

Balogh Jolán

KÉSŐRENAISSANCE KŐFARAGÓ MŰHELYEK

IV. Közlemény

A KOLOZSVÁRI MŰHELYEK

XVI. SZÁZAD/II. RÉSZ/

Ez a közlemény az Adattár III. részének (Műemlékek) első szakasza, amely a kolozsvári műemlékeket ismerteti a már közölt beosztás szerint (Ars Hungarica. 1974/2. 347), tehát folytatása az előző közleményekben közölt Adattárnak (Ars Hungarica. 1974/2. 347-380, 1975/41-56).

A bevezető tanulmány (Ars Hungarica. 1974/2. 249-280) a teljes Adattár alapján készült és főként várostörténeti és stílustörténeti szempontból aknáztta ki az Adattárnak mind a kőfaragókra vonatkozó első részét, mind pedig a most közlendő harmadik részt, a kolozsvári műemlékek jegyzékét.

Ez a rész önmagában is beszédes, mert az anyagközlésen túl sokoldalú megfigyelésekre ad lehetőséget, bővebben és részletesebben, mint ahogy ezt a bevezető tanulmányban vázolhattuk.

Az Adattár III. része mindenekelőtt megeleveníti a város topográfiáját és ebbe a keretbe helyezi az építkezéseket, mind az egyházi és középületeket, mind pedig a magánházakat. A XVI. századi városkép utcánként rajzolódhat ki.

Az adatok élénk állítják az egykori személyeket, az építtető várospolgárokat: a fő- és királybírákat, a tekintélyes kereskedőket, a jeles céhmestereket, főként az ötvösöket és néhány literatust. Fel-fel villan az a nagy sürgés-forgás is, amely Kolozsvárt mint civitas primaria-t jellemezte. A polgárházak előkelőségeket fogadtak be szállásra: a fejedelmet igen gyakran, az országgyűlés tagjait, a pápai legatust, a császár követeit, a török basát. Főúri menyegzőt is tartottak polgárházban mint Bánfi Dienesét a "lábas házban" Márton Deáknénál. Jóllehet járulékos adatok, mégis az egykori polgárházak nagyságáról, tágasságáról, kényelméről tanuskodnak, éppen úgy, mint ahogy a hagyatéki leltárak a berendezést szemléltetik, felsorolva a butorokat, a felszerelési tárgyakat és nem egyszer az értékes kárpitokat, festményeket. A házak értékéről is számot adnak: Viczei Máté Széna utcai házát 3200 forintra becsülték, Kakas István 3700 forintért adta el a Fő téri kázzát a zodiakus teremmel együtt.

A kövek meg is szólnak. A faragványok igen nagy részén feliratok olvashatók: bibliai ígeversek és klasszikus idézetek. A várospolgárok szellemi látóköre igen széles körű volt mindkét irányban. Bibliai verseket mind az ó-, mind az ujszövetségi könyvekből idéztek. Az ótestamentumi ígéseket a következő könyvekből merítették: Jób, Zsoltárok, Példabeszédek könyve, Esaiás próféta írása, valamint az apokrif Sírach könyve. Az újtestamentumi ígék között János apostol irásai gyakoriak: evangéliuma, első levele, a Jelenések Könyve. Ezeken kívül vannak ígék

Máté evangéliumából, Jakab leveléből és Péter apostol első leveléből. A klasszikus idézetek szerzői: Plutarchos, Lukianos, Persicus, Seneca, Cicero és Vergilius. A két utóbbi auctorból vett idézetek Kakas István építkezéseiből származó ajtó párkányán olvashatók (II/70. kép, IV/24. kép), tanúságot téve az egykori padovai deák műveltségéről. Mindazáltal a klasszikus írók ismerete nem szorítkozott a külföldi egyetemek egykori diákjaira, hiszen Viczey György szappanosmester hagyatékában 1637-ben Cicero, Vergilius és Erasmus köteteit leltározták (Jakó 1957. 388).

A középületekre vonatkozó adatok a gyakorlati kérdésekre világítanak rá: az anyagbeszerzésre, szállításra, a művesek fogadására, nemkülönben a költségekre.

A faragványok részletes tárgyalása során pedig lehetőség nyílik az építészeti és dekoratív motívumok eredetének a kimutatására. A budai korrenaissance formakincsének a hatása 1574-ig kísérhető figyelemmel. Innentől pedig az olasz későrenaissance formáinak az elterjedése követhető nyomon.

Végül a házak és kövek viszontagságos története és a bibliográfiai adatok megvilágítják azt a küzdelmet, amelyet Kolozsvár történészei és régészei folytattak a házak megmaradásáért, vagy a lebontott házak faragványainak és a kallódó sírköveknek a megmentéséért. Így legyenek előttünk: Nagyajtai Kovács István, Jakab Elek, Márki Sándor, Pósta Béla, Kovács István, Ferenczi Sándor, Herepei János és Kelemen Lajos.

ADATTÁR

III. Műemlékek

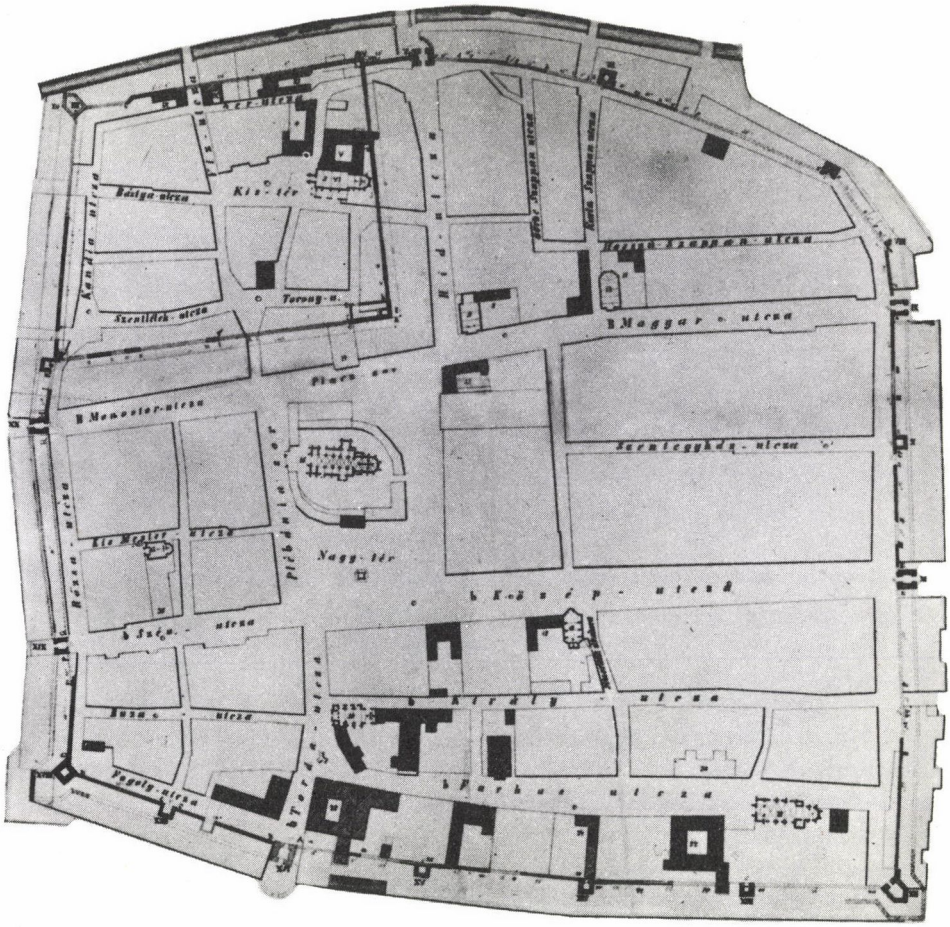
Az Adattár III. részében a levéltári forrásokat, az oklevél-kiadványokat és az irodalmat az előző közlemény (Ars Hungarica, 1974. 347-354) rövidítési jegyzéke szerint idézem. Újabb rövidítések találhatóak a városfalak – bástyák (247) és a házak (256) irodalmában. A képszámok jelzése kettős és pedig a következőképpen: II/1. utal a II. közlemény (Ars Hungarica, 1974.) képszámaira, IV/1 utal a jelen tanulmány, a IV. közlemény képszámaira. A II. közleményben a képek stílustörténeti sorrendben vannak közölve, a IV. közleményben – lehetőleg – topográfiai rendben.

A faragványokat katalogusszerűen dolgoztam fel, tehát közlöm mind a darabok adatait (méret, anyag, proveniencia, feliratok), mind az irodalmukat.

A méretek adataiban az első szám a magasságot, a második a hosszúságot, illetve a szélességet, a harmadik a vastagságot jelzi és pedig mindegyik a legnagyobb méretet, mindig centiméterekben.

A faragványok (ajtó, ablak, gyámkő, címerkő stb.) anyaga csaknem kivétel nélkül a Kolozsvár környéki bányákból származó homokkő. Ezért az egyes tételekben az anyagot csak akkor jelzem, ha az más eredetű és másfajta kő. A faragványok, elsősorban a muzeumi anyag közzétani vizsgálatát dr. Ferenczi Sándornak, az elhunyt kiváló régésznek köszönhettem (1931).

A feliratokat – technikai okok miatt – a ligatúrás betűk feloldásával közlöm, jóllehet a facsimile közlés epigraphiailag az egyedül helyes. A felirat-szövegek eredetének megállapításához a következő kiadványokat használtam: Adagia 1670 = Adagia, Id est proverbiorum . . . Collectio absolutissima. Francoforti, ex

Térkép 1870-ből

officina Joh. Petri Zubrodt, 1670. MARGALITS 1895 = MARGALITS E. : Florilegium proverbiorum universae latininitatis. Budapest, 1895. HENKEL-SCHÖNE 1967 = HENKEL, A. – SCHÖNE, A. : Emblemata. Stuttgart, 1967., WALTHER II/1 – II/5. 1963-1967 = Proverbia sententiaeque latininitatis medii aevi. Hgg. von HANS WALTHER, Bd. II/1-5. Göttingen, 1963-1967. (Carmina Medii Aevi Posterioris Latina c. sorozat II. kötete). A feliratok jórészének eredete nem volt megállapítható, ezek a szövegek részben egyéni megnyilatkozások, vagy egyéni változatok, vagy olyan szállóigék, amelyeknek eredete elhomályosodott. Megjegyzendő, hogy némely felirat szövege az átfaragások, átfestések következtében torzított (Fő tér 5. sz.; Kakas-ház 1590-es ajtaja), ugyszintén a rajzokból ismeretes feliratok szövege is nemegyszer hiányos vagy pontatlan (Közép utca 22). Házfeliratok alkalmazására külföldi példa: Genf (DEONNA, W. : Pierres sculptées de la vieille Genève. Genève, 1929. 347-364).

1. KOLOZSVÁR VÁROSÁBAN

A kolozsvári műemlékeket a következő sorrendben, illetve csoportosításban közlöm: egyházi épületek; középületek; falak, bástyák; házak; házak maradványai a Muzeumban; sírkövek. Az anyag nagy terjedelme miatt a két utolsó szakaszt (házak maradványai a Muzeumban; sírkövek) a következő azaz a V. Közleményben (1976/I.) közöljük.

Térképek az emlékek, illetve a lelőhelyek topográfiájához:

Giovanni Morandi Visconti térképe 1691-ből (Bécs, Kriegsarchiv. I. C. VII. Env. C. Klausenburg Nr. 3. – SZABÓ 1946. melléklet); térkép 1870-ből (JAKAB Rajzok. I. 1870. melléklet; BALOGH 1935. 50.); Kolozsvár belvárosa a XVIII-XIX. században (SZABÓ 1946. melléklet).

A város látképe 1600 körül (IV/1. kép).

Aegidius van der Rye belga művész festménye után rézkarc, kiadta Georgius Hoefnagel (Hufnagel). Első közlése: Braun, Georgius: Theatri praecipuarum totius mundi urbium liber sextus. Sine loco (Coloniae Agrippinae), 1618. fol. 41. Méret: 33.6 x 46.3 cm. Felirata: CLAVDIOPOLIS|COLOSWAR vulgo CLAVSENBVRG|Transilvaniae civitas primaria. Jelzése: Sereniss. Ferdinandi Archiducis Aust. Stiriae, Carinthiae, Carniol. etc. Ducis Pictor Aegidius vander Rye Belga pingebat. Communic. Georg. Houfnaglius, Anno Dñi. 1617. – Van der Rye 1605-ben halt meg. Festménye jóval előbb készülhetett, nyilvánvalóan Rudolf, illetve helytartója Basta idejében, 1600-1602 között.

Van der Rye észak, illetve északnyugat felől rajzolta le Kolozsvárt (a rézkarc az "Occidens" jelzés elégtelen), vagyis a mai Fellegvár azaz a Kőmál felől tekintette a bástyás falakkal kerített várost. A rézkarcon a következő épületek azonosíthatók: a Szent Mihály templom (nagy templom) az északnyugati tornyával, ettől észak felé az egykori domonkos templom és kolostor, a nagytemplomtól nyugat felé nagy nyeregtetős épület – talán a plébánia-sor, tőle észak felé széles tetőzetű épület – talán a Mátyás-ház, a városfal nyugati vonulatában a Monostor kapu, a városfal északnyugati sarkán az Ötvösök bástyája, az északi fal hangsúlyos

pontján (a nagytemplom szentélyétől északra) a Hid kapu, ettől kelet felé a Szapany utcai bástya, az Olaszfokos bástya, Kerek (Kis-Kerek) bástya; a városfal keleti vonulatában a Magyar kapu, a Fazekasok bástyája, Közép kapu, a délkeleti sarkon a Szabók bástyája (Bethlen bástya), tőle nyugat felé a Farkas utcai templom, mögötte a tőle délnyugat felé emelkedő domboldalon a házsongárdi temető, mögötte a Feleki tető és a Bükk erdő vonulata végig. Kiemelendő, hogy a Hid, Magyar és Közép kapuk rajza megegyezik a XIX. századból fennmaradt fényképekkel, rajzokkal. – A rézkarc előterében három nőalak, a baloldali kettő felirata "Nobiles nuptae Transilvaniae", a harmadik jobbra "Nobilis virgo Transilvania". Viseletük hitelesnek tekinthető, megegyezik Patócsy Zsófia (+1583) öltözetével, ahogy sir-emlékéről ismeretes (egykor Küküllővár, ref. templom, utóbb Kvár, Múzeum, 1971 óta Bukarest, Múzeum) és halotti ruhája (Kvár, Múzeum) is szemlélteti. Tehát a viselettörténeti részlet-rajzok is igazolják az egész ábrázolás hitelességét, és egyben valamit meglevenitene a város egykori életéből.

Rajzok Kolozsvár műemlékeiről:

Pákei Lajos kolozsvári építész 1890-1921 között rendszeresen felmérte Kolozsvár műemlékeit, elsősorban renaissance faragványait. Rajzait tervezett nagy kiadványához "Kolozsvár város építészeti műemlékei"-hez készítette és jegyzetekkel is ellátta. Jóllehet műve befejezetlenül és kiadatlanul maradt, mégis elsőrendű forrásanyag, rajzai és jegyzetei egyaránt alapvetően fontosak (BALOGH J.: Pákei Lajos rajzai Kolozsvár építészeti emlékeiről. Kolozsvár, 1944). Pákei rajzai 1944-ben részben Kolozsvárt voltak az unitárius levéltárban egy nagyobb és egy kisebb mappában, részben pedig Budapesten fia dr. Pákey Lajos tulajdonában. Az utóbbi sorozat dr. Pákey halála után az Orsz. Műemléki Felügyelőség Rajztárába került. (Magy. Műemlékvédelem. VII. Bp., 1974. 373-374.) Mindkét sorozatról fényképek a szerző erdélyi gyűjteményében. A rajzokra hivatkozva az őrzési helyet csak akkor jelölöm, ha az idézett rajz Kolozsvárt van, az őrzési hely nélkül idézett rajzok mind az OMF Rajztárában vannak.

Rados Jenő tanítványainak a rajzai 1941-1942-ből (RADOS, J.: Kolozsvár műemlékei- A magy. kir. állami felsőépítő ipariskola 1941/1942. évi szünidei felvételei. XII. Bp., 1942).

Sebestyén György (Gheorghe) rajzai, készültek 1956-1962 körül (SEBESTYÉN, GH. -SEBESTYÉN, V.: Arhitectura renasterii în Transilvania. București, 1963). Kiadványában főként az igenszép és tanulságos profilrajzok jelentősek.

Kákay Szabó Ildikó rajzai: a ház-építetők illetve a tulajdonosok monogramjai, kőfaragójegyek, rekonstrukciós rajzok, azaz a jelen IV. Közlemény és a következő V. Közlemény szövegközti rajzai.

Fényképek Kolozsvár műemlékeiről:

Az első felvételeket Veress Ferenc készítette a XIX. század harmadik negyedében (1859 körül) mind egyes műemlékekről, mind utcákról, házsorokról. Negatívjai és másolatai (20x30 cm) az egykori Erd. Nemz. Muzeumba, illetve a kolozsvári Egyetemi Könyvtárba kerültek. Veress felvételeiből album is készült, mely Erzsébet királyné hagyatékából budapesti aukcióra (Lantos könyvesbolt XX. aukciókatalógusa 44. sz. 1935 dec. 5.) került, majd pedig a Fővárosi Könyvtárba. Kolozsvár műemlékeit fényképezték még a Dunki fivérek, majd az 1930-as években

Fekete László (az egykori Fotofilm cég), főként Kelemen Lajos utmutatása szerint. A Múzeum és a Wolphard-Kakas ház faragványait még Pósta Béla igazgatósága idején Lehoczky András fényképezte. Felvételeit Kismarty-Lechner Jenő építésztől kaptam meg, ezeket közlöm tanulmányaimban (II. és IV. Közlemény), valamint saját felvételeimet.

Kolozsvár utcanevei:

Tanulmányomban a forrásokban szereplő utcaneveket használtam, amelyek még a középkorban alakultak ki (1453-as Regestrum) és a XX. század elejéig használatosak voltak.

A történeti és a hivatalos utcanevek a következők:

Fő tér (Nagy Piac) = Piața Libertății

Karolina tér (Kis Piac) = Piața Muzeul

Bástya utca = Strada E. Isacu

Szentlélek és Torony utca = Strada Petroșani

Mátyás király utca (régábbi neve nem ismeretes) = Strada Corvin

Híd utca = Strada Doja (Dózsa)

Hosszu Szappan utca = Strada Brassai

Magyar utca = Bulevardul Lenin

Szentegyház utca (a középkorban Fazekas utca) = Strada 6 Martie

Közép utca = Strada Dr. Petru Groza

Király utca = Strada 23 August

Farkas utca = Strada M. Kogălniceanu

Bel-Torda utca = Strada Universității

Kül-Torda utca = Strada Petőfi és Strada Avram Jancu

Majális utca = Strada Republicii

Fogoly utca = Strada Potaissa

Buza utca = Strada Florilor

Széna-Szén utca = Strada Napoca

Kismester utca = Strada Prahovei

Monostor utca = Strada 30 Decembrie – Calea Motilor

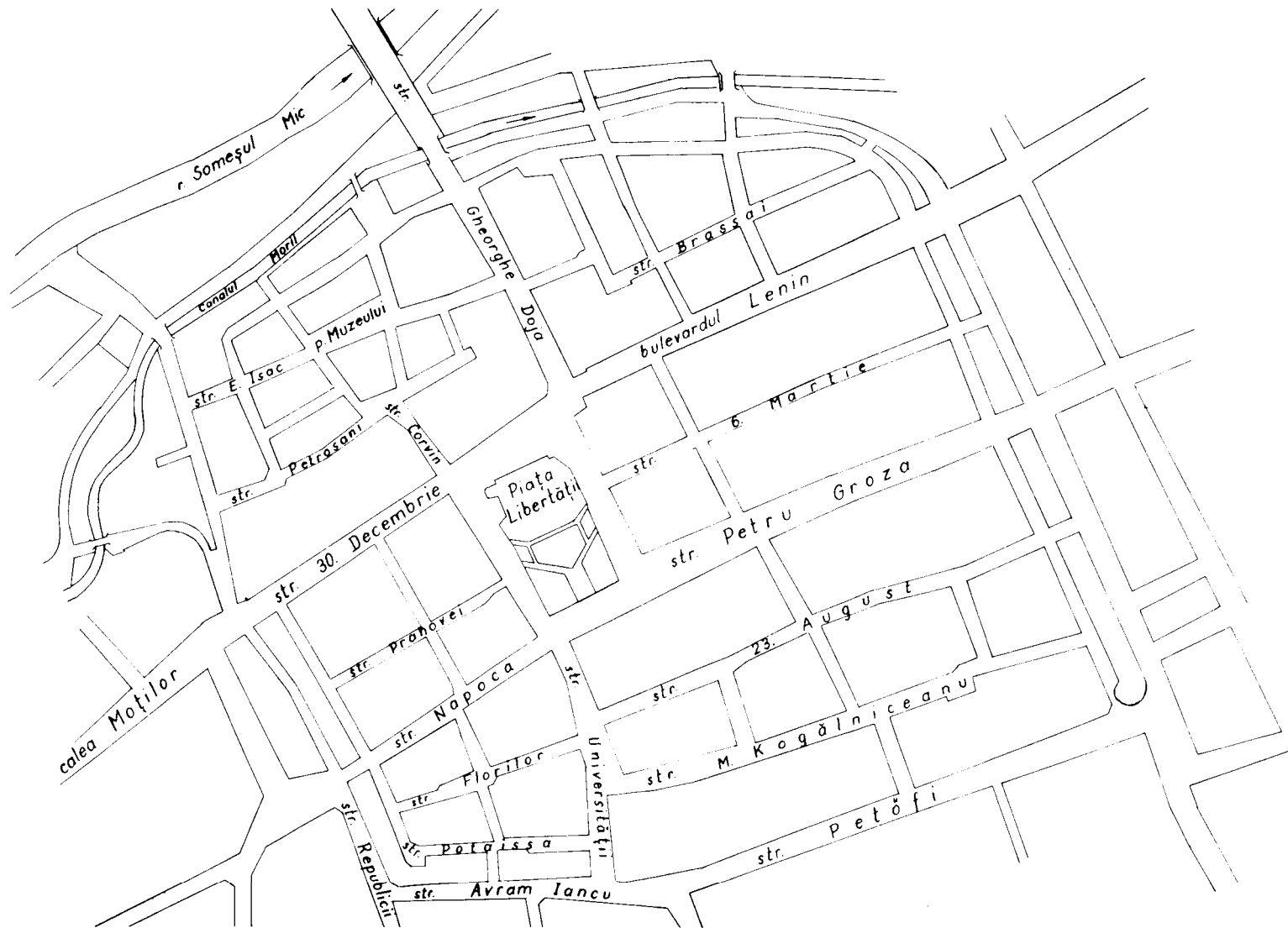
A házzámok jelzésében az irodalomban szereplő számokat használtam az azonosítás kedvéért, de szögletes zárójelbe tettem a jelenlegieket.

EGYHÁZI ÉPÜLETEK

Nagy templom (Szent Mihály templom)

1511 okt. 27. Michael Regenij kvári bíró és esküdt polgárok oklevele a Szent Mihály templom tornyának (az északnyugatinak) az építéséről "inchoata turris huius ecclesie nostre beati Michaelis Archangelii nondum perfecta structura quo modo decencius possit celeriusque extrui atque finiri." II. Lajos 1521-ben kelt átiratában. Gyulafehérvár, Káptalani Ltár. Közölve: ENTZ G. : Adalék Kolozsvár építéstörténetéhez. Eötvös L. Tud. Egy. Évkönyve. 1952-1953. Bp., 1953. 146-151.

Irodalom: KŐVÁRI 1866. 284-287 (a torony "a múlt század közepéig kőből faragott négy nagy angyallal ékítve ... fennállott"), KELEMEN L. : A kvári Szent Mihály templom tornyai. – A kvári Szent Mihály egyház. Emlékfüzet. Cluj-Ko-

lozsvár, 1924. 31-34, ENTZ i. m. 1953. (a fenti okvelél alapján a négy fiatornyos kőtorony építését 1511-1526 közé helyezi).

1528. Johannes Clyn (Klein) kvári plébános megcsináltatja a templom sekrestye-ajtáját. Külföldi import-munka Adolf Daucher illetve Sebastian Loscher köréből. Analógiaként a következő emlékeket említjük: Játszó puttók, Bécs, Kunsthistorisches Museum; Friz puttókkal, Berlin, egykori Deutsches Museum; Puttó-figurák az augsburgi Fugger-kápolnában. A Daucher-, illetve a Loscher-problémára vonatkozólag l. : WEIHRAUCH H. R. : Europäische Bronzestatuetten. Braunschweig 1967. 303 ("zwischen Adolf Daucher und Sebastian Loscher strittigen Skulpturen"). OSTEN, G. - VERG, H.: Painting and sculpture in Germany and the Netherlands 1500-1600. Pelican kiadvány. s. a. 36, fig. 17.

Irodalom: ÉBER L. : Erdélyi szobrászati emlékek. Művészet. VIII. 1909. 175-176. REITZENSTEIN, A. von: Anton Pilgram (?). Deutsche Kunst. Bd. VII. Bremen. (1941). Taf. VII. 130-131. BIRÓ 1941. 78, 92. BALOGH 1943. 258-260 (Daucher műhelyéből; a régebbi irodalom közlése). PASCU 1954. 199. SEBESTYÉN 1963. 77, MURÁDIN 1965. 1440, PASCU-MARICA 1969. 71.

1561 szept. 17. Kvár tjkve.: "Domini senatores ad revidendas res templi parochialis Sancti Michaelis ponderandasque easdem elegerunt dominos: Ladislaum Kallmar, Stephanum Fodor, Petrum Azthalos ex Hungaris, ex Saxonibus Stephanum Sram, Laurentium Filstichij, Petrum Epel." (tjk. 1557-65. 134).

1564 febr. 10. A plébános a keresztelő kőmedencét a falból Kőműves Ferencsel kivétette.

1565 márc. 26. A plébános kérésére a kis orgona kivételét Kőműves Jánosnál megrendelték; március 27-ikén Kőműves Tamás kivette, helyét bemeszelte.

1565 nov. 1. A bíró asztalosokat küldött a domonkosok kolostorába, hogy a székeket bontsák el. Kiment tíz asztalos legény, Simon és Gergely ácsmesterekkel.

1565 nov. 21. A bíró és tanács meghagyták a sáfárnak, hogy a fekete kolostorból a padokat vitesse a nagy templomba. Schreder mester nyolc segéddel lebontotta, a szekerekkel áthozatta. Végül Asztalos Bálint és Imre felállították a padokat. (1564-65. évi adatok: JAKAB II. 1888. 185-186).

1565-1570. Giovanandrea Gromo feljegyzése: "Quiui è la chiesa Cattedrale molto bella, celebrata da l'una et l'altra natione, secondo la uia di Lutero et ha un bello et eccellente organo." (Compendio della Transilvania. - Apulum. II. 1946. 177.)

1568 jun. 1. A fejedelmi tábla ítélete: amelyik évben a város bírása magyar, a nagy templomot bírják egészen a magyarok, a szászok pedig ez évben használják a kis templomot, mikor pedig szász a város bírása, akkor a szászok bírják a nagy templomot, a magyarok pedig használják a kis templomot. (JAKAB Okl. II. 1888. XLI. sz.)

1577. A Szent Mihály templom leltára (Kvár szkve 1577/XII. 42-44.).

1578. Kvár szkve: "Hogy az Thoronban megbontották az ablakot és rakták, attam az kőmíves Jánosnak fl. 1." - Akkor engedték le a régi harangot újra-öntéshez (1579/XIX. 11.).

1584. A kvári nagy templom kiadásai: "a nagy templom ajtaja előtt az mézes pogácsát holott árulják", a fundamentumot megcsináltatták Kőműves Lőrincsel (III/XV.).

1585. Az egyházi számadása a harangozási díjakról: nagy harang 1 frt. ; óraharang 40 p. ; 3 apró harang 25 p. Szabályozva volt az összeg szétosztása is, kapott belőle a város, a harangozó, a temetést végző deákok. (JAKAB II. 1888. 340.)

1585 nov. 24. Az egyháziak számadásai: a nagytemplom szükségére Besztercén szegődnek cserepet. Mintát küldenek. Száza 22 pénz; 5.000 darab 10 frt, 88 dénár. A szekereseknek a szállításért 12 ft. 50 dénár. (III/XIX. 40.)

1586 jun. 1. Kvár szkve: "Bíró uram tanácsul végezék, hogy az kik az tűz mellett forgottanak, mikor az tornyot az mennykő megütötte, hogy adnék. . ." (adnak négy embernek). (III/XVII. 14. b.).

1586 okt. 16. Kvár szkve: "Fejér zászlónak vöttem az toronyban 7 1/2 sing trupai gyolcsot fl. 1. " (III/XXVII. 15. a.)

1586. Kvár szkve: "Az egyháziak honorariumokra deputaltanak, holott ezen esztendőben az mennykő megütvén, gyutván az tornyot, sokat fáradtanak az építésben, kit hattak, hogy a restantiából vegyenek ki fl. 26. " (III/XXIX. 17.)

1588 márc. 16. Kvár szkve: megcsináltatják a sekrestyét Keomiwes Péterrel (IV/IX. 13.).

1595 dec. 10. Az egyházi számadása: a szentegyház tornyában az erkélyek ablakaira táblát csináltattak. (JAKAB II. 1888. 339).

1612 okt. 20. Kvár szkve: "Eodem Az toronybeli erkelyeknek ablakira Lantornakat az Trombitas es Harangozo Zwkseger den. 16. " (1612. köt. 177).

K ő b o l t o k (árusító helyek) a nagy templom körül.

1557. Felirat a déli oldalon levő kőbolt felett:

"Anno 1557, tempore Prudentis et Circumspecti Stephani Baráth Judicis Primarii Kolosvariensis, Deo auxiliante fiebat. " (Descriptio 1734. LÉTAVAY 1818. 139. 1. 27. sz.)

1560 febr. 11. Közgyűlési végzés az árusító boltok építéséről, annak jóvedelméről, melyet az egyháznak szántak. Heltai Gáspár erre a célra 800 forintot ígért. Meghagyták, hogy ebből a pénzből "boltokat építsenek a czinterem körül, annak keleti része felől: a város mázsaháza építésére is viseljének gondot és a mostani feliratot hagyják el, de a mázsaház építésénél ne nehezteljék a mászárszéket. . . ", febr. 13-ikán Heltai kérésére négy biztost adnak melléje segítségül. Az építés valami okból elmaradt. Április 7-én ujra elhatározzák, hogy a templom körüli helyet senkinek sem adják, mert, mihelyt alkalom lesz rá, a város épít oda boltokat.

1562 okt. 16. A közgyűlés meghagyta a bírónak, hogy tiltsa be a jogtalan építkezést.

1569 jan. 1. A közgyűlés a kő- és fa-boltok bérét 3 forintban állapította meg. (valamennyi adat: JAKAB II. 1888. 182-183).

K i s t e m p l o m

1562 okt. 16. Közgyűlési végzés: a bíró tiltsa be az áruboltok jogtalan építését. Ugyanis némelyek a magyar kápolna [a nagy templom déli oldalánál levő ugynevezett János kápolna] oldalához fából való boltocskákat (cellulas) kezdtek építeni. (JAKAB II. 1888. 183).

1565 nov. 6. Kvári bíró és tanács a király parancsára meghagyták, hogy a széket a nagy templomban mindkét oldalon bontassák el és hordassák át az új templomba. – Nov. 7-én elvitették, nov. 18-án felállították.

1566 febr. 24. A Kvári tanács végzésére a sáfár megcsináltatta az új templom fedelét és a piac déli részére nyíló három ajtaját.

1567. A Kvári tanács végzésére a sáfár megcsináltatta a király régi padját az új templomban és ugyanott egy új templomszéket is csináltatott (valamennyi adat JAKAB II, 1888, 185-186).

1568 jun. 23. Gyfehérvár. János Zsigmond oklevele a magyarok és szászok egyenlő uralmáról: amelyik évben a bíró a szászok közül választatik: "Hungari autem eo anno templum nouum minusque intrabunt, maiori abstinebant." (JAKAB II, 1888, 85).

1594 aug. 29. Szamosközy István feljegyzése: "begyült az ország népe az kolosvári kissebbik templomban." (IV, 1880, 43)

Bethlen Farkas feljegyzése: 1594 augusztus 29-én a törökpárti főurak elfogatása után a fejedelem követet küldött a rendekhez: "Provinciales in minori templo congregatos" (III, 467). A kivégzések után: "Alexander Kendi et Joannes Iffiu in minori templo sunt humati." (III, 473).

1598 jun. 10. Kvár szkve: KeőmivesMátéval a kis templombeli temetőboltra egy követ faragtattak. (VII/XVI, 36).

1636 febr. 17. Haller Gábor naplója: "17. Kolosvár. Ebéd után állot bé az gyűlés az piacon az kis szent-egyházban." (Erd. Tört. Adatok, IV, Kvár, 1862, 32.)

1636 febr. 21. Segesvári Bálint krónikája: "Hozák Kolozsvárra temetni az kűs templomban nagy solemnitással az Mikó Ferencz ő nagysága fiát, kinek nagy zászlót is csinálának fel az ajtó felett." (ugyanott 211.)

1655 ápr. 17. A kvári aranyművesek inventariumában lévő feljegyzés az ápr. 3-i tűzvészről: "A piacon levő két templom, torony és abban lévő minden harangok elégték (JAKAB II, 1888, 658).

1691. A város térképe G. M. Visconti hadmérnöktől, amelyen látható a kis templom alaprajza: hossznegyszög, belsejében kettős oszlop- vagy pillérsorral, számuk 4-4. Hossza kb. a nagy templom felének felelt meg. (Bécs, Kriegsarchiv, I. C. VI. Env. C. Klausenburg, Nr. 3. – SZABÓ 1946, 8. lap után melléklet).

1734. A Descriptio szerzői szerint a nagy templom déli oldalán levő régi, akkor már felhagyott kápolnát János Zsigmond bővítette ki annyira, hogy hat-hétszáz embert is befogadhatott.

Jakab Elek jegyzete 1862-ből Segesvári Bálint krónikájához "ezen kis templomot, melynek hajdani neve Szent János kápolnája, János Zsigmond építtette volt újra, azon a részen volt ahol ma a katonai őrtanya van, a mint egy kezéimben levő 1716-beli hiteles adat szól, alig három lépés távolságra a nagy templomtól s annak rendkívüli ártalmára; miértis a catholicusoknak – mihelyst Steinwille . . . visszafoglalta – fő dolguk volt, azt mint különben is megrongáltat lerontatni." (Erd. Tört. Adatok, IV, Kvár, 1862, 204).

Óvári klastrom

1556-1557. Izabella királyné szállása az óvári klastromban volt. Az általa lakott részt "Palatium"-nak nevezik. Más elnevezése "Appellatium." (JAKAB II, 1888, 83.)

1557 nov. 7. Közgyűlési végzés: "Azon kápolnát, ahol a klastromban magyarul prédikáltak adják el."

1558 márc. 25. Közgyűlési végzés: "Mínthogy az óvári kápolnát eladták, . . . a kápolna árát vegyék fel." (JAKAB II. 1888. 102).

1558 dec. 24. Kvár tjkve: "Hortus monachorum vendant, Stabulum Nigrorum Monachorum vendant." (1557-65. tjkve 51.).

1574 febr. 27. Kvár tjkve: "Az owarbelj Clastromba es poticusaba Zok okból nem Teccijk eo kg. -nek varoswl a temetesnek lenny. . . ." (Kvár tjkve 99).

Farkas utcai klastrom

1558 febr. 20. Kvár közgyűlési végzés: a szürke barátok kertjét adják el.

1558 dec. 24. Kvár tjkve: "Murus horti Monachorum destruant ac per parvam portam lapides ad aedificationem muri civitatis educi faciant." (1557-65 tjkve 51)

1558 dec. 28. Kvár tjkve: "Item hortus Monachorum griseorum vendatur et murus destruat et lapides exportentur." (U. o.)

1559 jan. 14-én és február 29-én azonos közgyűlési végzések. (JAKAB II. 1888. 102).

1562 máj. 8. Kvár tjkve: "Imprimis turris ad claustrum Franciscanorum monachorum tegi et edificare faciant" (Kvár, tjkve 160).

1574 febr. 27. Kvár tjkve: mivel a tanácsnak nem tetszik, hogy az óvári klastrom porticusából temessenek, "hanem ugi teccyk eo kegyelmeknek hogi Az cery barátok Clastromanak porticusa eleot Mymemw darab feold vagion Azt Be kelj rekezenij valamij deszkával es oda themethny." (Kvár tjkve 99)

1578 márc. 6. Kvár szkve: a Farkas utcai kolostorhoz az ajtóra küldenek egy háromszögű lakatot, a kapura egy kisebbet. (1578/XIV. 10)

1578. Kvár szkve: javítások a Farkas utcai klastromon. (ugyanott 27.)

1579 március 25-e után Seres János kőfaragó-szobrászt a Farkas utcai templomban temették el.

1579 április. Kvár szkve: költségek a cseri klastrom udvara kapujának csináltatására (1579/XVI. 14).

1579 április 10. Ugyanott: költségek a cseri klastromhoz (1579/XVIII. 12.)

1579 máj. 18. Kvár szkve: költségek a cseri klastrom ablakára (ugyanott 14.).

1579 június 10. Kolozsmonostor. Leleszi János jezsuita jelentése arról, hogy a templomot (templum quoddam sane munificentissimum et trium regum sumptibus regie extractum) a fejedelem parancslevelére a szenatus átadta. "Expurgamus omnia, aram pro tempore ligneam extruimus, imagines et tabulas, si quas apud cives scire possumus, mandato iudicis venamur et auferimus. Calicem cum ornamentis sacerdotalibus sane preciosissimis Princeps dederat Illustrissimus." (LUKÁCS-POLGÁR II. 1965. 354.)

1582 máj. 12. Vilna. Báthory István király alapító levele a kvári jezsuita kollégiumról. Ebben a jezsuitáknak adományozza "Monasterium desertum olim ordinis Franciscanorum fratrum in platea Farkas utca, muro Civitatis contiguum, cum templo, hortis, areis, turribus, atque adeo locis omnibus circumjacentibus juxta maenia civitatis" (JAKAB Okl. II. 1888. 130; Fontes I. 1911. 129).

1581 szept. 19. Kvár. P. Jacobus Wujek jelentése P. Claudio Aquaviva jezsuita generalisnak: arról panaszkodik, hogy a templom cinterme igen szűk, pedig a rendi

szabályoknak megfelelően a templombeli temetkezést el akarta tiltani: ez azonban nagy megütközést keltett. (Fontes I. 1911. 192).

1581-82. Jezsuita jelentés: "Quare mox tempestate sedata a fundamentis restauratum est templum, altaribus exornatum, subcellis instructum et contra inproborum petulantiam extrinsecus tectum atque munitum." (Fontes. V. 1921. 2).

1582 febr. eleje. A kvári jezsuita kollégium visitatioja: "Pro ecclesia. 1. Quamprimum tegatur fovea in medio ecclesiae lapidibus et propter decentiam, et propter periculum et purgetur templum . . . 2. Fiat altare maius cum suis gradibus lapideis, commodis ad accendendum. 3. Sternatur pavimento sacristiae lateribus. . . 4. Oratorium claudatur . . . ; továbbá intézkedik, hogy csináltassanak "cancelli lignei" és "confessionalia." (5.), 6. Curetur erigi columna in ostio templi. . . 7. A sekrestye ajtaját tartsák zárva . . . 9. Reficiantur reliquae fenestrae ecclesiae similiter, tectum quando commode potest. . . 23. Sepultura non detur in templo praeterquam his, quibus iam concessa est et domino Martino et arculario, qui adeo iuvit catholicos, cum nullus adesset sacerdos. . ." (Fontes I. 1911. 217.).

1595-ben Berkenyesy Istvánt a Farkas utcai templomban temették el, 1597-ben pedig Sera Annát; ugyancsak a XVI. század végén dominus Martinust (lásd a "Sirkövek" c. rovatban).

1603. Szamosközy István a templom pusztulásáról: ". omnique tecto denu-dant, praeter nudos vastosque parietes nihil relinquunt ac nec sepulcris quidem defunctorum parcunt" (III. 1877. 107).

1603 jul. 9. Diarium domus Cracoviensis: "Omnia nona Iulii subito facta. Civitas Mosi tradita, collegium direptum, templum dirutum, gymnasium regio opere extractum, vastatum." (Fontes, V. 1921. 223.)

1603 aug. 15. Krakó P. Giovanni Argenti jelentése Aquaviva jezsuita generalishoz a támadásról: ". trovammo che già gettate a terra le porte della chiesa, con securi spezzavano li altari et rovinavano ogni cosa decollarono una statua della Beatissima Vergine, che era sopra un altare, spararono archibugiate ad imagini de'santi cominciono a distruggere il seminario, e il collegio et finalmente la chiesa, che era la più bella in tutta Transilvania." (Erdélyi Muzéum. 1906. 380, 381, 382; BALOGH 1935. 15). – Megjegyzendő, hogy a szobrok és képek között – Leleszi János jezsuita jelentéséből következően (LUKÁCS-POLGÁR II. 1965. 354) – középkori eredetűek is voltak.

A ferences harmadrendű nővérek klastroma a Farkas utcában

1531 előtt Georgius lapicida (Ujváry György) felesége, Erzsébet asszony a Farkas utcai templomhoz a harmadrendű nővéreknek kápolnát építtetett és azt végrendeletében gazdagon megajándékozta (JAKAB Okl. I. 1870. 372-375).

1581 máj. 12. Vilna. Báthory István alapító oklevele a kvári jezsuita kollégiumról. Ebben a jezsuitáknak adományozza a Farkas utcai templomot és kolostort "praeterea domum proximam, in qua olim religiosae Virgines habitabant, ut in ea schola aedificaretur. . ." (JAKAB II. 1888. 130, Fontes I. 1911. 129).

Magyar utcai templom (Szent Péter templom)

1565 nov. 26. Közgyűlési határozat, mely szerint a király engedélyével az ispotály templom és a szentpéteri templom rontassék le, mert a város veszedelmére lesznek, ha az ellenség azokat megszállja. (JAKAB II. 1888. 186). – Ezt a határozatot nem hajtották végre.

1569 márc. 16. Közgyűlési határozat, mely szerint "a szentpéteri templom falaira is újból harangokat állítottak." (ugyanott 187).

1577. Kvár szkve: a szentpéteri egyház fedelének megépítésére a város adott ötven forintot. (1577. XII. 18.)

1585. Kvár szkve: Budai Tamásnak kiutalnak a Magyar utcai templom megépítésére fl. 174 den. 9. Budai Tamás számadása az építkezési költségektől teszen fl. 375. (III/XXIII. 16.)

1593 dec. 2. Kvár szkve: "Kwmies Máténak fizettem, hogy az Magyar utczai templomnak az ablakaít berakta fl. 1. den. 10." (V/XXI. 66.).

A püspök háza

1588 szept. 1. Kvár szkve: "Keomies Máté vakalta meg az püspök házánál való kapu közit..." (IV/I. 37.).

A plébános háza

Lásd: Fő tér 15. sz. (plébánia) címszó alatt.

A szentpéteri papság háza

1587 jun. 12. Kvár szkve: a szentpéteri papság házát meglátogatták és csináltásáról gondoskodtak. (III/XXX. 16.).

Jezsuita kollégium

1579 máj. 5. Fundatio prima collegii claudiopolitani Societatis Jesu a Christophoro Bathori principe. (Fontes V. 1921. App. VI. No. 1.).

1579 jun. 9. Leleszi János jezsuita jelentése Rómába: a fejedelem az ápr. 26-án tartott országgyűlés után felhatalmazta arra, hogy menjen Kolozsvárra és nézze meg a Jézus Társaság kollégiuma számára kijelölt és átadott helyet. (LUKÁCS-POLGÁR II. 1965. 353-357.).

1579 aug. 18. Polzsk. Báthory István értesíti az erdélyi rendeket, hogy a kolozsvári kollégium számára néhány jezsuita professzort küldött; felszólítja őket, hogy méltóképpen fogadják az érkezőket. (LUKÁCS-POLGÁR II. 1965. 415.)

1579 s. 1. (Erdély). P. Martinus Laterna jelentése: "Ad studiorum fundamenta ponenda duae classes factae aedificataeque sunt." (ugyanott 450).

1580 jan. 2. Gyulafehérvár. Báthory Kristóf válasza a jezsuitáknak, akik arról panaszkodtak, hogy az építendő iskola számára kijelölt hely igen szűk. "Inspiciant omnia patres una cum architecto, quem secum Claudiopolim abducant et ex eius consilio omnia, quo rectius fieri poterit pro commoditate patrum curentur et statim designentur." (Fontes, I. 1911. 82-83).

1580 jan. 7. Kvár. Francesco Sunieri provinciális utasítása P. Jacobus Wujek erdélyi prefektus részére: "Aedificiis autem tam arcis nostrae (Kolozsmonostor), quam futuri Claudiopolii Collegii diligenter superintendat, meque de omnium rerum progressu certiores faciat..." (ugyanott 87.).

1580 jan. 27. Kolozsmonostor. P. Jacobus Wujek jelentése P. Eberhard Mercurian jezsuita generalisnak: "... missus erat ab Illmo principe architectus, qui aedificium scholarum metiretur. Verum statim post discessum patris provincialis facta est mirabilis rerum omnium commutatio." A fejedelem ugyanis megtudta, hogy a kolozsmonostori apátság évi jövedelme nem elégséges a harminczemélyes

kollégium fenntartására. Továbbá "insuper architectus ipsi affirmaret monasterium refici et scholas extrui, quales nos vellemus, 8.000 florenis vix posse, princeps autem non nisi 3.000 ad aedificium scholarum destinasse; inde offensus fuit vehementer." Mivel a kollégium számára kijelölt hely szűknek találtatott "elegimus cum architecto alium locum vicinum scholis, in quo domunculae tamen vicinae duae erant coemendae et hoc praesente patre provinciali iam conclusum fuerat. Verum ut dixi, statim post discessum eius omnia turbata sunt."

Közben levelet kapott Leleszi pátertől, aki írta neki, hogy "Addebat et illud cancellarium cum architecto post dies aliquot huc esse venturum, ut locum alium scholarum deligat, nempe domum monialium." Mindezekről a pater provincialis által értesíti a lengyel királyt. "Nam in principe, ut video, parum est et voluntatis, et facultatis. Rex autem universitatem in Transylvania erigere cogitat." (ugyanott 90).

1580 febr. 18. Varsó. Joh. Andreas Caligari jelentése Ptolomaeo Gallio kardinálisnak, aki már január 9-én írott levelében meglegedését fejezte ki "per il principio dato al collegio Colosvar in Transilvania". (LUKÁCS-POLGÁR II. 1965. 472).

1580 febr. 20. Gyfnehérvár. Francesco Tenchetta da Brescia levele P. Francesco Sunieri provincialisnak: "Pouchi giorni sono ch'io scrisse a V. R^{tia} come non si vedeva principio cerca al fabricar. Ho l' aviso ch' il Magnifico S^r canzeglier' ha detto al fuonditor che si prepari, perchè l' Illmo principe lo vol mandar a dar ordine et principio alla fabrica." (Fontes I. 1911. 94-95)

1580 febr. 28. Kolozsmonostor. P. Wujek jelentése P. Everardo Mercurian generalishoz: "Missurus erat Princeps cancellarium ad nos una cum architecto, ut ex domo monialium scholas facerent, et de accomodandis habitationibus pro nostris in civitate certi aliquid tandem concluderent, cum pene omnia illa, quae praesente R. P. Provinciali erant constituta, rursus in dubium essent revocata. Tandem cancellarius nondum ad nos venit. . . ." (LUKÁCS-POLGÁR II. 1965. 475).

1580 márc. 16. Vilna. P. Sunieri provincialis panaszolja P. Mercurian jezsuita generalisnak, hogy távozása után Erdélyben, "si fecce alcuna mutatione nel animo del Palatino, sbigotendone dele spese non sperando lui che havessero di esser tante." (LUKÁCS-POLGÁR II. 1965. 479.).

1580 ápr. 2. Kvár tanácsa utasította a bírót: "találja meg urunkat ő Nagyságát és könyörögjön, hogy ő Nagysága (az jezsuiták épületit) ne szállítaná közünkbe ide az várasba, mert nagy egyenetlenségtül, háboruságtul félő a' dolog, sőt várasunknak is szabadsága kezd veszedelembé miatta forogni. Ő Nagyságának nám jó helye vagyon Monostoron is, a hun afféle scholat épithet." (Fontes I. 1911. 104.).

1580 ápr. 8. Gyfnehérvár. Kovacsóczy Farkas kancellár P. Francesco Sunieri provincialisnak: "Nuper Colosvarum excurreram ut iam tandem scholarum aedificationem ac monasterii restaurationem designarem, opera conducerem, opifices labori admoverem, demum omnia curarem, qua necessaria esse viderentur. Cum patre rectore et P. Stephano perlustravimus omnia, locum scholis percommodum nacti sumus, probavimus et omnia, quae in eo fieri deberent, statim constituimus." Továbbá mentegetődzik, hogy ezt a helyet ott a kolostor közelében nem vették észre. (Fontes I. 1911. 102).

1580 ápr. 11. Kolozsmonostor. P. Wujek rektor Caligari püspök lengyelországi nunciussnak: "Ill^{mus} princeps postridie dominicae Palmarum misit huc cancella-

rium suum, una cum architecto Italo, ut aedificia scholarum in civitate et monasterium habitationi nostrae accommodaretur. Itaque communi consensu elegimus locum ad id aptissimum prope monasterium, ubi ante moniales habitaverunt, ubi extruuntur scholae 5, una cum porticibus et columnis ex utraque parte, area erit satis ampla. Tertia etiam pars suo tempore eodem modo absolvi poterit. Nobis etiam in monasterio aptabitur antiquum refectorium, una cum dispensa et culina, et supra 4 magna hypocausta, et cubicula pro lectis minimum 20. Totum etiam monasterium tegetur denuo. Heri misit princeps duos equos, qui arenam, seu sabulum tantum advehant. Aedificabuntur autem similia omnia, idest et scholas, et habitationes nostrorum, ut tanto citius absolvantur et nos in aestate migrare possimus." (ugyanott 104).

1580 máj. 5. Gyfnehérvár. Báthory Kristóf levele Kolozsvár város tanácsának: kijelenti, hogy a jezsuita kollégiumot az ország javára "in civitate Coloswar erigendum atque construendum statuerimus". Egyben biztosítja a várost, hogy a kollégium alapításával a város régi szabadságát nem érinti, hanem abban meghagyja. A kollégium pedig legyen a város díszére és javára: "et ornamento, et commodo illi sit." (ugyanott 106.; JAKAB Okl. II. 1888. 125-126.).

1580 máj. 18. Vilna. Báthory István oklevele a kvári jezsuita kollégium alapításáról: "in civitate nostra Claudiopolitana, alias Colosvar nunenpata, collegium societatis Jesu fundamus, facimus, instituimus, ordinamus et erigamus." Erre a célra a jezsuitáknak adományozza: "monasterium desertum olim ordinis Bernardinorum fratrum, liberalite regum Hungariae extractum, in platea Farkas ucza muro civitatis contiguuum, cum templo, hortis, areis, turribus atque adeo locis omnibus circumiacentibus iuxta moenia civitatis, in quorum usu olim praedicti fratres Bernardini antiquitus fuerunt. Praeterea domum, in qua olim religiosae virgines habitabant, ut in ea schola aedificetur, cum omnibus rebus ad eam quomodocunque pertinentibus . . ." (LUKÁCS-POLGÁR II. 1865. 490).

1580 jun. 28. Kolozsmonostor. P. Wujek jelentése P. Averardo Mercurian generalishoz: "Aedificantur quidem scholae in civitate iussu et sumptibus ill. Principis, invitis civibus hereticis et, quibus possunt modis, opus hoc impediuntibus. Parantur etiam pro nobis habitationes in monasterio nostris assignato. Verum haec omnia lente procedunt, cum modo lapides, modo pecuniae, modo alia atque alia desint, ita ut sit dubium, utrum ante hyemem in civitatem migraturi simus." (ugyanott 499.)

1580 szept. 30. Kolozsmonostor. P. Wujek jelentése P. Lod. Odescalchi lengyelországi nunciushoz, Caligari püspökének: épülnek az iskolák "le scnole, quali saranno molto belle. . . ." Az építkezés azonban lassan megy, a fejedelem erre a célra évi 1000 tallért ígért, "sino che si finisca et provendendoli di calce et legnami necessari." (Fontes I. 1911. 111.)

1580 szept. 10. Brausberg. P. Sunyer lengyel provinciális levele P. Oliverius Mannaerts vicegeneralishoz: P. Giacomo levele szerint ebben az évben befejezik az iskolák építését. (LUKÁCS-POLGÁR II. 1965. 505).

1580. P. Justus Rabb évi jelentése a lengyel provinciáról: "Aedificio collegii et structurae Princeps Illustrissimus P. Rectorem praeesse voluit" és évi 1000 tallért adományozott. (ugyanott 520.)

1581 febr. 26. Kolozsmonostor. Jelentés P. Odescalchi lengyel nunciushoz: a fejedelem a jezsuitáknak ajándékozta: "di più tutte le vesti sacre, ch'erano nella

già cathedrale d'Alba Giulia, fra le quali ve ne sono alcune molto ricche et belle, tutti ancora i libri de detta chiesa benchè de questi pochi siano stati i buoni, et de cose sacre . . . ". Az építkezést a rektor irányítja és "pur hieri si cominciò a lavorare in detta fabrica." (Fontes I. 1911. 121.).

1581 április 12. Kolozsmonostor. P. Wujek rektor jelentése P. Aquaviva generalisnak az építkezésről: "sed nihil factum fuisset, nisi ego istam curam, ita volente principe, suscepissem." Az ígért összegből megkapott 800 tallért, elköltött 700-at: "inde enim et scholas aedificamus, et monasterium pene iam collapsum reficimus." (ugyanott 125.).

1581 máj. 11. Kolozsvár. P. Wujek rektor jelenti Báthory Istvánnak, hogy beköltöztek Kolozsvárra és "Habbiamo aperti li studii, fatto una disputa con un dialogo et distributione di premii per eccitare li scolari in presentia del principe." (ugyanott 126-127).

1581 máj. 12. Vilna. Báthory István alapítólevele a kolozsvári jezsuita kollégium részére. Ebben kifejti alapítványának célját: az ifjúságnak a külföldi, költséges peregrinációk helyett az országban ugyanolyan rangú intézetet alapítani és egyben a "vera pietas"-t helyreállítani. Megismétli adományait és azokat újabb adományokkal egészíti ki. A kollégium jogainak és méltóságának növelésére úgy intézkedik, hogy a végzett tanulók, – épp úgy mint a külföldi akadémiákon, – a Baccalaureatus, a Magister és a Doctor fokozatokat is elnyerhetik. (ugyanott 127-129.)

1581 máj. 29. Kvár. P. Wujek rektor jelenti Báthory Istvánnak, hogy az iskolát husvét után megnyitották, de a fejedelem halála "omnia peturbasset." Az ígért 1000 forintból csak nyolcszázat kapott meg és most "ego sum debitis intricatus et operarios ita repente dimittere non audeo." Kéri a király segítségét. "Scholae etiam istae 5, quibus nunc utimur, nondum sunt plane profectae (!). Desunt pavimenta, fenestrae aliquot, fornaces et argilla super laquearia, etc. Nostrae etiam habitationes multis rebus adhuc indigent, ut nihil dicam de templo, quod caret fenestris." (ugyanott 136.)

1581 jun. 2. Kvár. P. Wujek jelenti P. Aquaviva generalisnak, hogy áprilisban megkezdték költözésüket a városba, jöllehet az építkezések még nincsenek befejezve. De így kívántatott "propter publica regni comitia", melyet május elsején kezdtek meg, amikor is fejedelemmé választott "filius principis, noster discipulus. . . . A nostris etiam habitae sunt disputationes publicae in templo nostro, praesente principe et fere toto regno." (ugyanott 137).

1581 junius 12. Vilna. Báthory István értesíti P. Wujek rektort, hogy az ezer tallér teljes kifizetésére nézve intézkedett. (ugyanott 144.). – 1581 aug. 8. Gyulafehérvár. P. Leleszi János jelenti P. Aquaviva generalisnak, hogy az esedékes 200 forintot megkapták. (ugyanott 144.).

1581 aug. 18. Kvár. P. Wujek jelentése P. Aquaviva generalisnak: "scholas quinque habemus pene absolutas. Nostrum etiam collegium iam utrumque satis est accomodatam." A jövő évben folytatják az építkezést, ha megkapják az 1000 forintot. (ugyanott 150).

1581 aug. 22. Kvár. P. Szántó István jelenti P. Aquaviva generalisnak, hogy P. Wujek az építkezésben – ebben az évben – 100 arany forint kárt okozott, mivel egyiküktől sem kért vagy fogadott el tanácsot. "Nam quaedam ex his, quae aedificavit, iam ruinae minantur, alia, quod non apto loco sunt facta, oportebit

destruere. Item multa simul incipit et nihil perfecit: fenestras vitreas sine ferramentis apponi iussit: quae defectae a ventis, pauca vitra manserunt integra et secundo oportuit alia vitra emere: tegi scholas et collegium curavit, priusquam camini erigerentur. Hinc factum est, ut cum camini erigerentur, oportuerit iterum dimidiam, iterum partem tectorum diruere et secundo novis expensis tegere." (ugyanott 159-160).

1581 szept. 1. Kvár. P. Szántó István jelentése P. Aquaviva generalisnak: "In coenobio intra paucos menses 5 hypocausta et 5 cubicula fuerunt absoluta: scholae magnifice erunt cum porticibus et quadratae figurae, quorum dimidia pars iam est finita. Illud de istis scholis praetereundum non videtur, quod cum locus aptus pro illis prope coenobium non inveniretur, nisi destructis aliquot aedibus civium et occupata area coenobii. Erat autem ex opposito coenobii et templi interiecta platea, habitatio monialium, quam cum lustrassemus cum cancellario, visus est nobis locus pro gymnasio aptissimus. . . . coenobium istud, quod habemus intra Claudiopolim, cum templo magnifico, horto et scholis. Locus est quietissimus, iuxta moenia civitatis et amplissimus, paucisque expensis ad usum nostrum poterit accomodari." Továbbá jelenti, hogy áprilisban beköltöztek és a fejedelem "item sequenti die dialogo, quem in area novae Academiae exhibuimus, similiter interesse voluit." (ugyanott 176-180).

1581 szept. 13. Gyfnehévár. P. Leleszi János jelenti P. Aquaviva generalisnak, hogy az elhunyt fejedelem végrendeletében évi 1000 magyar forintot rendelt Kolozs megye adójából az építkezésekre. (ugyanott 190).

1581 dec. Kvár. P. Szántó István jelenti P. Aquaviva generalisnak: "In fabrica quidquid fecit [Wujek rektor], omnia sunt imperfecta et ruinosae." (ugyanott 204).

1582 febr. 5. Roma. XIII. Gergely a kolozsvári kollégiumot a pápai kollégiumok jogaival és szabadságaival ruházza fel, továbbá évi 1200 aranyat adományoz neki 15 esztendőre a pápai kincstárból. (Fontes V. 1921. App. VI. N° 19.).

1582 febr. eleje. A kvári jezsuita kollégium visitatioja: "6. Curetur quam diligentissime bene confirmari, quae aedificata sunt, sicut solare refectorii, quod minuator [!] ruinae et similia. 7. Accomodatis scalis aperiatur ostium, quod prope est, ne nostri ingressuri in refectorium videantur, a saecularibus." (Fontes I. 1911. 218).

1582 jun. 29. Kvár. P. Wujek jelenti P. Aquaviva generalisnak: "Et hic quidem vix pro eo locum idoneum in collegio habebimus, quandoquidem adhuc aedificamus et accomodamus collegium, quod etsi amplum videtur, tamen quia ad meridiem muro civitatis, ad septentrionem templo impeditur, paucas tantum ad occidentem et pauciores ad orientem habitationes habet." (ugyanott 226.)

1583 jan. 29. Niepolomice. Báthory István király meghagyja Kolozsvár városának, hogy adják át a barátok tavát a jezsuitáknak, hogy ott malmokat építhesse nek, továbbá "locum ad coemeterium aptum insignent, cum cruce, campanis aliisque rebus necessariis instruant. . . ." (Fontes V., App. VI. N° 27.).

1583 febr. 13. Niepolomice. Báthory István a szász papoktól vett census cathedralicus-ból évi ezer aranyat adományoz a jezsuitáknak, mivel "amplissimum ijsdem Patribus Societatis Jesu Collegium attribuimus et fundavimus, Sumptus eis necessarios suppeditavimus. Scholas aedificavimus . . ." továbbá ugyanott seminariomot is akar építtetni. (JAKAB Okl. II. 1888. 137-139.).

1583 márc. 15. Kvár. P. Szántó István levele P. Antonio Possevinonak: "Quintus modus est, ut tota cura fabricae collegii soli Maximo committatur et rector, si mansurus est, in illam non se ingerat." (Fontes I. 1911. 266).

1583 ápr. 12. Possevino levele XIII. Gergelyhez: "Claudiopoli solo, dove è già il collegio nostro." (Bascapè, G. "Le relazioni fra l'Italia e la Transilvania. Roma, 1931. 136.)

1584. Possevino feljegyzése: "dappoi anco hebbero [a jezsuiták] in perpetuo il munistero di San Francesco, già parecchi anni vacuo ridotto tutto a ruina, ma assai più a proposito per far frutto, essendo dentro della città. Aggiunse il re col principe mille fiorini ogni anno per edificare a parte le scuole, con alcune stanze de convittori, al che tuttavia, essendone già fatta buona parte, si attende." (Fontes III. 1913. 132.)

1584 febr. 27. Kvár. P. Ferrante Capeci levele P. Aquaviva generalisnak, melyben építészt illetve kőművest kér: "tale mi parve un mastro Gioan Pietro che fabbricava al collegio, non domando già quello, se è caro al collegio." (Fontes II. 1913. 64-65.)

1585 márc. 5. Varsó. P. Campani provincialis levele P. Aquaviva generalisnak: a király azt kívánja "ut Philosophia et Theologia praelegatur in scholis Claudiopolitanis; hoc enim animo fuisse fundatum Collegium illud, nam reliqua, inquit, etiam habentur in trivialibus scholis et ideo non est mirum, si nulla sit frequentia auditorum." A provinciális igyekezett a királyt megnyugtatni, mondván, hogy erre akkor kerül sor "quando scholae illae de quibus antea non fuerat cogitatum, erunt fabricatae." (Fontes II. 1913. 81-86.)

1585 máj. 12. Niepolomice. Báthory István király végrendelete: "Collegium in Colosvar et Colosmonasterium fundatum bonisque donatum, partim jure regio, partim pecunia et bonorum aliorum permutatione, bono jure acquisitis, tueantur, conservent et augeant." (VERESS I. 1944. 299).

1585 aug. 26. Niepolomice. P. Campani provincialis jelenti P. Aquaviva generalisnak, hogy a király további három évre biztosította az évi 1000 tallért "pro fabrica collegii." (Fontes II. 1913. 130).

1585 dec. 1. Kvár. P. Campani provincialis P. Aquaviva generalisnak: "Multum enim laborandum fuit in ordinandis studiis et novo cursu philosophiae ac aliis quibus lectionibus theologicis, ut dignitati Academiae satis fieret, et voluntati ac postulatis Ser^{mi} Regis."

1586 jun. elején. Jaroslaw. P. Campani provincialis P. Aquaviva generalisnak: "Si domus probationis apud Claudiopolitanum collegium, erit, (quam statim facere possumus, cum omnia sint parata, domus ampla imo castrum, cum templo magnifico et copia rerum ad vivendum) iam quartus locus constitueretur, seminarium pontificium ac regium nusquam erit tale, ut quod 3600 florenos in annum habeat redditum. Academia adest Claudiopoli ad formandos sibi operarios." (Fontes II. 1913. 166).

1588 szept. 14. A jezsuita kollégium feljegyzése: "Apocha de horto collegii Claudiopolitani a Patre Leonardo Rubeno rectore vendito." (Fontes V. 1921. App. VI. N°. 85).

1595 máj. 4. Gyfehérvár. Báthory Zsigmond a kolozsvári tanácsnak: "Bocsátjuk oda hozzátok ez mi cancellariánkon valo notariusunkat, Thömösvary Istvánt, hogy együtt veletok az ott való collegiumot templomostul, mind az monostorjával

együtt minden ezekben lévő eszközökkel és benn való pertimentiajával együtt doctor Alphonsus Carrilius kezében bocsássa és belé vigye, minden inventariumival, kiről irtunk monostori tisztartónknak is." (VERESS: Carillo 1906. 500).

1595 máj. 4. Gyfehérvár. Báthory Zsigmond levele P. Alphonso Carrillo jezsuitának "de tradendis collegio, templo, monasterio cum omnibus appartimentis." (Fontes V. 1921. App. VI. N° 121.)

1595 máj. 10. "Historica recensio introitus", azaz a jezsuiták visszaiktatása a kvári kollégiumba és szeminariumba, valamint a kolozsmonostori apátságba, miután az 1595 ápr. 16. - máj. 2. tartott gyulafehérvári országgyűlés elhatározta a jezsuiták visszahívását (ugyanott N° 122).

1597 máj. 25. Gyfehérvár. Privilegium Patrum Societatis Claudiopolitiorum datum, ut possint opifices artifices conducere, alere, ex tyronibus curare promoveri in magistratus." (ugyanott No. 155)

1597 dec. 26. Gyfehérvár. Báthory Zsigmond évi 1000 forintot adományoz "in subsidium Academiae Claudiopolitanae." (ugyanott N° 165.)

1601 jun. 15. Kvár. A kvári tanács folyamodványa Báthory Zsigmondhoz: "item quod Patres Jesuitae in platea Regia [Király utca] contra vetitum domum quandam occuparent; demum, quod Patres Jesuitae hortos collegio suo adiacentes muris lapideis saepire vellent, contra litteras Christophori Báthori quondam principis concessionales." (ugyanott N° 257.)

1602 aug. 12. Alsóárpás. - "Privilegium collegio Claudiopolitano datur habendi architecto." (ugyanott N° 281).

1603 jun. 9. Kvár. A kollégium feljegyzése: "destruitur monasterium Jesuitarum una cum altaribus caeterisque rebus ecclesiasticis." (ugyanott N° 301.)

1603 jun. 9. Szamosközi István feljegyzése: "Quomodo plebs Jesuitarum collegium Claudiopolitanum primum diripit, subinde evertit. Matthaeus Thoroczka concione plebem exacuit. Plebs furenter Jesuitas invadit et aedificia demoliuntur. . . molerr. aedificiorum plane ad incolendam inutilem fecerunt. . . ." (III. 1877. 104-108).

1603 jun. 9. Diarium domus S. J. Cracoviensis: "Omnia nona Iunii subito facta. Civitas Mosi [Székely Mózes] tradita collegium direptum, templum dirutum, gymnasium regio opere extractum, vastatum." (ugyanott 223.)

1603 aug. 15. Krakó. P. Joh. Argenti erdélyi viceprovinciális P. Aquaviva generalisnak "delle insolense dell'i heretici Ariani fatte nella chiesa et collegio di detti Patri in Claudiopoli" (ugyanott N° 305.)

1603 szept. 13. Basta válasza a rendekhez a dévai országgyűlésen "Claudiopolitani vero sint obligati, quamprimum patribus societatis Jesu ecclesiam parochialem consignare, et scholas domusque pro collegio destructo." (Erd. Orsz. Eml. V. 1879. 235)

1603 okt. 22. Kvár. Conscriptio rerum universarum in collegio Societatis Jesu Claudiopolitano repertarum. . . ." (Fontes V. 1921. App. VI. N° 308.)

1606 nov. 9. Kvár. "Copia catalogi librorum, quos P. Rector Claudiopolitanus reliquit apud domum Ötvös." (ugyanott N° 364.) - Valószínűleg Ötvös András Főtéri házában.

Irodalom: VERESS E.: A kolozsvári Báthory egyetem története. Erd. Muzem. 1906. 150-183. - Ugyanitt közli (189. l.) Veress Endre a kollégium fametszetes képzeleti képét a köv. olasz kiadványból: CIAPPI, M. A.: Compendio delle heroi-

che et gloriose attioni et santa vita di Papa Gregorio XIII, Roma, 1596. – BALOGH 1935. 23. JAKÓ 1957. 368. SEBESTYÉN 1963. 88. BALOGH 1970. 239. 1973. 241.

Jezsuita szeminárium

1580 dec. 1. Varsó. Joh. Andreas Caligari lengyel nuncius levele Báthory István királyhoz: "diligenter egi, ut Claudiopoli quoque pecunia et sumptibus apostolicis seminarium constitueretur." A pápa nem idegenkedett a gondolattól, de megvalósítását elhalasztotta "quemadmodum iesuitarum collegium illic firmaretur." (LUKÁCS-POLGÁR II. 1965. 513.)

1582 febr. 5. Roma. XIII. Gergely pápa a kolozsvári jezsuita szeminárium alapításáról: ". unum collegium seminarium appellandum in quo iuvenes scholares ungari instruantur auctoritate apostolica tenore praesentium perpetuo erigimus et instituimus", a Csehországban, Lengyelországban, Németországban alapított szemináriumokhoz hasonlóan, és erre a célra évi 1200 tallérnyi segélyt ígér. (Fontes I. 1911. 212-213).

1582 máj. 27. Varsó. Antonio Possevino Ptolomeo Galli biboros-államtitkárnak javasolja: "due seminarii ad un tempo si erigessero: l'uno de' nobili, l'altro di persone communi. Et di qualunque di loro Sua B^{ne} volesse essere nominato benefattore, Sua Maestà piglierebbe cura dell'altro." (ugyanott 223.)

1583 jan. 13. Krakkó. Possevino Galli biborosnak javasolja, hogy ne két hanem egy szemináriumot alapítsanak, illetve "di amendue se ne faccia uno", mert különben a kettő között versengés és viszálykodás támadhatna. "Sua Maestà dunque parlandosi dell' edificio, et di quel ch'esso per sua parte conferirebbe, si mostrò pronto a far che quanto primo questo negotio si stabilisce. Promette edificio almeno di legnami per hora, et grano et vino . . ." (Fontes II. 1913. 16-17.)

1583 febr. 13. Niepolomice. Báthory István oklevele a kolozsvári jezsuita szeminárium alapításáról: ". . . . praedicto collegio Societatis Jesu Claudiopoli in Transylvania, una cum scholis iam erectis, seminarium quoque iuvenum et nobilium, et plebeiorum, qui nempe ob tenuem eorum fortunam ingenium literis excolere non possent, adiicimus." A szeminárium fenntartására évi 1000 aranyat rendel a százsz papok adójából. (Fontes I. 1911. 253).

1583 márc. 6. Gyfehérvár. Possevino jelenti Báthory Istvánnak: "Apud eos [a kvári jezsuitáknál] triduum commoratus ut vel domos ad seminarium instituendum inspicerem . . ." (ugyanott 257).

1583. Possevino jelentése: "Così andatomene a Colosvar, insieme con un consigliere del principe, attesimo a trovar luogo, et a disporre il negotio. Et mostrandosi ritrosi i cittadini a concederlo, anchorche lo domandassimo a pigione, finalmente comperarono, non senza particolare mossa di Dio, una casa. la quale pigliammo in affitto." (Bascapè op. cit. 1931. 136.) – Veress Endre Possevinonak ezt a feljegyzését 1584-re teszi (Fontes III. 1913. 148).

1583 ápr. 17. Brünn, Possevino jelenti Galli biboros államtitkárnak: "Fondammo il seminario di Sua Sta et del Re in Claudiopoli." De ehhez alkalmas házat nehezen tudtak szerezni a polgárok ellenállása miatt. Végül "comperarono espressamente per accomodarcene una casa per la quale diedi la pigione." (Fontes I. 1911. 285.)

1583 máj. 3. Pozsony. Possevino értesíti Báthory István királyt, hogy a pápa 15 esztendőre jóváhagyta a kvári seminárium részére biztosított évdíjat. (VERESS 1944. 231.)

1583 dec. 29. Kassa. Possevino jelenti Báthory Istvánnak: "Seminarium vero allata pecunia, institui, Operarios Roma procuravi insigniores. Quatuor fabri murarii statim sunt missi. Mille alios florenos, ab eius Beatitudine acceptis his mensibus, quibus hic maneo misi. Domuncula cum esset Claudiopoli vix extorta et paucis capiendis apta, necessarium fuit, ut instauraretur, cum omnes ad mortem alumni ex ruinoso et terreno aedificio decubuissent, alii obivissent Quando post paucos menses annus absolvetur conductionis domus seminarii quae et in parvo loco et malo sita est nec unquam ibi, quod optat Regia Maiestas sperare possimus, oro dispiciat Regia Maiestas num Monasterium illud Dominicanorum, in quo Ariani suam scholam instituerunt, eidem seminario posset attribui. Quod si lex illa non putaretur, omnino eiicienda, domuncula seminarii satis pro illis capax traderetur." (Fontes I. 1911. 308.)

1584 febr. 10. Gyfehévár. P. Joh. Paulus Campani lengyel provincialis Bolognetti nunciatus "Tratto di comperare casa per il seminario di Colosvaro, o fabbricame di nouvo, che forsi tornerà meglio." (Fontes II. 1913. 39.)

1584 febr. 15. Kvár városának végzése: mivel Kendi Sándor válaszából és tanácsából megértették, hogy "lengyel királynak tekéletes elvégzett akarata ez, hogy itt ez városban megépüljön az seminarium, ezért ő Kegyelmek városul végezték, hogy az király akarata tovább való fáradság kívül előmenjen, és itt az claustrum mellett aminemő helyt kíván a' provinciális az király akaratajából, az meg legyen engedve, hogy tessék meg engedelmességünk mindenekben az ő Felsege kívánságára." (Fontes II. 1913. 49.)

1584 febr. 26. Kvár. P. Joh. Paulus Campani jelentése Bolognetti nunciatusnak a kolozsvári szenátorokkal folytatott tárgyalásáról, amikor a seminarium részére helyet keresett. A szenátorok "desiderosi pure di fuggirla di non ci dar luogo proprio per fabbricare il seminario, come la fuggirono l'anno passato, con haver loro sì comperata una casa, ma solo concessala in affitto per un anno al seminario. Hor finalmente hieri doppo molte repliche si sono ridotti a promettere di fabbricare in detta casa comperata, a spese loro, al valore di 300 talleri, perchè possa capire da 50 alumni per questi tre anni, mentre delle pensioni si fabbricherà il seminario," továbbá beleegyeztek abba, hogy a jezsuitáknak szabad legyen "comperare 4 o 5 case dirimpetto al collegio nostro. . . . Ma bisognerà far fabbrica di nuovo, a tal che haveremo spatio proprio et comodo, et buono per il seminario, et su gl'occhi del collegio, ma in più bel sito, per essere su la piazza della chiesa, con aria libera et meridionale davanti et settentrionale a dietro. Dimani spero comperarne alcune." (Fontes II. 1913. 47-48.)

1584 febr. 27. Kvár. P. Ferrante Capeci rector jelentése Aquaviva generalisnak: "Secondo, priego V. Paternità, mi mandi a tutti modi un mezzo architetto, qual sia ancora un intiero muratore, quale qui è il nostro Josefo. Tale mi parve un mastro Gioan Pietro che fabbricava al collegio, non domando già quello, se è caro al collegio; ma esprimo il nostro bisogno e vorrei se non quello, uno simile. Qui havemo mille scudi l'anno da fabbricare e per non haver uno fedele, se ne va gran parte in niente." (Fontes II. 1913. 64-65.)

1595 dec. 27. Gyfehévár Báthory Zsigmond ujra alapítja a kolozsvári jezsuita seminariumot és annak fenntartására évi 1200 aranyat rendel. (Fontes V. 1921. App. VI. N° 130.)

Óvári schola (iskola)

1556 nov. Az országgyűlés végzése: a kolozsvári kolostorban iskola állíttassék. (Erd. Orsz. Eml. II. 1876. 60.)

1557 jan. 1-10. A tordai országgyűlésen Izabella királyné az iskola fenntartására évi 100 forintot rendelt (ugyanott 79.).

1557 febr. 6-15. A gyfehérvári országgyűlés végzése: Kvárt az egyik kolostort iskola céljai fordítsák. (ugyanott 74-75)

1557. Kőbe vésett emléktábla a királyi adományozásról, egykor az óvári templom déli kapuja felett, amely azonban 1734-ben olvashatatlan volt. Ugyanez a felirat a tanácsházon is meg volt örökítve (Descriptio 1734. JAKAB II. 1888. 103-106.)

DONATIO REGIA SVM
HAEREDITAS SCHOLAE HVIVS
ET PA VPERVM
QVI COMMODA MEA ALIO AVERTIT
HAEC ET SIMILIA
DELEATVR EX LIBRO VIVENTIVM
ET MEMORIA HOMINVM
1557

1561. Kvár tjkve: "Decreverunt ut de quarta decimali nunc ad edificationem schole 32 florenos conferant administratores" (137)

1579. Kvár szkve: "a Palatium felett" (Jakab: a János király építette iskola nagy hallterme) héjaztak (JAKAB II. 1888. 260).

1585 ápr. 9. szkve: "Mikor az óvári scholaban a segestyét auditoriumnak akarták rendelni"-építkeztek az iskola helyiségeiben, (III/XIX. 31-37.)

1585 aug. 2. Kvár szkve: Kőmives Lőrincz dolgozott "a scholaban az puszta kamaraban". (VII/XIX. 37.)

1589 febr. 11. Kvár szkve (az scholara való expensa és költség): "csináltattunk az Frankerne egy könyvnek való pulpítust, uj fogast. Attunk attól Aztalos Lukácsnak den. 35, ugyanó neki csináltattunk Frankerne egy karszéket, egy asztalt, egy nyoszolyát. Aztalos Imrének attunk fl. 1., den. 48." Továbbá megföldoztaták "az ő házában való ivegh ablakot", és megcsináltatták az ajtó zárját Lakatos Tamással. (IV/IX. 11.)

1589 ápr. 27. Kvár szkve: "Az sakrestiót és a scholamester házát és az Marton praedicator két szobáját, hogy megmeszeltettük, attunk egy asszonynak den. 70." (IV/IX. 15.)

1589 máj. 13. Kvár szkve: "Csináltattunk Frankerne az ő házába két padszéket, egy embernek való karszéket, az külső ház ablakára fából egy jó szélyes két táblát. Aztalos Lukácsnak attunk den. 60". (ugyanott)

1598 márc. 16. Kvár szkve: "Az scholaban az mely házban, egyikben, az professorok laktanak, azt hogy deszkával megpadimentomoztattuk", továbbá mindkét classisban a székeket megszegeztették, asztalt, két hosszú széket és öt ablakkeretet csináltattak, fizettek Aztalos Lukácsnak fl. 1. den. 95. (VII/XVI. 30.)

XVI. század vége. Szamosközy István János Zsigmondról: "Testantur eius benignitatem scholae provinciales, in usum iuuentutis literariae sufficientibus salariae dotatae Albensis, Vasarhelyiensis, Claudiopolitana." (I. 1876. 112.)

Tanácsház

1561 ápr. 10. A kvári szabók céhszabályzata "Kolt az mij Tanach hazunkból". (JAKAB II. 1888. 65.)

1561 máj. 24. A kvári ötvösök céhszabályzata kelt: "in Domo Consistorij". (ugyanott 69.)

1578 nov. Kvár szkve: kifizetések a tanácsház építésére. (1578/XIV. 56.) – BALOGH 1935. 22.

1588 szept. 27. Kvár szkve: Keomies Antal a tanácsházat meg pádimentomozta. (IV/I. 39.)

1593 nov. 22. Kvár szkve: Kwmies Péter az alsó tanácsházban a kemencének új "melyéket" csinált stb. (V/XII. 65.)

Város háza (városi vendégfogadó)

1574. Kvár szkve: "A város felső házai padlását megtapasztják", – tehát az emelet nem volt bolthajtásos. (1574/VI. 10.)

1585 szept. 14. Kvár szkve: "faragtattunk Keomiwes Balással az Varas hazanak a kybe az harangozo lakott, egyik ajtajának egy kiszebet [kűszöböt] " stb. (III/XVII. 14.)

1597. Kvár szkve: istálló építése a Közép utcai városházánál (VII/V.).

Kő-köböl

1586 dec. 11. Kvár szkve "Az elmúlt nyárba az perengérnél való kő köblöt ujták meg az vásárbírák. Kőmies Peternek attam tőlle den. 35. , négy torockai vasat vöttek hozzá Feier Tamástól. Fizettem den. 90." (III/XVII. 15. b.) – Ilyen kő-köböl ma is látható a bártfai városháza nyugati falán, az egyik 1519-ből, a másik 1620-ból.

A város pellengére

1591 ápr. Kvár szkve: "az perenger épülése költségei." (V/I. 97.) – 1591 ápr. 9. Kvár szkve: "perenger csináló kőmiesek" borraivalója den. 6. (V/X. 13.)

1624. Segesvári Bálint feljegyzése: "18. augusti éjjel az menykő úte az perengér tetejében." (Erd. Tört. Adatok. IV. Kvár, 1862. 193.) – Ebből a feljegyzésből következik, hogy a pellengérnek magas, csucsos fedele volt.

Szent Erzsébet ispotály (szegényház)

1366 máj. 19. Coloswar. Nagy Lajos adománylevele a Szent Erzsébet ispotály részére, amelyet 1367 ápr. 27-én Tordán átírt "Jacobus dictus Zaaz magister domus Hospitalis ecclesie beate Elisabeth de Clusuar" kérésére (JAKAB Okl. I. 1870. 55-56). Tehát Szent Erzsébet titulusa alatt templom (ecclesia) és ispotály (domus hospitalis) épült, feltehetőleg még a XIII. században vagy a századfordulón.

A XV. és XVI. századi adománylevelek megjelölik a helyét. 1496 dec. 29.

Kvár tanácsának oklevelében: "in hospitali Suburbij Ciuitatis nostre" (ugyanott 307); 1525 jun. 6. A kolozsmonostori konvent oklevelében: "ad Hospitale Ecclesie Sancte Elisabeth vidue extra muros... fundate" (ugyanott 363-365); 1539. Mikola László alvajda oklevelében: "Hospitale Beate Elisabeth vidue extra muros Civitatis Coloswariensis trans fluvium Zamos vocatum fundata" (ugyanott 384-386).

Az 1525 jan. 6-án kelt oklevélben Anthonius Desew de Mera és felesége, Erzsébet mérai javaikat "in perpetuum dei seruicium" az ispotálynak adományozzák, ahol maguk is lakni kívánnak (ugyanott 363-365). Míkola László alvajda 1539-ben kelt oklevele viszont Ioannes Desew de Patha és az ispotály között folyó perről tudósít (ugyanott 384-386).

1556 jun. 2. Kvár. Petrovich Péter kir. locumtenens a mérai dézsma felét "Medietatem Decimarum ad Hospitale Ciuitatis Huius Colosvariensis pertinentium Ad idem Hospitale pro subsidio Pauperum dedimus" (JAKAB Okl. II. 1888. 26.)

1557 jan. 10. Gyfehérvár. Izabella királyné felmenti az ispotály (domus Hospitalis pauperum beate Elisabeth in suburbio fundata) mérai jobbágyait az adó alól (JAKAB Okl. I. 1870. 387). 1557 jan. 20-án pedig ugyancsak az ispotály jobbágyait felmenti a dézsma fizetése alól (ugyanott 388). 1557 ápr. 3-án pedig a Szent Erzsébet és a Szentlélek ispotálynak adományozza a domonkosok birtokában volt javakat (ugyanott 389). 1558 ápr. 3-án megismétli a mérai dézsmára vonatkozó adományát (ugyanott 390).

1572. Báthory István vajda oklevele a mérai részjósáág miatt folyó perben: "Xenodochio Sancte Elisabeth vidue in Suburbio ciuitatis Colosvar Hydutcza vocato." (ugyanott 393).

1557. Kvár szkve: a Szent Erzsébet ispotály leltára; a kincsek lajstromában kehely patenástól, ampolna, rézlábu kereszt stb. (1577/XII. 24-29).

1577. Kvárszkve: aszegények házának a piaczon kőháza van, egyik szomszédja Nyirő Kálmán, a másik Wiczei Gáspár (1577/XII. 31-32.).

1602 aug. 1. Machkásy Menyhért és felesége birtokrészeket zálogosítottak el Olcsvai Györgynek, "magistri Xenodochii. . . . S. Elisabethae. . . ." (JAKAB Okl. II. 1888. 183.).

1603 jan. 24. Alba Julia. Basta György generalis "az Colossuarij Ispotaly mesterek" kérésére az ispotálynak a régi fejedelmek által adományozott mérai birtokára adómentességet biztosít (ugyanott 198-199).

1617 máj. 12. Gyfehérvár. Bethlen Gábor a kvári két ispotály számára évi 2000 kőst rendel (JAKAB Okl. I. 1870. 395.) – Ezt az adományt 1649-ben I. Rákóczi György, 1666-ban pedig Apafi Mihály megerősítette (ugyanott 397-398).

1628 jul. 11. Novai Szentpáli János "Kolosuarhoz mint nekem hazamhoz szeretemet és abban leueo Szent Ersebeth Ispitalibeli Segeniekhez ualó keresztienij io indulatomat megh akaruan mutatni" az ispotálynak mérai jószágokat ajándékoz (JAKAB Okl. II. 1888. 277). – 1628. jul. 29-én a kolozsvári tanács megerősíti az adományt "Xenodochio seu hospitalj Beatae Elisabeth viduae, in praenotato Suburbio vitrapontano fundato." (JAKAB. Okl. I. 1870. 397.).

1734. Descriptio: a Főtér keleti során állt az ispotály kőháza.

Az ispotály történetére és helyére nézve l. : JAKAB Okl. I. 1870. 303. SZABÓ 1946. 106. – Goldenberg az ispotály házát a Magyar utcai 32. házzal azonosítja, ahol az 1559-es kapu látható (GOLDENBERG 1958. 107).

Feredő ház

1557 jun. 29. Kvár tjkve: a közgyűlés elhatározta a városi feredőház megépítését, melynek felügyeletével a bíró és esküdt polgárok Heltai Gáspárt bízták meg és neki napszamosokat ígértek (JAKAB II. 1888. 113).

1568 dec. 26. Kvár tjkve: a "sudatorium" minél hamarább építtessék meg és rendeljenek melléje mestert. (ugyanott 185).

1577 márc. 17. Kvár szkve: a feredőház sövényét felemelik (1577/X. 17).

1577 ápr. 13. Kvár szkve: Ács Gergely a fedőház tornácát felemeli (ugyanott 22.).

1578 ápr. 16. és nov 9. Kvár szkve: különféle kiadások a feredőházra (1578/XIV. 33, 57).

1579 máj. 28. Kvár szkve: költségek a feredőházra. (1579/XVI. 15).

1588. okt. 13. Kvár szkve: négy ablakra lantornát csinálnak, den. 18. (IV/I. 40.) – 1588 okt. 15. Kvár szkve: küszöbkövet faragtatnak Komijes Péterrel. (IV/III. 29, 59). – 1588. okt. 23. Kvár szkve: a kapubálványnak vermet ásnak (IV/I. 43).

Irodalom: BALOGH 1935. 22.

Papíros malom

1561 dec. 28. Kvár tjkve: "Domini Centumvirii intellexerunt literas suae maiestatis ac etiam Gaspari Heltini de mola papiracea extruenda". A megfelelő helyet sűrűsen jelöljék ki, illetve a Heltai által megjelölt helyet nézzék meg. (JAKAB II. 1888. 181).

1587 jun. 26. A kvári timár céh szerződése, miszerint Caspar Schezdeger [Schezpurger] buchdrucker zu Clausenburg-tól és Barbara Helting-től (Petert Hertel özvegyétől) 110 forintért megvették: "Ein flusz mit sambt einem baumgarten zwischen der Papirmül vnd der Jesuiten weinbaumgarten gelegen zu einer Lohmüll," azzal a feltétellel, hogy a papírosmalomnak semmi kárt nem okoznak. (JAKAB Okl. II. 1888. 142-143.).

A XIX. század első felében még fennállott a papíros-malom, az ugynevezett monostori gát mellett. (JAKAB II. 1888. 181.) Rajza Tóth Istvántól (NAGY 1926. 122-123).

VÁROSFALAK-BÁSTYÁK

Általános adatok

1502. A kvári magistratus határozata a városfalak építéséről, illetve karbantartásáról, amelyre a céheket kötelezi. (GOLDENBERG 1958. 112).

1517 szept. 11. Buda. II. Lajos értesíti Várdai Pál kincstartót, hogy a kváriakat az elmúlt évben a következő Sz. Márton napig járó mindennemű adó alól felmentette, hogy "castrum nouiter inceptum" folytathassák és befejezhessék. Mivel pedig úgy hallja, hogy "Laborem ipsius Castri inceptum esse Egregium et ipsis Civibus nostris valde ponderosum", ezért őket a köv. év Sz. György napjáig mindennemű adó alól felmenti. (JAKAB Okl. I. 1870 345-346. BALOGH 1943. 258).

1521 dec. 9. Kvár tanácsa megerősíti a szabó-céh szabályzatát, ebben elrendelik, hogy a szabók bástyáját "turris quaedam acialis a parte meridionali versus plagam orientalem ad murumque civitatis nostrae erecta atque constructa cum armis pixidibus aliisque defenculis et protectionalibus instrumentis" megerősíttessék. (SZÁDECZKY L.: Iparfejlődés és a czéhek története Magyarországon. Bp., 1913. II. 33.) – SZABÓ 1946. 100, a térképen (32-33) az 57. szám.

1524-25, 1527. A szabó céh intézkedései a számukra kijelölt falszakasz és torony javításáról, védelméről stb. (JAKAB Okl. I. 1870. 360-361, 364-368. GOLDENBERG 1958. 112).

1556. Kvár szkve: "Kepyro Antalnak az kapura chimert h chynalth fyzetwnk den. 50." (1556. IV. 204.)

1561 máj. 24. A kolozsvári ötvösök céhszabályzata az ötvösök bástyájáról: "Ipsi Magistri omnibus Instrumentis proteccionalibus Turrim vnam in aciae Owar a Septemtrionali parte constructam tenere et conseruare debent." (JAKAB Okl. II. 1888. 75.) – Az ötvösök illetve a Puskaporos bástyáról (II/3. kép) írja Nagyajtai Kovács, hogy "kőtornáczába" zenészek számára szándékoznak helyet készíteni (NAGYAJTAI KOVÁCS 1840. 44). Az elnevezésről: SZABÓ 1946. 95.; térképén (32-33) a 48. szám.

1562 jan. 13. Közgyűlési végzés: a kolostorok érc- és réz gyertyatartóit, melyeknek a száma 100-nál több, a bíró és az esküdtek kerestessék fel és öntessenek belőle két tarackot (bombarda). (JAKAB II. 1888. 185.)

1562 máj. 8. Kvár tjkve: "imprimis turrim ad claustrium Franciscanorum monachorum (szabók bástyája) tegi et edificere faciant et in muris civitatis, turribusque rupturas et vastitates resarcire faciant." (160.)

1564 ápr. 6. Kvár tjkve: elrendelik a szélvészről megrontott falak javítását (JAKAB II. 1888. 117-118).

1565-1570. Giovanandrea Gromo megjegyzése a város tervezett megerősítéséről: "..... ancora che molti eccelenti intelletti tenghino per impossibile fortificarla, io non di meno sono di parere contrario, anzi sapendo quella esser come chiaue di tutta quella prouincia, uorei fortificarla, il che mi daria l'animo di fare con poca spesa, rimettendomi sempre a migliore giuditio." (Apulum. II. 1946. 177.)

1570 márc. 25. Kvár. tjkve: elrendelték, hogy amelyik céh a tornyát nem építheti meg, adjanak melléje egy másik céhet, esetleg még egy harmadikat is (JAKAB II. 1888. 118.).

1570 ápr. 2. Kvár tjkve: a bíró hívassa be a céheket, és hagyja meg nekik, viseljenek jól gondot a tornyok építéséről. (ugyanott 118)

1589 husvét. A kvári lapicidák és murarius-ok céhszabályzata a kőművesek bástyájáról: "Ideo turris antiqua, ex parte meridionalis muri huius civitatis, a turri aciali magistrorum sartorum versus occidentem numero tertia, cum omnibus armis bellicis, defendiculis, bombardis et pulvere tormentario ab ipsis magistris utriusque indifferenter interteneatur, ab omni ruina vindicanda edificetur." (Kvár, Áll. Ltár. – Ars Hungarica. 1975. 45.). – SZABÓ 1946. 71., térképén (32-33) 39. szám.

1592 okt. 23. Kvár szkve: bástya csinálás az új utca végére. (V/XV. 244). – Ez az utca valószínűleg a Hidelve egyik nagyobb utcája volt (SZABÓ 1946. 117 és térkép 48-49), tehát a bástya az északi városfalban épült.

1594 okt. 29-31., nov. 1-3. Kvár szkve: "Az fal csinálására való költség az Tymar Balint háza felett." Keomiess Gergelytől két szekér követ vesznek den. 90. Az építkezésen 7 kőműves mester és 2-3 legény dolgozott. (VI/VIII. 127-129.)

1596 jul. 5. Kvár szkve: a mézárosok tornyában deszkát visznek, – nyilván tetőjavításra. (VII/XXIX. 65.) – SZABÓ 1946. 82.

1599 dec. 16. Vinicze. Istvánffy Miklós javasolja Mátyás főhercegnek, hogy Kvárt mint Erdély fontos városában "capitaneus videretur in ea a maiestate caesarea instituendus, qui claus urbis apud se perpetuo teneret, et praesidio portas

custodiret, ac cives in officio seuere contineret. Tum etiam ciuitas ipsa fossa ac alijs munitionibus restaurari deberet, ut ingruente vi aut hostilitate aliqua, locus ipse tanti momenti pro sua maiestate commodius retineri posset. Neque eius muniendae magna est difficultas, quum prope habeat commoditates omnes quae ad aedificandum sunt necessariae." (Erd. Orsz. Emlékek. IV. 1878. 456-457.)

1603. Szamosközzy István a Szamosra tekintő várfalban, mind kívül, mind belül egy-egy római feliratos követ irt le. (III. 1877. 81-82.)

1701 máj. 16. "Az Bástyákról, kőfalról valo Catalogus." (JAKAB Okl. I. 1870. 400-404).

1707 nov. 24. "Az Colosvarj Bastyak micsoda Czehekre neznek lásd megh ebben a Regestrumban." – 18 bástyát sorol fel, a Középkapu feletti bástyától indul a Szamos felé és a Szabók bástyájánál végzi. (JAKAB Okl. I. 405.)

Irodalom: LÉTAVAY 1817. = LÉTAVAY S.: Jegyzetek Bocskay István E. F. szerencsés Péntek napja eránt, s néhány Erdélyi Felírások. Tudományos Gyűjtemény. 1818/V. 132-141. NAGYAJTAI KOVÁCS 1840. VASS J.: Emléklapok Kolozsvár előkorából. Kvár, 1865. – M. Tört. Társ. 1868. szept. 20-25-én Kvárt tartott első vidéki gyűlése. Századok. 1868. 580 (a kaputornyok jelentőségéről), (RÓMER F.): Visszapillantás a M. Tört. Társ. Kvárt tartott vidéki nagygyűlésére. Arch. Ért. I. 1869. 30 (nyilatkozat a kapuk és falak fenntartásáról). Századok. 1869. 56 (bizottság kiküldése a kaputornyok ügyében), 121 (ESTERHÁZY JÁNOS jelentése). Századok 1870. 55 (műszaki felvételek a tornyokról), 187 (javaslat a képviselőházhoz) 189 (felterjesztés a belügyminisztériumhoz). JAKAB Rajzok. I. 1870. V, IX, X, XV, XVIII, XIX, XX, XXIII, XXX, XXXI tábla. II. 1888. I. tábla. GERECSZE 1906. 434-435. MÁRKI 1902. 288. NAGY 1924. BALOGH 1935. 17. BALOGH 1944. 7-8., 1-4. kép (Pákel Lajos rajzai). DEBRECZENI 1957. 227. (a meglévő maradványok felsorolása).

Hidkapu – őrizőház — Szamoshid

1477. A kapubástya építési évszám a gotikus számjegyekkel, egykor "ad frontispicium exterioris portae" (Descriptio 1734. fol. 6.); Nagyajtai Kovács szerint "a nemrég lebontott előkapuja Hidelve felőli homlokzatában volt," majd az új kőhid oldalához falazták (1840. 45-46. 4. kép, rajz Paget Jánostól). Ez az évszám kő a Múzeumban őriztetik. Rajza Pákei Lajostól: BALOGH 1944. 2. kép.

1544. Az őrizőház (domus pro vigiliis) építési emléktáblája.
Felirata:

PESTIS DVM PATRIAM, LOCAQUE VICINA DESTRVXIT
OMNIVMQVE ANIMI PERTVRBATIONE PLENI, PROPTER
IMINENTEM MORTEM A LABORIBVS ET OFFICIO CESSANT,
ANTONIVS FERENCZI IVDEX PRIMARIVS VRBIS
KOLOSVAR, VIR PRVDENS ET PROVIDVS
SVI MEMOR OFFICII, HOC OPVS FIERI CVRAVIT,
VF INTER MORTEM ET PERICVLA EXTARET MONVMEN
TVM SE PATRIAM ET BONIS LEGIBVS ET PVBLICIS
AEDIFICIIS ORNARE VOLVISSE. ANNO 1544.

Az Őrizőház a Szamoshid keleti végén állott. Jakab Elek még látta. Az Őrizőház építtetője, Ferenczi Antal 1544-ben, 1576-ban (VERESS 1944. 18) és 1581-ben viselte a főbírói tisztséget. Neve szerepel az 1581. évi építési emléktáblán is, mely a Monostor-kaputól észak felé húzódó várfalba volt illesztve. Háza volt a Fő tér nyugati során.

Az Őrizőház jelentős épület lehetett. Segesvári Bálint 1611-ben a következőket jegyezte fel róla: " 23. julii tractálának az király-képe [Forgács Zsigmond és társai] és az város az feladás felől az hid-kapun való őrző házban Szupor György-gyel". (Erd. Tört. Adatok. IV. Kvár, 1862. 177.)

Irodalom: Descriptio 1734. fol. 6^V, LÉTAVAY 1818. 135. 1. 7. sz., JAKAB II. 1888. 50. BALOGH 1934. 145. BALOGH 1935. 22. 1942/I. 105. – A feliratos tábla rajza Pákei Lajostól.

1576. Építési évszám vagy javítási évszám a kapubástya II. emeletén, a belső falon (Descriptio 1734. fol. 6^V).

1578. szept. 13. Kvár szkve: az emeltcsőhid csinálásánál a hidon a padimentumot "az német rako" készíti és a kémény felett a pogont megcsinálta az Őriző házban. (1578/XIV. 37.)

1578 nov. Kvár szkve: a hid építéshez köszégésért kifizetnek egy legénynek 80 dénárt. (ugyanott 54). – Ez a bejegyzés valószínűleg a tervezett Szamos hidra vonatkozik.

1580. A Szamoshid építése (illetve az építés befejezése)

A hidépítés emlékére négy címerkövet falaztak be a hid nyugati oldalába "a parte vero occidentali pontis huic portae contigui quatuor visuntur insignia" – írják 1734-ben (Descriptio 1734. fol. 6-6^V). Ezek a következők: Kolozsvár város címere, 1754-ben már olvashatatlan felirattal, ez volt legközelebb a kaputoronyhoz (primum versus Turrim portae); Báthory Kristóf címere 1580-ból "versus septentrionem"; Báthory címer magyar felirattal évszám nélkül, de nyilván ez is 1580-ból, az előbbi címer mellett; Vitzei Péter Kolozsvár főkapitányának a pelikános címere a hid javítására vonatkozó felirattal 1690-ből, az előbbi címerek alatt (infra autem insigne Pelicanis). Létavay Sándor idejében (1818) már csak három címer volt látható, Kolozsvár címere már hiányzott (Létavay 1818. 134-135. 1., 4, 5, 6. sz.). Az új kőhid építésekor (1836) a "címeres és iratos kövek" a Magyar utcába kerültek Taufer Ferenc városgazda udvarába; közülük csupán az 1580-as emléktábla volt ép (NAGYAJTAI KOVÁCS 1840. 59.).

1580. A hid építési emléktáblája a Báthory címerrel, mezejében fent C és B betűk (II/89. kép). Felirata (feloldva a ligatúrás betűket és a rövidítéseket):

REGNANTE ILLVSTRISSIMO PRINCIPE CHRISTO
PHORO BATHORI DE SOMLIO VAIVODA
TRANSILVANIAE ET SICVL [ORVM] COM [ITE]
TOMA BVDAI PRIMAR [IO] ET STEPHANO
PVLACHER REGIO VRBIS IVDICIBVS

PROCVRANT [IBVS] VALE [NTINO] COL... SZEKE [LY] IAK [AB]
LADIZ [LAO] PREIB [ER] PVBLICIS CIVITATIS
EXPENSIS HIC PONS CONSTRVCTVS
EST

1580

Lelőhelye: "versus septemtrionem" (Descriptio), "találhatik a' keő hidnak éjszakai részén" (Létavay), tehát a hidnak a Hidelve felé eső részén. Jelenleg befalazva látható a Hid utca 34. sz. sarokházon. (SÁNDOR 1913/II. 34.)

(1580). A hid másik emléktáblája Báthory címerrel. Felirata:

EPITTEETT EZ ERŐSSÉG
ISTENNEK SEGITSEGEBŐL ÉS AZ
VAROSNAK AKARATTYÁBOL

Létavay a magyar felirat folytatásaképpen közli a következő latin szöveget: "Regnante Illustrissimo Principe Christophoro Bathory de Somlyó etc." Lelőhelye Létavay szerint (1818. 135) "mindgyárt az előbbeni Kő írás mellett", azaz az 1580-ból való emléktábla mellett.

1580 júl. 28-án a tanácsülésben az egyenetlenségek elkerülésére azt végezték, hogy a feliratot németül is megfaragtatják. Ez azonban elmaradt. (JAKAB II. 1888. 234.)

Irodalom: Descriptio 1734. f01. 6^v, LÉTAVAY 1818. 135. 1. 4, 5. sz. JAKAB II. 1888. 232. BALOGH 1935. 22.

A Szamoshid emléktábláján (1580), valamint a Hidkapu későbbi emléktábláján (1591) szereplő Budai Tamás (az elsőn mint főbíró, a másodikon mint királybíró) ötvösmester volt (JAKAB II. 1888. 313.) A kolozsvári tanács többször vásárolt tőle mesterremek kupákat, aranyozott ezüst kanalakat, amelyeket újévi ajándéku (1585, 1587), vagy más alkalomból ajándékoztak a fejedelemnek és az udvari előkelőségeknek (Kvár szkve III/XXII. 27, 59, III/XXX. 4). 1591-ben ismét főbíró - okleveles adat szerint (JAKAB Okl. II. 1888. 161) -, jóllehet az 1591-es emléktábla felirata királybírónak nevezi. 1585-ben ő irányította a Magyar utcai templom építkezéseit (Kvár szkve III/XXIII. 1). Fia Thomas Budai junior 1583-ban lett ötvösmester (JAKAB II. 1888. 313), menyegzőjére Pécsi János irt köszöntő verset (1580, Kvár, Heltai nyomda. - Régi Magyarországi Nyomtatványok. I. Bp., 1971. 464. sz.).

A Hidkaputól balkézre eső várfalban, kifelé menet római feliratos márványtábla volt befalazva. (Descriptio 1734. fol. 6. LÉTAVAY 1818. 140. 1. 31.; NAGY-AJTAI KOVÁCS 1840. 57-58.) Erről 1583-ban Antonio Possevino is megemlékezett: "ad una delle cui porte, detta Pontina è un marmo con tale imscrittione." (Bascapè op. cit. 1931. 82).

1587 szept. 28. Kvár szkve: "az nagy hid lábát" foldoztatják. "Item az kőmieseknek, hogy az hid lábát megfoldozták, köveket faragtanak, az faragásától, a rakásától fizettem nekik fl. 2. den. 50." (III/XXX. 31.).

1588 okt. Kvár szkve: a Hid-utcai kapuhoz tengelykövet faragtatnak, Keomijes Péterrel. (IV/III. 29, 38.)

1591. Kvár szkve: a Hid-utcai kapu költségeiről: "Az cimer kőért adatott bíró uram velem fl. 75. den." (V/I. 97.).

(1591). Emléktábla a Hidkapu restaurálásáról: "Restauratur Prudentibus D. Petro Munnich Primario et Thoma Budai Regio Iudicibus existentibus" (Descriptio 1734. fol. 6.). Létavay szövegközlése szerint: "Renovatur Prudentibus D. PETRO MVNICH Primario et THOMA BVDAY Regio Iudicibus existentibus." Ugyanő megjelöli helyét és évszámát: "A Hid Kapunak homlokán kívülről 1591." (LÉTAVAY 1818. 134.) Ezzel a felirattal függhet össze az 1591-ben faragtatott cimer.

1597 aug. 14-15. Kvár szkve: Kőműves avagy Dabó Lőrincz mielt 2 napig egyedül a hid kapun. Az emelcső eleit felbontotta, csinálta 2 nap el se végezte. . . . (VII/XIV. 105.).

1597 aug. 16. Kvár szkve: Kőműves Lőrincz és Kőműves András dolgoztak ugyanott az emelcsőn. (VII/XIV.106).

1597 aug. 18. Kvár szkve: A hid padimentumát felbontják s mind kívül-belül megcsinálják és a tömlőcz ajtaja előtt raktak egy darab falat és egy kicsiny pogont hajtottak a fal felett stb. Kőműves András, Dabó Lőrincz és Kőműves Mihály dolgoztak itt együtt "ismét volt Bányai András egyedül". (VII/XIV. 107.)

1734. Descriptio (fol. 6.) "ad Orientem versus [a vártól] promotis ad passus circiter 70 erecta est porta insignis Pontina nunc a Ponte Lapideo supra fluvium erecto, ac Portae contiguo Pontana nominata."

A Hid-kapuról Veress Ferenc két fényképfelvételt készített, az egyik a belső (II/4. kép), a másik a külső homlokzatát (IV/2. kép) ábrázolja (BALOGH 1935. 18. kép. VÁSÁRHELYI 1942. 106).

Irodalom: Descriptio 1734. fol. 6., LÉTAVAY 1818. 134-135. l. 3, 4, 5, 7. sz., NAGYAJTAI KOVÁCS 1840. 59, Arch. Ért. II. 1869. 30. SCHULZ F.: Két elítelt hazai emlék. Arch. Ért. III. 1870. 8-10. HENSZLMANN Imre január 31-i interpellációja. Ugyanott. III. 1870. 11-12. Arch. Ért. IV. 1870. 132. Vasárnapi Ujság. 70. 43-46 képpel. JAKAB Rajzok. I. 1870. XXXI. tábla. JAKAB II. 1888. 232, 234. GERECE 1906. 436. SÁNDOR 1913/I. 25-27. NAGY 1926. 21. BALOGH 1935. 17. 1944. 7. SZABÓ 1946. 57-58. GOLDENBERG 1958. 110-111.

Magyar utcai kaputorony és Kisajtó

1580 febr. 20. Kvár tjkve: határozatot hoznak a Magyar utcai Kis-ajtó felett való torony építéséről. (JAKAB II. 1888. 235).

1585. Kvár szkve: Bachi Péter a Magyar-utcai Kis-ajtó kőhidját igazította meg, kapott rá 25 forintot, költött 127 forintot, amit neki megtérítettek (ugyanott 287).

1587 jul. Kvár szkve: "A Magyar utcai kis ajtón alól való torony foldozása Item az tetein való vitorlára váras chimerét irattam, kitől fizettem den. 25." (III/XXX. 22).

1589 máj. 9. Kvár szkve: "Király utcabeli Keomies Andrasnak az Magyar utcai kis ajtó csinálására attam fl. 2." (IV/X. 17).

1589 aug. 3. Kvár szkve: "Keomies Andrásnak, az ki az magyar uccai tornyot csinálta, attam fl. 2." - Aug. 15. ugyancsak Keomies Andrásnak kifizetnek fl. 3. (IV/X. 31).

1597 febr. 27.: "Kőműves Tamás csinálta meg az magyar uccai kis ajtó kűszöbit, s párta-kövel padimentomozta meg az város felől den. 35." (XIV. 104).

A Magyar kaput fényképezte Veress Ferenc (Balogh 1935. 19. kép). Homlokzatát lerajzolta és alaprajzát felmérte Pákei Lajos (BALOGH 1944. 1. kép).

Irodalom: NAGYAJTAI KOVÁCS 1840. 42. SCHULZ F.: Két elitelt hazai emlék. Arch. Ért. III. 1870. 8-10. HENSZLMANN Imre január 31-i interpellációja. Ugyanott III. 1870. 11-12. Arch. Ért. IV. 1870. 132. JAKAB Rajzok. I. 1870. XXII. tábla. Arch. Ért. VII. 1872. 34, 87. (a Magyar kapu bontása elkezdődött). JAKAB II. 1888. 235, 287. BALOGH 1935. 17. lap, 19. kép. 1944. 7. SZABÓ 1946. 79.

Középkapu

1449. V. László cimere a kaputornyon, gótikus minusculás felirattal: "arma Ladizlai regis hungarie anno domini MCDXLIX." (JAKAB Rajzok. I. 1870. IX. tábla, BALOGH 1944. 3. kép). – Nagyajtai Kovács szerint a cimerkő a kapu külső oldalán volt, és pedig más domborművekkel együtt: tőle balra (heraldikailag jobbra) Kolozsvár cimere olvashatatlan felirattal, jobbra emberi alak. (NAGYAJTAI KOVÁCS 1840. 61-62. 5. kép, a cimer rajza Paget Jánostól.)

1561 febr. 16. Kvár tjkve: elrendelik, hogy az óra-harang tetőzetét jó pléhlemmezzel fedjék be (JAKAB II. 1888. 118).

1562 jan. 12. Kvár tjkve: A kürtös mellé társat rendelnek. (ugyanott)

1570-es évek. Kvárszke: a Középkapu utcai óra csináltatása. (dátumtalan VII. köt. 12).

1580 febr. 25. Kvár tjkve: elrendelik, hogy a bíró a Középkapu alatt lévő tömlőcőt árkoltassa körül, ugyanott a toronyórához fogadjon gondviselőt (JAKAB II. 1888. 235).

1581 május 24. Kvár tjkve: elrendelik, hogy a Középkapuhoz vitessék az eredetileg az óvári falhoz szánt követ és a Középkapu őrházat építsék meg. Ezt a feladatot Wolphard Istvánra bízta, aki kőhordásra, téglára, faragott kövekre, kőművesekre, kőszegésre, ácsokra elköltött fl. 172. den. 63. (ugyanott).

1587 szept. 19. Kvár szkve: "Kezdettenek az kőmiesek az középkapu padimentomozásához. Öt egész nap dolgoztak rajta. Négy nap öten-öten voltak. Az ötödik nap ketten voltak. Fizettem fl. 5. den. 15. Lőrincznek és Bálint mesternek jámbor szolgálattokért jobbitottam meg den. 40." (III/XXX. 27).

1594 márc. 7. Kvár tjkve: elrendelték a Középkapu tornyának megépítését. A feladatot Ispoli mesterre és Nyíró Dánielre bízta, meghagyván nekik, hogy meszet égettessenek (eladásra is), mikor pedig az idő megmelegszik, fogjanak az építéshez. (JAKAB II. 1888. 288).

A Középkapu rajza Jakab Elek művében (Rajzok I. 1870. XX. tábla, 4. szám) és közlése nyomán Pákei Lajostól, aki helyszínrajzát is felvázolta (BALOGH 1944. 1, 2. kép).

Irodalom: Descriptio 1734. fo. 1. 7; LÉTAVAY 1818. 135. l. 8. sz., NAGYAJTAI KOVÁCS 1840. 42; JAKAB Rajzok I. 1870. XX. tábla, 4. szám; JAKAB II. 1888. 118, 235, 288. BALOGH 1944. 8. SZABÓ 1946. 71.

Monostor utcai kaputorony, hid és őrház

XV. századi országcimer: négyelt pajzs, két mezejében a magyar vágások, kétben oroszlán (Jakab Elek Zsigmond címerének véli).

1476. Évszámcs emlékkő a kaputoronyról. Rajza Pákei Lajostól: BALOGH 1944. 2. kép.

A cimerről és az évszamos kőről írja Nagyajtai Kovács: a kaputorony belső oldalán " a kőtorncz délszakra eső lyuka felett" évszám 1476, külső oldalán "Zsigmond cimere"; a torony északi ablaka felett ugyanazok a számjegyek, azaz 1476. (NAGYAJTAI KOVÁCS 1840. 42. 1. és 2. kép, Paget János rajzai.)

1574 jun. 23. – jul. 24. Kvár szkve: elszámolás a monostori hid építéséről. A hidon dolgoztak: ifj. György mester (a hidhoz való könyöklőn és ülésen), Tamás mester, Rab Imre kőszegő, György mester és két szolgája. Szakallos György mester, Orbán, a rakó, két mészkeverő, a monostori Simon mester, Kőmies György, Imre mester és egyéb munkások. (1574/VII. 53, 55 56, 58, 59, 60, 61).

1574 jul. 7–11. Kvár szkve: az őrző ház kiadásai; kifizetések "Nyrő Ambrusnak" és "Nyrő Jakabnak a rakónak". (1574/VII. 58.)

1574 jul. 11. Kvár szkve: "Seres János jött oda látni". (1574/VII. 59).

1584 dec. 14. Kvár szkve: megigazítják a kapu emeltyűjét és csapját (JAKAB II. 1888. 287).

1592 nov. 16. Kvár szkve: "Eodem die az Monostor utczái kapunál a feljáró garádicsnak vöttem 4 lépésnek való követ a fenesi bányából den. 48. Hozta haza Chiazkaj Gál den. 45. A csinálástól fizettem Monika Mihálynak fl. 2. den. 25." (V/XV. 162).

1596 jul. 10. Kvár szkve: a Monostor utcai kapu javítása. (VII/XXIX. 66).

Irodalom: Descriptio 1734. fo1. 8, 9. LÉTAVAY 1818. 137. 1. 18. sz., JAKAB Rajzok. I. 1870. IX. SZABÓ 1946. 83.

Városfal a Monostori kaputól az Óvár felé

1580 febr. 13. Kvár tjkve: elhatározták a Monostorkapu és az északi nagy szöglet bástya közötti fal megépítését, egyben elrendelték, hogy a centumpaterek száz szekér, az esküdt polgárok is egy-egy szekér követ hozassanak; ugyanezt kívánják minden szekertestől (JAKAB II. 1888. 233.).

1581 márc. 25. Kvár tjkve: újabb szigorú végzés a kövek hordásáról, és az építéstről, "siettesék a művet minél inkább, hogy az urnak [a fejedelemnek] izenete szerint félbe ne kellessék hagyni a fal kiépítését" (ugyanott 334).

1581. Építési emléktábla. Báthory Kristóf címerével. A pajzsban C B betűk. Felirata (feloldva a ligatúrákat és a rövidítéseket):

D [EO] O [PTIMO] M [AXIMO] ET POSTERITATI SACR [ANDO]
REGNANTE ILLVSTR [ISSI] MO PRINCIPE
D [OMI] NO CHRISTOPHORO BATHORI
DE SOMLIO VAIVODA TRAN [SILVA] NIAE
ET SICVL [ORVM] COM [ITE] etc. STEPHANO
WOLPHARD PRIM [ARIO] ET ANTONI [O]
FERENCZI REGIO IVDICIBVS
PVBLICIS CIVITATIS EXPENSIS
FIEBAT AN [N] O MDL XXXI

A cimerpajzsot két angyal tartja; öltözetük alba, a mellen keresztbe tett stólvával. Leőhelye: Monostorkapu és a Puskaporos bástya közötti várfal. – Ez az emléktábla jelenleg a Tanácsház lépcsőházába van befalazva.

1582 ápr. 19. Kvár tjkve: "A mely falat az Óvárban tavaly a város megcsináltatott, a bíró héjaztassa meg, hogy a nyers kőfal el ne vesszen." A munka gondviselését Breyber Lászlóra és Szabó Györgyre bízta. Elszámolásuk szerint kifizettek állásra, deszkára, szegre, kőre, mészre, csebrekre, csákányra, munkásokra fl. 138. den. 82; saját maguk fizetése fl. 25.; a kőműveseknek Lederer Mihály sáfár kifizetett fl. 107. den. 77. (JAKAB II. 1888. 234.)

Irodalom: Descriptio 1734. fol. 4 és 9^v. LÉTAVAY 1818. 134. 1. 2. sz. (a Franciscanusoktól mintegy 80 lépésnyi távolságra), 138. 1. 23. sz. (nem messze a Monostori kaputól napnyugat felé). JAKAB Rajzok. I. 1870. XV. tábla. JAKAB II. 1888. 231-232. GERECSZE 1906. 436. SÁNDOR 1913/II. 34-35. SÁNDOR 1913/II. 56. képpel. GOLDENBERG 1958. 110-111.

Turris speciosa

1734. Descriptio (fol. 8^v): "Abinde non procul [a Monostori kaputól] Septemtrionem versus erecta extat Turris speciosa in fastigio, seu suprema parte crenis insignita, in cujus Palatio ex observata aeris salubritate Illustrissimus quondam Christophorus Bathori Vajvoda Transilvaniae saepius prandium accepisse perhibet, cujus Turris latus occidentale exhibet Insigne quendam cum Inscriptione: "" Invocavi Te in Die Tribulationis meae Deus mi et Tu dijudicasti me quare meditabor laudes, et in sempiternum nomen Tuum Celebrabo. Prudentibus ac circumspectis Andrea Ötves Primario, et Petro Flistich Regio Judicibus extruebatur anno Christi MDCXII. ""

[Az első sor Zsolt. 50. 15. változata] .

"Infra hoc Insigne exstat etiam insigne Civitatis habens subse Caput Leoninum, sub hac Turri patebat quondam transitus ex Civitate cui certissimo est indicio Janua ex Lapide Levigato extracta hodie cemento acclusa."

Ez a bástya volt a kovácsok tornya. Később Kandia utcai bástyának nevezték Szabó 1946. 61; térképén [32-33] a 47. szám. A feliratos tábla helyét így jelöli meg LÉTAVAY (1818. 137. 1. 16. sz.). "Az ékes, és Kereszttel felékesített Toronynak napnyugati oldalán."

Torda utcai Kis ajtó

1558 dec. 24. Kvár tjkve: "Murus horti Monachorum destruant ac per parvam portam lapides ad aedificationem muri civitatis educi faciant." (1557-65 évi jk. 51).

1584 május. Kvár szkve: a Torda utcai kis ajtóra tett költségek. Három kőmies mester mielt rajta négy nap: Komies Balázs, Komies Lőrincz, Komies Péter. Munkabérük egy napra den. 32. (III/XVIII. 14.)

1592 Kvár szkve: "A Torda utcai kis ajtónál való kőfalon való építés". A Monostori bányából 12 szekér követ hozattak. Kőművesek: Szász Lőrincz, Kuti János két inásával, Mónika Mihály 2 legényével, Veegh Lőrincz, Giuto Márton 2 inasa, 5 illetve 4 napig. (V/XV. 177).

Széna utcai Kis ajtó

1573 febr. 3. Kvár tjkve: Végzés a Széna utcai kis ajtó felől, a külső csonka falak felépítéséről (JAKAB II. 1888. 196).

1574 febr. 27. Kvár tjkve: a külső kis fal építésére rendelt 20-20 pénzt szedjék be és adják át az építetők biztosoknak, Budai Tamásnak és Veres Györgynek, "azok pedig az építésről gondoskodjanak" (ugyanott).

Óvár

1576 jun. 23. Gyfehérvár. János Zsigmond oklevele a magyarok és szászok egyenlő uralmáról Kvár városában. Ebben intézkedik a városkapuk őrzéséről. Az óvári (Ohwar) két kis kapuról ezeket írja: "Statuimus, vt altera earundem portarum superior videlicet Felseokys ayto vocata acclusa perpetuo et in membrum muri redacta habeatur, ac altera tantum que ad claustrum est in vsum communem reseruetur" (JAKAB Okl. II. 1888. 87).

[1574 jun.]16. Kvár szkve: Kőmies György az "büdös toronyba" a küszöb alját megrakta (dáumtalan VII. köt. 20).

1579 jul. 26. Kvár szkve: az ötvösök tornyánál való hid csinálására gerendákat és deszkákat vesznek. (1579/XVI. 33.) – Az ötvösök tornya az Óvár északnyugati szegletén állott (JAKAB Rajzok. I. 1870. XIX. tábla).

1585 május 27. Kvár szkve "Kőmiwes András raká be az Óvárba az két vas rostélt." (III/XXII. 74).

1590. Kvár szkve: Miklós deák és Diózeghy István számadása az óvári fogház építéséről. Május 13-tól május 28-ig szállítják a köveket a monostori bányából. Május 18-tól 30-ig kőszegésre fizetnek Kolosvári Szász Crestel kőszegőnek és Zekely Istvánnak, 10-10 szekér kőért 1-1 forintot. Fizettek továbbá a fővényhordásért, a téglavetésért, Téglás Antalnak 6000 téglára fl. 9. den. 35. Továbbá kifizetések az aprómiveseknek. Végül: "Ajtó melyéket vagy kőajtót az fohházhoz vettünk Keomies Pétertől fl. 5." (IV/XIV. 1-15).

1594 aug. 28-án a törökpárti fogoly főurak közül néhányat "az Óvárban, az toronyban vivék őket" (SZAMOSKÖZY IV. 1880. 46; BETHLEN FARKAS III. 1782. 469.).

A fogház régi, általános neve "torony"; az Óvárnak, azaz a régi város kőfalas kerítésének a délkeleti szeglet-erősségére épült. (SZABÓ 1946. 114. térképén – a 32-33 l. között – a 20. sz.) A fogház maradványainak a képe: JAKAB Rajzok. I. 1870. XVIII. tábla. Ma is álló maradványa, a quaderköves várfal, melyet a XIII. századból származtatnak, Debreczeni a tatárjárás előtti időből. (SZABÓ 1946. 114, DEBRECZENI 1957. 225, PASCU-MARICA 1969. 7. kép.)

1592 márc. 18. és máj. 15. Kvár tjkve: végzés az Óvárban levő két ajtó között huzódó falnak a megcsináltatásáról. Gondviselőkül rendelték Szabó Györgyöt és Szabó Lénárdot (JAKAB II. 1888. 287).

1593. Kvár szkve: "Az Óvárban való folyamra való kölcség, mely a föld alatt a scholán által megyen," Dec. 2-től dec. 15-ig kűmies Német Bálint dolgozott; dec. 19-25-ig Sas vagy Sasz Kűmies András (V/XXV.).

Kolozsvár város cimerekövei

1.) Két féloszloptól határolt mezőben olasz koszoruba foglalt cimer. (II/88. kép). Évszáma: 15... Mérete: 49 x 74 x 10 - 17. Lelőhelye ismeretlen; feltehetőleg valamelyik bástyáról. Kvár, Muzeum. Lt. sz. I. 32.

2.) Két féloszloptól határolt mezőben olasz koszoruba foglalt cimer. Évszáma: 15... Méretei: 55 x 75 x 17. Lelőhelye ismeretlen, feltehetőleg valamelyik bástyáról. Kvár, Muzeum. Lt. sz. nélkül.

Míndkét emléktáblán a cimerrajz megfelel a város középkori pecsétjén látható cimernek, mely a XV. század elején készült. (Ars Hungarica. 1974/2. 278, 1. jegyzet [XV. sz. eleje] . – A 2. képen sajtóhibából tévesen XVI. sz. eleje.)

Irodalom: PÓSTA 1903. 45, 46. sz. BALOGH 1935. 22., 46. kép. SCHILERU, E.: Le Musée d'Art de Cluj. L'Art dans la République Populaire Roumaine, N° 11. 1956. 5. PASCU-MARICA 1969. 63-64. kép.

Hidak

A Szamos hidja: 1. "Hidkapu" címszó alatt (247-250. l.)

A Szamos hidja az ötvösök tornyánál, említik 1579-ben (XVI. 33).

A papirosmalom felőli és a Szentgyörgy-hegyi hid, említik 1588 jul. 19-én. (Kvár szkve; IV/I. 34.).

A Békás patak kőhidja, melyet 1593 jul. 29-ikétől aug. 7-ig építettek. Végezték a munkát Diószegi István és Kwmies Mihály több társukkal egyetemben: "attam az kűhid csinálásától fl. 12." Kvár szkve V/XXI. 24, 25).

A "Kaianto patakon való kwhidon" dolgozott Kwmjes Péter másodmagával egy nap. (V/XXI. 28).

HÁZAK KOLOZSVÁR VÁROSÁBAN

A kolozsvári XVI-XVII. századi házakra és azok kőfaragványaira először a történészek lettek figyelmesek, még pedig a Magyar Történeti Társulat 1868 szept. 20-25-én Kolozsvárt tartott nagygyűlésén. Ez alkalomból Rómer Flóris számolt be élesszemű megfigyeléseiről és egyben szemléletes képet rajzolt az egykori Kolozsvár építészeti határsáról: "Gazdag azonban Kolozsvár magánházakban is, melyek közt az egy-két lábsház, mely a régi piaccsarnoknak maradványa, már az utcáról is felismerhető, míg másoknak régi, kidülő ormain, kőragasztóju ablakai, nyomott, vagy csucsives kapuzatai és azoknak a kapu közelében fennmaradt bolt-hajtásos ülőkéi átídomitvák, befalazták és csak az itt-ott még épségükben fenntartott ajtók árulják el régiségüket. Ezen ajtók nagyobb része a XVI., némelyik a XV. századba való, de némely sajátságuk miatt tüzetes lerajzolást érdemelnének." (Visszapillantás a M. Tört. Társulat Kvárt tartott vidéki nagygyűlésére. Arch. Ért. I. 1969. 30).

Míndazonáltal csupán csak a történészek foglalkoztak a házak történeti jelentőségével, még pedig Jakab Elek, Szádeczky Lajos, Veress Endre, Kelemen Lajos, Márki Sándor, Sándor Imre. A művészettörténeti irodalomban csupán Lechner Jenő és Csányi Károly egy-egy dolgozatában találunk rövid utalásokat. Az összefoglaló munkákban sem Kolozsvár, sem Erdély nem kapott helyet. Sőt oly felfogás alakult ki, mely a XVI-XVII. századot mindenestől értéktelennek, jelentéktelennek bélyegezte. E téves felfogás ellen e sorok írója tudatosan küzdött rendszeres anyaggyűjtésével. Ennek a során folytatta munkáját Kolozsvárt és Erdélyszerte 1931-től kezdve. A gyűjtött gazdag anyag alapján felismerhette és tanulmányaiban bizonyíthatta is (1934, 1935, 1940, 1943, 1953, 1956 stb., 1973), hogy Kolozsvárt nem csupán szórvány-émlékekről van szó, hanem egy kitűnő kőfaragó-iskola hozsantartó és messze szerteágazó tevékenységéről.

Irodalom: lásd a II. Kőzelelményt (Ars Hungarica. 1974. 350-354), továbbá PÓSTA 1907. = PÓSTA B.: Kőemlékek felállítása az Erd. Nemz. Muz. Érem- és Régiséggtárban. Muzeumi és Könyvtári Értesítő. 1907. 138-147, HERPEI 1971. = HERPEI J.: Adattár XVII. századi szellemi mozgalmak történetéhez. III. Budapest - Szeged, 1971.

Fő tér 4. sz. a déli soron

Ajtókeret két kannelurás pilaszterrel, melyeket akanthus leveles, tojássoros pilaszterfők koronáznak, felettük levéldiszes párkány-friz, két szélén és közepén triglyphes tagolással. (IV/3, 4. kép.) 1972 áprilisában került elő a renoválás alkalmával.

Irodalom: MURÁDIN J.: Egy reneszánsz emlék feltámadása. Igazság (Kolozsvári lap). 1972. ápr. 15.

Fő tér 5. sz. (egykor Ákontz-ház) a déli soron

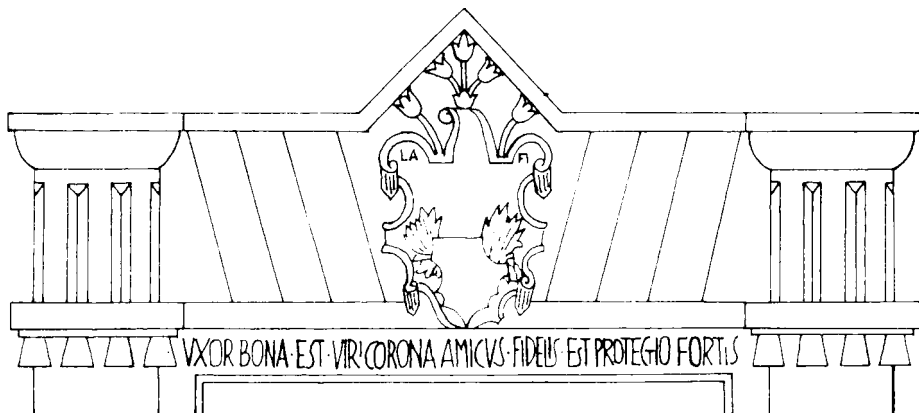
Boltozatos kapualj gyámkövekkel. Az egyik gyámkő-típus kannelurás, a másik többszörösen tagolt (24 x 19 x 9), hasonló a Wolphard-ház gyámköveihez (II/61. kép). A kannelurás gyámkőtípus szintén előfordult a Wolphard-házban (IV/29. kép) és a Hid utcában (BALOGH 1944. 28. kép).

Ajtókeret fogoros párkánnyal, a rovátkolt cimerpajzsban évszám: 1572 és az egykori tulajdonos monogramja összefont J és Z betűvel. Mérete: 222 cm

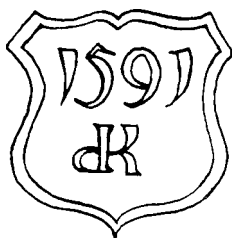
magas, 120 cm széles; belvilág 182 x 91 cm. A párkány felirata erős rongálódás és értelmetlen javítások miatt torzított, a kezdetén ennyi olvasható ki: NON AVDE STY SIVS. . . . A helyes szöveg kétségtelenül a következő latin idézet volt: "Non audet Stygius Pluto temptare, quod audet Effrenis monachus plenaque fraudis anus." (Walther II/3. 1965. Nr. 17259. – Első idézete: Carminum proverbialium. Basel, 1576.)

Ajtópárkány közepén cimerpajzssal kétoldalt rézsutos lemeztagolással, a párkány a közepén megtörik és a cimere felett háromszögben felmagasodik. A pajzs-

ban a Filstich címer és LA FI betűk, nyilván Laurentius Filstich monogramja. A pajzs felett virágdísz. Mérete 36 cm magas a két szélén, 58 cm magas közepén, 138 cm széles. Felirata a címerpajzstól balra: VXOR BONA EST VIRI CORONA (Példabeszédek 12. 3.); felirata a címerpajzstól jobbra: AMICVS FIDELIS EST PROTECTIO FORTIS (Sirach könyve 6. 14). – Hasonló típusu ajtók a Fő téri Kakas-házban (II/64. kép, IV/26. kép) és Hensler Benedek Hid utcai házában (II/44. kép; IV/33. kép).

Ablak-maradvány fogsoros párkánnyal, a címerpajzson évszám: 1591 és monogram összefont C K betűkből. Mérete: 40 x 128 x 11 cm. Felirata (feloldva

a rövidítéseket): ECCE SAN [VS][F] ACTVS (a címerpajzstól balra), ES [I] AM NOLI PECCARE ICAN. 5. (János evangéliuma 5. 14.)

Párkány-friz maradványa, közepén címerpajzs, benne évszám: 1591, és monogram összefont C K D betűkből, továbbá a pajzs alsó végződésében

két betű: AP. Felirata, felső sor: ERAT (a címerpajzstól balra) IN DNO (A címerpajzstól jobbra); az alsó sorban: RENO 1802.

Pákei rajzai: az 1572-es ajtókeretről, az 1591-es ajtóparkányról (BALOGH 1944. 29. kép). – Rados-tanítványok rajza: a Filstich címeres ajtóparkányról (RADOS 1942. 33/2).

Irodalom: MÁRKI 1902. 288-289. 1., 7-8. sz. RADOS 1942. 33. BALOGH 1944. 12. DEBRECZENI 1957. 229. MURÁDIN 1965. 1440. HERPEI 1971. 548.

A ház egykori tulajdonosai közül ismeretes a Filstich család. Filstich Lőrincz 1560-1561-ben iuratus civis, 1562-ben és 1577-ben főbíró (JAKAB Okl. II. 1888. 53, 60, 116, 119. JAKAB II. 1888. 135.) 1561-ben az ötvösök céhmestere (JAKAB Okl. II. 1888. 69.) 1561 szept. 27-én a városi tanács kiküldi őt többedmagával "ad revidendas res templi parochialis Sancti Michaelis ponderandasque eadem." (Kvár tjkve 134.). Az ifjabb Filstich Lőrincet 1637 ápr. 23-án nyugtázza I. Rákóczi György az átadott aranyak és pénzverés felől (Orsz. Ltár, F. 1. Erd. fejedelmi kancellária. XVIII. Liber Regius. p. 191). Házában szállt meg

és itt is halt meg Herczeg Zsigmond, a fejedelem fiainak a hoptestere 1638-ban (Erd. Tört. Adatok IV. Kvár, 1862. 215.).

Fő tér 15. sz. (Rk. plébánia) a nyugati soron

Kapuja segment-ives, Schlewign Gergely plébános címerével. Ugyanitt az egyik földszinti helyiségben gótikus pálcaműves ajtókeret átmeneti jellegű felirattal.

Irodalom: SÁNDOR 1913/II. 26-27. BALOGH 1943. 79 lap, 49-50. kép. DEBRECZENI 1957. 227-228. ENTZG.: Gótikus építészet. Mgon. Bp., 1974. 209.

A plébános házára vonatkozó XVI. századi feljegyzések:

1570 szept. 17. Kvár tjkve: "Az plebanos hazat azt erthyk eo kegyelmek hagi az Bachy Georgh Vram haza feleol leh omloban vagion, eo kegyelmeklatasak megh és vagi plebanos uram chinaltatia vagi az varosebol kellien megh chinalny, Neh varnak nagio romlasat. Azonkepen Vichey Janos vram haza keozeot valo koefal is epitest kevanna vagi az varosabol chinalya megh, vagy ha eo megh chinaltatia Thwgia eo kegyelmek valoyaban." (23. b.).

1579 aug. 25. Kvár szkve: költségek a plébános házára, kemence és ajtó csináltatása. - Dec. 4. Ujabb költségek a plébános házára: ácsmunka (6 ács dolgozik), kemence és nyoszolya csináltatása. (II/XVIII. 32, 36, - GOLDENBERG 1958. 123.)

1579. Kvár szkve: Asztalos Benedek a plébános házában egy ablakkeretet csinált. (II/XVIII. 37-38. - GOLDENBERG 1958. 122-123).

Fő tér 16. sz. a nyugati soron

A földszinten renaissance ajtókeret egyszerű tagolással (süma, lemez, henger). Mivel a tagolása mélyen lehúzódik, derékszögű megtöréssel, feltehetőleg még a XVI. században készült.

Fő tér nyugat sora (régii tulajdonosok)

Szécsi György piacra néző kőháza, mely a monostori fertályhoz tartozott; 1561-ben megvette Kakas András (VERESS 1905. 14).

Ötvös Gáspár háza, amelyet özvegye halálakor, 1565-ben megvásárolt Kakas András (VERESS 1905. 15).

Kakas András háza a Fő tér nyugati során a Kismester utca északi sarkán (VERESS 1905. 17). Ebben a házban többször szállt meg Báthory Kristóf (1570 május 21.; 1574 márc. 21.; 1577 dec. 29.; 1578 jan. 2. - Kvár szkve II/VII. 17, 41; II/XIV. 4, 5). Báthory Zsigmond 1589 szept 20-án özvegy Kakas Andrásné (Sarlay Anna) házáat felmentette az adó alól: "in cuius nimirum aedibus, si quando in dictam civitatem Colosvar se contulit, condescere consueverat." (VERESS 1905. 18. 1. 2. jegyzet). Kakas Andrásné 1587 február 7-én átengedte fiának, Kakas Istvánnak és leányának Kakas Katalinnak (Ötvös András feleségének) a férje vagyonából megillető részt (VERESS 1905. 33). Akkor a ház szomszédai: Ötvös András saját régi háza, másfelől Ferenczi Antal háza (VERESS 1905. 33. 1. 4. és 5. jegyzet). 1600-ban Mihály vajda Kakas István javait, közöttük ezt a házrészét is lefoglaltatta és Kakas sógorának, Ötvös Andrásnak adományozta. 1601-ben febr. 16-án Ötvös Anna (Ötvös András és Kakas Kata leánya) nevében férje, Jacobinus János humanista notárius a városi tanács előtt tiltakozott az ellen, hogy Kakas István ezt a házrészét eladhassa

(VERESS 1905. 102). Kakas maga 1602 aug. 2-án Prágában kelt folyamodványában írja, hogy Csáki István gubernator javai visszaadását ígérte "ausserhalb des Hauss, daselbs in welchem jederzeit die Fürsten, so sy dahin khamen zulosirn geplegt, welches seinem Secretarie verbleibe." (Tört. Tár. 1897. 622.) Ez a titkárság pedig feltehetőleg Jacobinus János személyével függött össze. Jacobinus életére nézve 1.: HERPEI 1971. 512; munkáira Régi Magyarországi Nyomtatványok. I. Bp., 1971. 779, 780, 806. sz.

Kakasné (+ 1600) háza mindvégig állandó szállása volt Báthory Zsigmond fejedelemnek, amiképpen ezt ő maga is írásban rögzíthette a fent említett kiváltságlevelében (1589). A végzetes 1594-i esztendőben is itt tartózkodott. Augusztus 29-én itt fogatta el a törökpárti főurakat. A történétírók e tragikus eseményről emlékezve megnevezik a ház egyes részeit is. Szamosközy erről így ír: "Azonközben bemegyén Király Albert az belső házban, ahol az urak valának es fogatni kezdi az urakat, in exteriori domo pedig Csukát Péter és Fekete János a főembereket ezeket rekesztették az deszkás házban." Szamosközy a továbbiakban ezt a házat a fejedelem házának, illetve a fejedelem szállásának nevezi (IV. 1880. 45, 46). Bethlen Farkas ugyanerről az eseményről így ír, megnevezvén a ház egyes részeit: "in aulam ipsius omnes Proceres convenissent Zsigmond pedig "in aliud conclave se recipit" (III. 462) in hypocaustum illud, in quo erant Proceres a főurakat elfogták (463) és egy időre "in eodem hospitio" (467) fogva tartották őket, délután néhányat tovább vittek "Versus gemonios gradus ducerentur" (468); másnap augusztus 30-án azokat akik "in hospitio suo [a fejedelem szállásán] remanserant" (470), a kivégzés helyére vezették. Ezek között volt Kendi Sándor, aki "dum autem ad gemonios gradus duceretur, videns Sigismundum Vajvodam ex fenestra prospectare" (471). Végül a rendek ". . . . ad palatium Vajvodae concurrunt" (473). Ugyanerről a szállásról a fejedelem muzsikusa Pietro Busto ezeket írta 1595 január 21-én a kolozsvári országgyűlés alkalmával: "onde la Domenica matina essendo congregati tutti i Signori nella sala del Palazzo..." (BASCAPÈ, G.: Le relazioni fra l' Italia e la Transilvania, Roma, 1931. 171). - 1595 július 23-án a fejedelem és Alfonso Visconti pápai legatus (Kvár szkve VI/XVI, 40), 1596 április 11-én pedig a fejedelem újból itt szállt meg (Kvár szkve. VII/XXIX, 71). Az utóbbi alkalommal "Kakasné házánál urunk parancsolattyaából világosság-nak okából vágatott Biro uram ablakot az grádicsnál és az több ablakokat is feljebb vitték."

A nyugati piacsor házai a XVI. században így következtek; unitarius plébánia észak felől a Monostor utcáig, Kakas Andrásné háza (a fejedelmi szállás) a Kismester utcáig, Eötvös András háza a Kismester utca másik szögletén, Baráth Jánosné háza (Hannes Münchenin), Kakas István háza a Széna utcáig (VERESS 1905. 60-61.). Eötvös András házában szállt meg 1595 okt. 27-én a fejedelemasszony amikor a város megcsináltatta ott a kemencét, "miért hogy nem András uram lakja azokat az házakat, hanem csak a fejedelem szükségére állanak". (VERESS 61. lap, 15. jegyz.).

Kakas Andrásné házával szomszédos volt Viczei Máté ötvösnek (Viczei Antal főbíró örökösének) háza, de már a Kismester utcában, másik szomszédjai lévén Eppel János örökösei (VERESS 60. lap, 12. jegyz.). Az előbbi házban dolgozott 1598 aug. 20-án Diószegi István és Keömies Péter amikor is "egy ajtónak

való helyt vagnanak ki az Kádár András uram házából az Viczey Máthé házra, egy ajtóhoz való faragott keuekkel együtt fl. 6." (Kvár szkve VIII/III. 59).

Fő tér északi során a Mátyás király utca sarkán levő ház.

Segmentives kapuja a XVI. század elejéről való, 1959-ben bontották ki.

Fő tér 18.[19.] sz. az északi soron

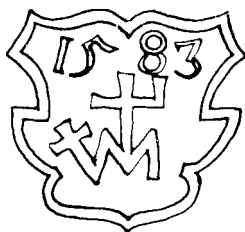
Párkány — friz maradványa két darabban, 1536-ból (II/14. kép), a kapualjban befalazva. A nagyobbik töredék mérete: 13.5 x 65.5 x 11.5 cm; felirata: OBSEQVI VERITAS OD..... A kisebbik töredék méretei: 13.5 x 30.5 x 11.5; felirata: DXXXVI.

Irodalom: BALOGH 1943. 100, 261. lap, 152. kép. GOLDENBERG 1958. 108.

Fő tér 19. [20.] sz. (a XIX. században Schütz János háza, majd Czell Ferenc háza) az északi soron

Ez a ház az 1570-es, 1580-as években Petrus Minch (Baráth) tulajdonában volt, később Rósás János kolozsvári magyar dispensator, esküdt polgár, senator (1594-1602) birtokába került. (KELEMEN L.: Nagy Szabó Ferenc ifjukora. Az Erd. Múzeum Egyesület 1906 június 4-5-én tartott első vándorgyűlésének Emlékkönyve. Kvár, 1905. 54).

Petrus Minch építkezéseinek maradványai: az emeleti boltos szoba az 1583-as monogramos zárókővel (II/28. kép); ajtó rozettás

kereteléssel monogramos cimerpajzzsal 1574-ből, (II/27. és IV/9. kép), jelenleg befalazva a Majális utca 29 sz. alatt, az egykori Pákei villában; ajtókeret (csak rajzból ismeretes) egyszerű tagolással, fogsoros párkánnyal, monogramos cimerpajzzsal 1573-ből, felirata: SERA IN FVNDO PARSIMONIA (idézet Seneca 1. leveléből — Adagia 1670. 636. MARGALITS 1898. 384. WALTHER II/4. 1966. Nr. 28057a). Mindkét ajtóról Pákei Lajos rajzai: BALOGH 1944. 16. 17. kép. További maradvány: ajtókeret egyszerű tagolással, fogsoros párkánnyal, monogramos cimerpajzzsal (Múzeum). — IV/6. kép).

A ház vestibulumában római feliratos kő volt befalazva, erről 1603-ban Szamosközy István így emlékezik meg: "Lapis quadratus un vestibulo aedium Petrj Barat, proxime ad Basilicam parieti coaedificatus, Coloniam Napucam sic habet....." és közli a római feliratos kő szövegét (III. 1877. 81).

Petrus Minch, másként Baráth, valamint Sebastian Munich (Baráth) tekintélyes kereskedők voltak, a főbírói tisztséget is viselték. Sebastian Munichnek 1597 márc. 1-én kelt hagyatéki leltárában legitimus tutornak nevezi "Barat Peter"-t (GOLDEN-

BERG 1958. 279, 307, 400-402). Petrus Minch főbíró neve szerepel a Hid-kapu egyik építési emléktábláján 1591-ben.

Rosás János építkezésének maradványa: az udvaron befalazott párkánytöredék triglyphes tagolással, a triglyph-közben angyal fejjel a XVI. század végétől.

XVII. századi építkezések maradványai ugyanebben a házban: Rosás János feleségének Theomeosvári Sárának építési emléktáblája 1610-ből; a földszinti boltozatos terem faragott ajtókerettel és gyámkövekkel 1636-ból (jelenleg Ursus söracsarnok).

Ennek a háznak a homlokzata látható Sárdy István festményén (Muzeum), mégpedig a kép baloldalán (II/35. kép).

Irodalom: KÖVÁRI 1866. 302 (Schütz János háza, melyet Minch Péter 1583-ban építtetett). MÁRKI 1902. 289. 1. 14. sz. BALOGH 1944. 10. DEBRECZENI 1957. 229. MURÁDIN 1965. 1440.

Fő tér 20. [21] sz. (a XIX. században Kárvázi majd Püspöky ház) az északi soron

1541 körüli időből származik az egyik emeleti szoba renaissance ajtaja (II/17. kép). Párkány-frizén lebegő, szárnyas puttók üres cimerpajzsot tartanak. Mérete: 267 x 158 x 22 cm. Felírata: VERBVM DOMINI MANET INAETERNVM ESA 40. (Esaías 40. 8.)

A pajzstartó, lebegő, szárnyas puttók olasz eredetű motivuma megtalálható a szamosújvári várban, az 1540 körül készült Zápolya cimerezen, de kevésbé finom faragásban (BALOGH 1943. 165. kép). A pilaszterek kettős szalagfonadéka szintén az olasz kor a renaissanceból ered. Előfordul a budai töredékek között és egyéb helyeken is (nyirbátori stallumok, kőszegi vár falfestménye, a sárospataki vár Perényi szárnya stb. – BALOGH: Mátyás, 1966. 121. 1. 87. sz.). A szakállas maszkfejekkel díszített pilaszterfejezetek a sekrestyeajtó (1528) motívumát ismétlik meg, de szabad átdolgozásban és teljesen más reliefstílusban.

Irodalom: BALOGH 1935. 21., 40. kép. 1943. 101. 161, 169. kép (irodalommal). 1953. 43. SEBESTYÉN 1963. Pl. 21. MURÁDIN 1965. 1440. DÁVID L.: A középkori keresztyén művészet theologiai vonatkozásai. Ref. Szemle. Kvár, 1969. 58. PASCU-MARICA 1969. 77. 71. kép.

1571-ben a házat átépítették. Ebből az időből valók a következő faragványok: kapuzata B P monogrammal 1571-ből (a kapuzat felső része a Muzeumban, a két lábazata és keretpilasztere Kolozson; rajza eredeti állapotában Pákei Lajostól – II/38. kép); három ablak triglyphes tagolású párkánnyal, (eredetileg keresztosztással), az egyik B P monogrammal (II/33. kép), ajtó dór frizzel (BALOGH 1944. 19. kép. – II/40. és IV/8. kép); ajtókeret, párkányfrizén konzol-tagolással (BALOGH 1944. 29. kép, baloldalt a 2-ik sorban). Mindezek a maradványok a Muzeumba kerültek. E házból való az a B P monogramos rozettás friz is, amely jelenleg a Fő tér 19 (20) számú ház udvarába van befalazva. Ugyancsak ebből a házból két baluszter-oszlop (egy sima törzsű [II/37. és IV/7. kép] és egy pikkelyekkel díszített) a Muzeumba került, a harmadik levéldíszes baluszter (IV/45. kép) és az 1762-ből való baluszter Pákei Lajos Majális utcai villájába. Pákei rekonstrukciós rajzán (BALOGH 1944. 20. kép) a balusztereket ablakosztók gyanánt ablakfülkébe helyezi. Rekonstrukcióját azonban Sárdy István festménye nem igazolja, az eredeti ablakkeretek sem.

Ilyen abalkfűlkére egyébként sincsen példa. Sokkal valószínűbb, hogy a baluszterek az udvari tornác árkádjait tartották.

A ház nagy részét 1909-ben lebontották. Eredeti homlokzata – a Kárvázi cég-táblával – látható Sárdy István (1846-1901) festményén (Múzeum), a kép jobb oldalán (II/35. kép). A festmény, Sárdy ifjúkori műve, körül-belül a XIX. század harmadik negyedében készülhetett. Jóval korábban Jósika Miklós "Abafi" című regényében (1836) hasonlóképpen ír le egy kolozsvári házat: "a lak emeletes volt, egészen új, szerfelett magas fedele vörösre festve és elől hegyes, toronyforma csucsban végződött és annyira kinyult, hogy a legnagyobb záporban ázás veszélye nélkül lehete a ház előtt mulatni. Ezen első része a földélnek nyitva állt s igen czifra művü farkazat védte, melybe (ti. a földél első részébe) csak a földélen keresztül lehete jutni."

A ház egykori homlokzata rekonstruálható, ha a Sárdy-féle képen látható ház-homlokzatba beillesztjük az eredeti kaput és a három eredeti ablakot. Az így kapott vázlat (l. a szöveggépet) világosan szemlélteti az épület sajátos jellegét. Az olasz eredetű, de helyivé hasonult elemekből formált, finoman faragott, renaissance nyílászkereteknek és a nagy mesterséggel magasra ácsolt, csucsos tetőzetnek az együttese közvetlenül érzékelteti a ház egykori építészeti hatását, különleges erdélyi varázsát.

Rajzok a faragványokról: Pákei Lajostól (II/38. és IV/7, 8. kép). RADOS 1942. 26/1, 2; 29/2. kép.

Irodalom: KELEMEN 1902. 17 (a kapu még in situ van). MÁRKI 1902. 289. 1. 13. sz. (Kárvázi ház), GERECE 1906. 436. CSÁNYI 1913. 21. lap, 11. kép. BALOGH 1934. 138, 145. BALOGH 1935. 23. lap, 50. kép. BALOGH 1944. 11. lap, 18, 19, 20, 26, 29. d. kép. GOLDENBERG 1958. 107. Muzeul Cluj 1967. 50. kép. PASCU-MARICA 1969. 77-78. lap, 89. kép.

Fő tér északi sora, "láb as ház"

1608. Segesvári Bálint feljegyzése: "11. novembris jöve Kolosvarban az vőlegény Bánfi Dienes az menyegző peng lőn az láb as-ház alatt Márton Deák-nénál." (Erd. Tört. Adatok. IV. Kvár, 1862. 172.)

1630. Segesvári Bálint: "29. febr. jövének az német császár követei az fejedelem asszonyhoz, ugy mint Prini (Perényi) Gábor, Bakos István és két szürke barát, szállának az Zeller Mártonné házához, és az Márton deákhoz az láb as-házhoz." (ugyanott 187.)

1632. Segesvári Bálint: "10 novemb. esketék Zójomi Dávidot ő nagyságát kolosvármegyei ispánnak az székháznál az láb as háznál. . . ." (ugyanott 204.) – A szék-ház megjelölés feltehetőleg arra utal, hogy ez a ház nem azonos Márton deák láb as házával.

1633. Segesvári Bálint: "25. octobr. tevék ismét fel az nagy gombot [a nagytemplom tornyának gombját] és vonák az láb as ház felől fel pokrócban be-takarván." (ugyanott 207.)

1655. Megveszi a ref. eklézsia; utóbb itt mérték ki a dézsmabort. (HEREPEI 1971. 526).

1734. Descriptio: a piac északi részén említik a Mátyás király szálló helyét, [vendégfogadóját] mely a többi felett kimagaslik, s azon kőoszlopkőről, melyekre eléje épült, a nép nyelvén láb as-ház nevet nyert. (Idézi: JAKAB II. 1888. 473).

- Ugyancsak a Descriptio említi a szállóval szemközt, a nagytemplom kerítésének északi oldalán Mátyás király konyháját, öt kéményével.

A lábas-ház alaprajza és helyszínrajza látható az 1784-ben készült térképen (JAKAB Rajzok. II. 1888. II. tábla), távlati képe pedig Veress Ferenc felvételén (BALOGH 1935, 124. kép).

Irodalom: Arch. Ért. I. 1869. 30 (RÓMER Flóris említi mint meglévő épületet). NAGY 1926. 10-11. HERPEI 1971. 526.

Fő tér 26. [27] sz. az északi soron (a XIX. században gr. Kemény Sámuel háza)

Ajtókeret 1597-ből Petrus Filstich címerével (II/87. és IV/10. kép). Mérete: 252 cm magas, 174 cm széles 19 cm vastag, belvilág 177 x 87 cm. Felirata: VIRTUTIS COMES (a cimertől balra) INVIDIA 1597 (a cimertől jobbra); a címerben PE és FI betűk. A felirat idézet a köv. műből: Plutarchos: De Pythicae Oraculis (MARGALITS 1895. 536. HENKEL-SCHÖNE 1967. 195. WALTHER II/5. 1967. Nr. 33731). - Rajza Pákei Lajostól; Sebestyéntől (1963. P1. 27).

Irodalom: KELEMEN 1902. 17. MÁRKI 1902. 289. 1. 12.sz. GERECZE 1906. 437. SÁNDOR 1913./II. 62-63. GOLDENBERG 1958. 107. SEBESTYÉN 1963. P1. 27. BALOGH J.: A művészet Mátyás király udvarában. Bp., 1966. II. köt. 62. kép. MURÁDIN 1965. 1441. HERPEI 1971. 547.

Történeti adatok Filstich Péter házáról:

1607. Segesvári Bálint feljegyzése: "Pünkösti napján estve, 7 és 8 óra közt jöve bé Homonnai Bálint közép-kapun, szálla Filstich Péter uramhoz, az kamaraispánhoz." (Erd. Tört. Adatok. IV. Kvár, 1862. 170.).

1608. Segesvári Bálint: "11 novembris jöve Kolosvárban az vőlegény Bánfi Dienes, szálla az Filstich Péter uram házához" (ugyanott 172).

1629. Segesvári Bálint Filstich Péter haláláról: "Lött pedig temetése 1-ma die mensis aprilis; az háznál prédikálának németül, az temetőben magyarul." (ugyanott 196.)

Id. Filstich Pétert 1547-ben avatták ötvösmesterré, a céhmesteri tisztséget is többször viselte (1573, 1580-1582, 1584-1585, 1587-1594). Ifj. Filstich Péter 1591-ben magister aurifaber (JAKAB Okl. II. 161), 1603-ban "praefectus auri camerae", 1629-ben meghalt (JAKAB II. 1888. 422, 467, 580. JAKAB Okl. II. 1888. 223). Segesvári Bálint feljegyzése szerint "Bethlen Gábor fejedelemnek kedves embere vala", de a lakosság a rossz pénz veretése miatt nem szívelte (Erd. Tört. Adatok. IV. Kvár, 1862. 196). Az 1597-es ajtónak a megrendelője feltehetőleg az ifj. Filstich Péter volt (SÁNDOR 1913./II. 62-63.).

Fő tér keleti sora (egykori tulajdonosok)

1574. Kvár szke: a szegények házának (Szent Erzsébet ispotálynak) a piacon kőháza van, egyik szomszédja Nyirő Kálmán, a másik Viczei Gáspár (1577. XII. 31-32). Ezek a házak a keleti sor északi szakaszán, a Magyar utca felé lehettek (Descriptio 1734).

Viczei Gáspár ötvös volt. Kolozsvár tanácsa több izben vásárolt tőle kupákat: 1579. jul. 5-én ajándékol a fejedelemnek (1579. XVI. 50), 1585-ben ujévi aján-

Fő tér 20[21] számú ház rekonstrukciója

déknak (III/XXIV. 1.), 1587-ben újévi ajándéku Kendi Sándornak (III/XXX. 4.).
Mehalt 1594 dec. 21. , amikor is harangoztak érette.

Fő tér keleti sora, egykor 31. sz. , Bogner ház (a XIX. században Gyergyai, illetve Frank-Kiss ház), a Wolphard-Kakas ház északi szomszédja.

Pákei Lajos feljegyzései e házból kikerült faragványokról az ezeket ábrázoló rajzlapjain: a ház a XIX. században Gyergyai, illetve Frank-Kiss ház volt, amelynek a helyén a Szentegyház utcát nyitották és a rk. status házaikat építették. Cserna Károly rajzán (1891) a Wolphard ház északi szomszédságában látható a Frank-Kiss cégtáblás ház (SZÁDECZKY L.: Kovacsóczy Farkas. Bp. , 1891. 128). Szádeczky szintén a Frank-Kiss házzal azonosította a Bogner házat (SZÁDECZKY L. : A kvári Báthory ház legendája. Erd. Muz. 1897. 32).

A XVI. század utolsó negyedében a ház Bogner-Gelyén Imre főbíró tulajdonában volt. Báthory Zsigmond 1590 november 25-én Kakas István házáról adott kiváltságlevelébe az utóbbi ház szomszédságában említi egyfelől "Emericus Gelien", másfelől "Joannes Bek" örököseinek a házat. A házról Segesvári Bálint 1632 dec. 26-án ezt írja naplójában: "ő maga [Pulacher] pedig az felesége után való örökségben lakott az piaczon az Közép-utcza felől való felen, az mely ház annak előtt Gilyén Imrejé volt, alias Bogner" (Erd. Tört. Adatok. IV. 1862. 204-205.). Ez a feljegyzés azonban ellentétes Pákei Lajos jegyzeteivel és Cserna Károly rajzával, mert a ház helyét nem a Kakas háztól északra, hanem délre a Közép utca felé jelöli meg. Lehetséges, hogy Segesvári a "közép-utcza felől való felen" megjelölést sommásan értette a keleti piacsor egész déli szakaszára, amelybe beletartozott mind a Bogner, mind a Kakas ház. A faragványok kétségtelenül az északi oldalon lévő Gyergyai, illetve Frank-Kiss házból kerültek elő, – a Múzeum leltára szerint is.

A házat a Wolphard-Kakas házzal egyidejűleg bontották le, 1894-ben, mindkettő maradványai összekeverten egyszerre kerültek a Múzeumba. Erről Pósta Béla professzor 1916. máj. 8-án ezeket a sorokat írta Lechner Jenőnek: "az un. Báthory házból és annak szomszédjából kikerült emlékeket, midőn én ide jöttem, garadába rakva találtam a múzeum akkori udvarán. Azután állítottam össze őket, de azt, hogy mely darab való az egyik, melyik a másik épületből, csak az irodalmi források részletes áttanulmányozása után lehetne – esetleg – megmondani. Nálunk azok, mint a Szathmáry házból valók, együtt szerepelnek, mivel Szathmáry aranyművestől – a ház akkori tulajdonosától – együtt kerültek a Múzeumba." – A darabok eredetét véglegesen és megnyugtatóan csupán Pákei rajzai tisztázták.

A Bogner-Gelyén ház maradványai: a j t ó E B monogrammal, féloszlopokkal díszített kerettel 1569. (II/24. kép); a j t ó E B monogrammal, a frizén sárkányokon lovagló puttókkal (II/18. kép); mindkettőről Pákei Lajos felmérési rajza a proveniencia megjelölésével: Gyergyai ház (IV/11-12. kép). Ugyancsak Pákei-nek 1894-ben kelt ceruzavázlatán pedig fél-oszloppal díszített a j t ó fél látható, ezzel a feljegyzések: Gyergyai ház, a filegóriából (Kvár, unit. levéltár). A fent említett két ajtóval együtt több más faragvány (három ajtófél, friz, gyámkő, kandalló – II/23, 25, 26 kép) került a Frank-Kiss házból a Múzeumba.

Megjegyzendő azonban, hogy a fent említett két ajtókeret a XVI. század harmadik negyedében készülhetett, tehát nem Bogner Gelyén Imre főbíró idejében. Mivel azonban ezeken E B monogram látható, feltehető, hogy hasonló nevű

apja vagy valamelyik felmenője építkezéseiből származnak. Az építető Bogner valószínűleg azonos volt azzal az Emericus Bogner alias Gelliennel, aki Báthory Kristófnak 1578 szept. 3-án kelt, a harmincadról kiadott oklevelében szerepel (Kvár Ltár. Fasc. III/67. – O. L. Filmtár. 11.541. doboz) – A főbíró Bogner Gelyén Imre (+1621) építkezéseiből származnak viszont a késői darabok: a csavart oszlop E B monogrammal (II/23. kép) és egy friz ugyanezzel a monogrammal (II/83. kép). Valamennyi a Muzeumban. Kérdés azonban, hogy ezek a faragványok egykor ebben a Bogner házban voltak avagy a szomszédos Wolphard-Kakas házban, mely utóbb Bogner tulajdonába került.

A maradványok rajzai: Pákei Lajostól (II/26 és IV/11, 12 kép); RADOS 1942. 21/1, 2; 27/1, 2; 20/1. kép. SEBESTYÉN 1963. P1. 23, 24.

Irodalom: SZÁDECZKY L.: A kvári Báthory ház legendája. Erd. Muz. 1897. 32. PÓSTA 1903. 21-22. sz. BALOGH 1934. 139, 144 képpel. RADOS 1942. 21, 27, 29. Muzeul Cluj 1967. 48. 55. kép. PASCU-MARICA 1969. 76. BALOGH 1973. 360. kép.

Fő tér 32 (31) sz. Wolphard – Kakas ház

A ház csaknem teljesen eredeti alakjában 1894-ig állt fenn. 1859-ben fényképezte Veress Ferenc; 1891-ben rajzolta le Cserna Károly a Fő tér keleti házsorával együtt (Szádeczky L.: Kovacsóczy Farkas. Bp., 1891. 128); 1893-ban a ház homlokzatát közölte Szádeczky (Erdély. II. 1893. 73), 1893-ban készítette Pákei Lajos felvételi rajzait, méréseit, a kidolgozott rajzok azonban későbbiek. – (Megjegyzendő, hogy Veress Ferenc felvétele a Fő tér keleti soráról benne volt abban a gyönyörű fényképalbumban, mely Veress valamennyi kolozsvári felvételét tartalmazta. Ez az album Erzsébet királyné számára készült, majd az 1935-ben az egyik budapesti aukción bukkant fel, végül a Fővárosi Könyvtár birtokába került. Akkor tanulmányozhatta e sorok írója, 1945 után azonban már nem volt megtalálható.)

A házat 1894-ben bontották le. A ház akkori tulajdonosának Szathmáry ötvösmesternek a bontási szándékára nagy mozgalom indult meg a ház megmentésére. Thaly Kálmán a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium intézkedését kérte, a Műemlékek Országos Bizottsága is sokat tárgyalt a kérdést. De minden igyekezet megtört a tulajdonos ellenállásán. Végül Szádeczky Lajos javaslatára a ház elülső részének, – mely "egészében véve nagyobb műbeccsel nem bír" –, a lebontásához hozzájárultak. (Műemlékek Országos Bizottsága. 110/1893. sz. akta). Ennek fejében a kikerült faragványokat jutányos áron az Erdélyi Nemzeti Múzeum kapta.

Képek a házról Közleményeinkben (II, IV): homlokzata II/10 és IV/19; alaprajzai (földszinti és emeleti) IV/13, 14; hossz- és keresztmetszete II/11, 12; emeleti vestibulumuma IV/20, 21; kandallós helyiségei a földszinten és az emeleten (vestibulum) II/12. b.; zodiakus terem IV/30; udvari homlokzata II/66; ablakok II/13, 53, 65-68 és IV/15, 17; ajtók II/15-16, 54, 57-58, 63-64, 70; és IV/16, 18, 24-25, 28; kandallók II/48-52 és IV/26; gyámkövek II/60-62, 71-77 és IV/27; zárókövek II/59, 78-79 és IV/29.

A ház építési periodusai

1534-1541. Wolphard Adorján kolozsvári plébános, erdélyi püspöki vikárius építkezése. Maradványai: két ablak 1534-ből (II/13 és IV/15. kép);

egy ablak 1536-ból (BALOGH 1943. 150. kép); egy ajtó 1541-ből (II/16 és IV/16. kép); valamennyi a Muzeumban. A három ablak a homlokzat emeletét ékesítette, az ajtó az egyik földszinti szobát (JAKAB Rajzok. II. 1888. V. tábla). Valamennyi a Muzeumban.

1579-1581 körül. Wolphard István főbíró építkezése. Maradványai: ajtó 1579-ből (II/54. kép), az egyik földszinti szobából (JAKAB Rajzok. II. 1888. V. tábla); ajtó 1581-ből az emeleti vestibulumból (II/57 és IV/18, 21. kép); párkánytöredék 1581-ből (1936-ig a Pákei villában volt); kandalló 1582-ből (II/52. kép), az egyik földszinti szobából (JAKAB Rajzok. II. 1888. V. tábla); kandalló az emeleti vestibulumból (II/48, 50, 51 és IV/21, 26. kép); kandalló (II/49. kép) az egyik földszinti szobából (Balogh 1944. 13. kép); zárókő Wolphard címerrel az emeleti vestibulumból (II/59 és IV/20, 21. kép); gyámkövek (II/60-62 és IV/27 kép), ezek azonban – évszám és címer híján – nehezen keltezhetők, közöttük lehetnek Kakas idejéből való darabok is (például II/60 kép, a címerpajzsról ítélve). A felsorolt maradványok mind a Muzeumban vannak. – A Pákei villába kerültek a következő darabok: ablak 1581-ből (IV/17. kép); boltzárókő maszkkal (készítési ideje kérdéses, lehet Kakas idejéből is). – Az udvar három ablaka eredeti helyén látható (II/53. kép). Mind a háromon Wolphard István monogramja. Méretei: kb. 210 magas, bel-

világ 151 x 117. Rajza: RADOS 1942. 30/3. SEBESTYÉN 1963. P1. 14.

1590-es évek Kakas István fejedelmi prothonotarius építkezése Maradványai: ajtó 1590-ből (II/70 és IV/24. kép); gyámkő dudás gyermekkel a lépcsőházból (II/71. kép); két gyámkő a zodiakus teremből (II/74. kép); valamennyi a Muzeumban; továbbá a fent említett boltzárókő maszkkal (egykor a Pákei villában). Eredeti helyén, a Fő tér 32 (31) számú ház udvari szárnyának a földszintjén: a zodiakus terem (IV/30. kép) eredeti gyámköveivel (II/72, 73, 75-77. kép), boltozatával (II/78, 79 és IV/29. kép); udvari ablakaival (II/65-68. kép), valamint a szomszédos szoba (vestibulum?) boltozatával, udvari ablakával (II/67. kép) és az udvarra nyíló Kakas-címeres ajtajával (II/63 és IV/25. kép). Az udvar másik ajtaja Kakas monogramjával (II/64 és IV/28. kép) eredetileg az egyik földszinti kandallós szobában állt (II/12. b. kép). A Kakas-címeres ajtó felett szakállas maszk-fej van befalazva, valószínűleg párkányfriz maradványa. Az udvari homlokzat emeleti falában pedig renaissance keretű napóra volt látható, ez azonban eltűnt. Rajza Pákei Lajostól.

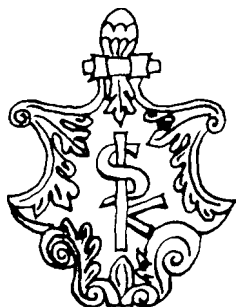
Kakas építkezéseiből származó ablakok (II/65-68. kép) méretei: magasság 225; a könyöklő párkány hossza 148; belvilág 176 x 109. Az első három ablak a

zodiakus szobába nyílik, a negyedik a szomszédos, kisebb szobába. Ennek párkányán (II/67. kép) felirat:

VIGILANDO AGENDO BENE COSŪVEDO.....

A Kakas-cimeres ajtó (II/63 és IV/25. kép) méretei: 272 x 145, közép-magasság 296; belvilág 222 x 95.

A Kakas-monogramos ajtó (II/64 és IV/28 kép) mérete: 260 x 129; közép-magasság 266; belvilág 190 x 83; pilaszterfej magassága 28.

Mind az ablakok, mind a két ajtó, a XVI. századi stílusfejlődés legkésőbbi szakaszát képviselik. Az ablakokhoz, különösen a párkány konzolsorához (II/67. kép) Sebastiano Serlio rajzaiban találhatunk analógiát (II/68. kép). Az ajtók jellegzetessége a párkány megtörése a középén háromszögű felmagasítással. A Kakas-cimeres ajtón további késő-renaissance motívumok: a rusztikás keret, a pilaszterfejek egyszerű tagolása és az oroztat kitöltése legyezőszerűen széles lemeztagokkal. Ezek az elemek Kolozsvárt előfordulnak Filstich Lőrincz címerével ékesített párkányon (Fő tér 5. sz.) és Hensler Benedek monogramjával jelzett ajtón (II/44. és IV/33. kép) a Hid-utcából (Múzeum), mindkettő a század végéről, vagy éppen a századfordulóról. Ilyen típusu ajtó a XVI. századból – Kolozsváron kívül – csak egy ismeretes, mégpedig Szebenben.

A Kakas-cimeres ajtó motívumai megtalálhatók az olasz építészek műveiben, főként Giulio Romano (Róma, Palazzo Maccarani [IV/22. kép]; Mantova, Palazzo del Tè) és Bartolommeo Ammannati (Firenze, Palazzo Mondragone), valamint Giovan Antonio Dosio rajzaiban – IV/23. kép. (La Critica d'Arte. 1957. 461. FROMMEL, Ch. L.: Der römische Palastbau der Hochrenaissance. Tübingen, 1973. Bd. 3. S. 86. Abb. XVIII. b. és c.)

A zodiakus szoba gyámköveinek mérete: 25 x 27 x 12. A faragványok sorrendje: a boltozaton Halak (IV/29. kép), Kakas címer (II/78. kép), Kos (II/79. kép); az ablak felőli falon Kos, Bika, Ikrek, Rák (II/72, 73, 75, 77. kép); a szemközti falon Oroszlán, Szűz(mérleggel), Holló(modern), Skorpió(II/76. kép).

1603 után, Bogner-Gelyén Imre építkezése. Maradványa: címerpajzs E B monogrammal, befalazva az udvaron a Kakas-monogramos ajtó fellett (Veress 1905. 115. 1. 31. kép). A Múzeumban lévő maradványok: csavart oszlop E B monogrammal (II/23. kép); párkányfríz triglyphes tagolással, E B monogrammal (II/83. kép). Kérdés azonban, hogy ezek a darabok ebből a házból (Wolphard-Kakas-Bogner-házból) származnak-e, avagy Bogner régebbi örökletes házból (Frank-Kiss ház), mely a Wolphard-Kakas ház északi szomszédja volt (lásd a 267. lapon).

Feltehetőleg a XVII. századból származott a ház homlokzatának "rázsa szövet módjára kockásan tarka" festése, melyről Nagy Péter (Grandpierre Emil) emlékezik meg (Nagy 1926. 10, Szabó 1946. 32). Ezért nevezték Rázsa háznak. Talán quader-köveket utánzó festés, illetve sgraffito lehetett, amelyen más helyekről ismeretes (Árva vára, Késmárk, harangtorony stb.), vagy pedig pusztán ornamentális jellegű sgraffito, mint egy kőszegi házon (Jurisich tér 7.).

Pákei Lajos rajzai a Wolphard-Kakas házról: a ház homlokzata (II/10. kép), földszinti alaprajza (IV/13. kép), emeleti alaprajza (IV/14. kép), hosszmetsete (II/11. kép), keresztmetsete (II/12. kép), kandallós szobáinak a keresztmetsete (II/12. b. kép), emeleti vestibuluma (IV/21. kép), az emeleti vestibulum boltozata (IV/20. kép), földszinti kandallója (BALOGH 1944. 13. kép). A rajzok első közlése: BALOGH 1944. 7 - 15. kép. - Részletrajzok: RADOS 1942. 20, 22, 23/1, 26/4, 28, 30, 31. SEBESTYÉN 1963. Pl. 11-19.

Irott feljegyzések a Wolphard-Kakas házról:

1576-ban és 1579-ben Wolphard István Seres Jánossal dolgoztatott, legutóbb két ablakot faragtatott. (Ars Hungarica. 1974/2. 371.)

1584 május. Kvár szkve: "Wolfart uramnak vöttem az két kövét az bányában Egy nagy öreg kövét den. 75. Az hazahozásától fizettem den. 40." (III/XVIII. 123a.)

1590-ben Kakas István feleségül veszi Baráth Zsófiát, Wolphard István főbiró özvegyét.

1590 nov. 25. Báthory Zsigmond kiváltságlevele: "vi quarum domus Colosvariensis Stephani Kakas assessoris sedis iudiciariae, in vicinitate domorum circumspecti Emerici Gelien ac haeredum circumspecti Johannis Bek sita, a condescensione hospitum immunis declaratur." (VERESS 1905. 38-40).

1591 dec. 30-án Báthory András bíboros Kakas István házánál szállt meg (Veress 1905. 41/31).

1595 májusában a pápai nuncius elment Kakas házából (VERESS 1905. 65/6.).

1595 június 23-án a legatus szállt meg ugyanitt (Erd. Muz. 1897. 25-26), 1596 ápr. 29-én az apostoli nuncius (Kvár szkve VII/XXI. a. 15), 1596 dec. 29 és 1597 jan. 3. között ismét a legatus azaz Carillo (Erd. Muz. 1897. 25-26).

1597 aug. 29-én a fejedelemasszony Kakas Istvánnál volt ebéden, szept. 27-én ládái viszik el Kakas házából (VERESS 1905. 72/24).

1600-ban Mihály vajda lefoglaltatja Kakas vagyónát.

1600 nov. Kakas folyamodványa Mátyás főherceghez: "Kolosvárt három és pedig a legkülönb kiváltságos házam van." (idézve magyar fordításban: Erd. Muz. 1897. 27). - Kakas Istvánnak két háza volt a nyugati soron, a harmadik pedig a keleti soron (az egykori Wolphard ház).

1600 nov. Kakas István folyamodványa Rudolf királyhoz, hogy Mihály vajda által lefoglalt és Eötvös Andrásnak, Kakas Kata férjének adott javait, Basta György által adassa vissza (Tört. Tár. 1897, 607-608).

1600-1602. Különféle akták Kakas kolozsvári javainak az ügyében (ugyanott 600-625).

1602. aug. 2. Prága. Kakas István folyamodványa Rudolf királyhoz lefoglalt erdélyi javainak a visszaszerzése végett. Megbizottjának nevezi: "meinen lieben Freunt und Nachbern Emerichen Bogner" (ugyanott 620-623). A rokonsággal foly-

tatott hosszadalmas huzavona után Kakas visszakapta vagyonát. Ő maga azonban nem tért vissza Erdélybe.

1602 szept. 12. Bogner Gelyén Imre megvette Kakas kandallós házát 3700 forintért (VERESS 1905. 96, 102, 115).

Irodalom: M. Tört. Társulat 1868 szept. 20-25-én Kolozsvárt tartott első vidéki gyűlése. Századok. 1868. 580 (Szathmáry házról: "különösen kitűnik a piaczi Szathmáry-ház jellemző felirataival, gyönyörű portáléi-, kandallói- s egyéb műfaragványaival, melyeknek fenntartására gond fordítottik"). Emke uti kalauz. Kvár, 1891. 47 (Merza Lajos: a homlokzata ép, földszinti helyiségei eredeti faragványokat mutatnak); SZÁDECZKY L.: Kovacsóczy Farkas. Bp., 1891. 128. B. A.: A "Báthory ház" Kolozsvárt. Erdély. II. 1893. 47-48; SZÁDECZKY L.: Régi magyar turisták és utazók. Erdély (kolozsvári folyóirat). II. 1893. 72-74. SZÁDECZKY L.: Kakas István és a kolozsvári Báthory ház. Tört. Tár. 1897. 606-625 (a házra vonatkozó kolozsvári és bécsi levéltári adatok közlése). SZÁDECZKY L.: A kolozsvári Báthory ház legendája. Erdélyi Múzeum. 1897. 17-32. KELEMEN 1902. 17. MÁRKI 1902. 289. VERESS E.: Kakas István. Bp., 1905. 62, 115. 1. 11. kép (K. Sebestyén József rajza a ház homlokzatáról Veress Ferencnek 1859-ben készült fényképe alapján). GERECE 1906. 436. CSÁNYI 1913. 9-20. SÁNDOR 1913/II. 56-61, 69-70. FERENCZI Sándor: A kolozsvári Wolphard ház. Pásztortűz. VIII. 1922. 101-102 (meghatározta Wolphard Adorján címerét és ezzel egyben építkezéseit, tisztázta a ház építéstörténetét). NAGY 1926. 10 (Rázsa ház). BALOGH 1934. 144-145. BALOGH 1935. 20, 21, 23 (Kakas építkezésében Diószegi István munkáját feltételezi), 48-58. kép. BALOGH 1940. 544, 545. RADOS 1942. 30, 31. VÁSÁRHELYI 1942. 67, 117, 124, 125. SZABÓ 1946. 32. BALOGH 1953. 48, 51, 45. kép. PASCU 1954. 199, fig. 77. BALOGH 1956. 304, 305, 228. kép. JAKÓ 1957. 366-367. GOLDENBERG 1958. 104-107. BALOGH 1961. 339. 343. SEBESTYÉN 1963. P1. 15, 16, 18, 19. 87-88, 90-92. BALOGH 1964. 242. MURÁDIN 1965. 1439, 1440. Muzeul Cluj 1967. 48-49. PASCU-MARICA 1969. 71-73. BALOGH 1970. 239, 1973. 241. LĂZĂRESCU, G. - STOICESCU, N.: Țările Române și Italia pînă la 1600. București, 1972. 202-203.

A ház tulajdonosaira vonatkozó adatok:

1.) Wolphard Adorjánra: BALOGH 1943. 206-207. V. KOVÁCS S.: Magyar humanisták levelei. Bp., 1971. 488-490.

2.) Wolphard István 1559-1560-ban a wittenbergi egyetemen tanult; 1581-ben főbíró; neve szerepel a Monostori kapubástyától észak felé huzódó várfal 1581-ből való építési emléktábláján (JAKAB II. 1888. 23; JAKAB Okl. II. 1888. 726.). SZAMOSKÖZY (IV. 1880. 13) jeles matematikusnak (peritus mathematicus) nevezi. Felesége Baráth Zsófia.

3.) Kakas Istvánra: VERESS Endre: Zalánkeményi Kakas István. Bp., 1905. (ebben részletesen szól Kakas padovai egyetemi éveiről és külföldi utazásairól) - P. Andreas Buzau 1586-i jelentése szerint "Stephanus Kakas iuvenis nunc primum ex Italia rediens" Martinus Literatus centumvir-rel együtt védi a jezsuita kollégiumot (Fontes II. 1913. 180).

4.) Bogner Gelyén Imre (Emericus Bogner filius Chilianus - Szamosközy III. 1877. 91) "a híres, neves, nemzetes, becsületes kolozsvári bíró" 1558-ban született, meghalt 1621 június 24-én 63 éves korában. A kolozsvári bíróságot 14

esztendeig viselte "sok háborúságos időkben, az ki az maga jóvát is nem szánta az szerelmes hazája mellett. . ." Hivatalának önfeláldozó betöltéséért nagyra becsülték. Temetésén a nagy templomban Bethlen István gubernator is részt vett. (Segesvári Bálint feljegyzései. Erd. Tört. Adatok IV. 1862. 187-188, 204-205. JAKAB II. 1888. 173, 237). 1604-ben Somogyi Ambrus egyik művét neki ajánlotta. Házában szállt meg Bethlen Gábor 1622-ben (Erd. Tört. Adatok. IV. 1862. 191. JAKAB II. 1888. 424).

Fő tér. Nagy Salathiel háza

1559 ápr. 18. A városi tanács oklevele Nagy Salathiel végrendelkezéséről, amikor "ad domum proprie residence dicti Salathielis Nagh in maiori theatro (nagy piac, azaz a Fő térnek a Szent Mihály templomtól délre eső része) fundatam accessissent. Ac in superiori pallacio preminatus Salathiel in lecto egritudinis decumbens. . ." (Jakab Okl. I. 1870. 391). 1521-ben "Salathiel magnus" iuratus civis (Szádeczky L. : Iparfejlődés és a czéhek története Magyarországon. Bp. , 1913. II. 32). – 1588-ban az ifj. Salathiel hagyatékában "irott madarakkal, vadakkal" diszitett kárpitot leltároztak (Jakó 1957. 371), feltehetőleg flandriai munkát.

Monostor utca 3. sz. "N I" monogramos magyar ötvös háza (a XIX. században Naláczy ház)

Maradványai: ajtó 1586-ból magyar felirattal (II/47. kép); ajtópárkány, a cimerepajzsban kehely, azaz ötvösjelvény és "N I" kezdőbetűk. (II/46. kép). Valamennyi a Muzeumban.

A XVI. század második feléből két "N I" kezdőbetűs magyar ötvös ismeretes. Az egyik Ioannes Nagibaniai, aki 1583-ban jutott magisterségre (JAKAB II. 1888. 313), valószínűleg annak a Bányai Ötvös Jánosnak a fia volt, akinek 1574-ből való sírköve a várfalból került elő (1. a sírkövek jegyzékében – V. Közl.). A másik Ioannes Nireo, aki 1580-ban lett magister (JAKAB II. 1888. 313). 1585-ben pedig a város kupákat vásárolt Nyreo Jánostól (Kvár szkve III/XXII. 57.). Valószínűleg kisfia sírköve "Nyirő János fia Istók" emlékköve 1585-ből, amely éppen a Széna utca és a Monostor kapu között, a várfal belső oldaláról került elő (1. a sírkövek jegyzékében – V. Közl.), tehát a Monostori utcai háztól nem messze. 1630-ban kelt Nyirő Ötvös János hagyatéki leltára, amely többek között két képet, kis címés arany ládát, szarvas agancsból való gyertyatartót sorol fel (JAKÓ 1957. 375, 378, 388.).

Irodalom: BALOGH 1934. 145, 139 képpel. 1935. 22, 44. kép. 1940. 545, 539 képpel. GEREVICH 1940. XXXVI. tábla (BALOGH Jolán felvétele). BIRÓ 1941. 33. BALOGH 1942/I. 105. RADOS 1942. 23/2. GOLDENBERG 1958. 108.

Monostor utca déli során ház (13. sz. ?)

E ház pincéjében a bejárat felett triglyphekkel tagolt párkány volt befalazva, amelyet az 1930-as években láttam és fényképeztem, 1962-ben azonban már nem találtam meg. Debreczeni jegyzéke sem jelzi. Nyilván elpusztult. Triglyphes tagolása, rozettás disze hasonló volt az E B monogramos ajtópárkányhoz (Muzeum – II/83. kép).

Monostor utca, Kőműves Lőrincz háza.

Kőműves Dabó Lőrinczet (1584-1598) 1588-ban Monostor utcáinak nevezik.

Külmonostor utca 5. sz. (egykori jezsuita rendház).

Ajtókeret szemöldökkő a XVI. századból, említi DEBRECZENI (1957. 230).

Hid utca, Bernardus pictor háza (tévesen un. Zápolya-ház)

Ajtópárkány 1512-ből, "Bernardus pictor" nevével (II/29. kép). Jelenleg a Muzéumban. Mivel felirata Zápolya János erdélyi vajdát említi, tévesen arra következtettek, hogy a ház Zápolya-ház volt.

Irodalom: Századok. 1868. 580. JAKAB Rajzok. I. 1870. VIII. tábla. JAKAB II. 1888. 83. BALOGH 1943. 62, 85, 174, 257, 359, 378, 63. kép. ENTZ 1957. 253. GOLDENBERG 1958. 107. SEBESTYÉN 1963. 87. MURÁDIN 1965. 1438. Muzeul Cluj. 1967. 48. PASCU-MARICA 1969. 70., 66. kép.

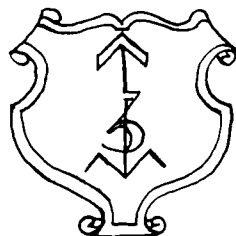
Hid utca, Pulacher ház

1632 dec. 26. Segesvári Bálint feljegyzése: Pulacher István bíróról: "kinek az atyja Hid utczában lakott az napkelet (felől) való szeren negyed házban az felső szegeleten alól." (Erd. Tört. Adatok IV. 1862. 204-205.) – Pulacher István királybíró neve szerepel a Szamoshid 1580-ból való építési emléktábláján. Simon Fischer, a kvári schola lectora 1599-ben neki ajánlotta dialektikai munkáját (Régi Magyarországi Nyomtatványok. I. Bp., 1971. 859. sz.).

Hid utca 15. sz. (a XIX. században Dunki-ház).

A blak-keret hármas osztással, fogsoros párkánnyal, a cimerpajzsban szabójelvénnel, azaz ollóval, befalazva a ház tűzfalába. Felirata: ENDRES HERTELL ANNO DOMINI 1598. Rajza Pákei Lajostól (BALOGH 1944. 20. 29. kép, baloldalt fent).

A blak keret egyszerű tagolással, fogsoros párkánnyal, a cimerpajzsban monogrammal (hasonló a Magyar utca 4. sz. ház kapuja felett lévő cimerpajzs mo-

nogramjához). Felirata SEMPER AD MEMENTO. Rajza Pákei Lajostól: BALOGH 1944. 29. kép (a lap jobb felső szélén).

Irodalom: BALOGH 1944. 12.

Hid utca 22. sz. (a XIX. században 292. sz.)

Kapuzata 1584-ből. (II/41. kép). Félköríves nyílása két sima félpilléren nyugszik, ívezetén a kulcskő akanthuszlevéllel díszített, ezt az építészeti szerke-

zetet kétoldalt egy-egy kannelurás pilaszter keretezi, melyeket széles párkány zár le. A párkány alsó keretén közepén cimerpajzsban H B R monogram, felette a frizen felirat, megosztva a középre helyezett rozettával, legfelül fogsorral díszített párkánylezárás. A kapu párkánya befalazva a Pákei villában a veranda ajtajába, az ívezet kulcsköve ugyanitt a villában külön befalazva, az egyik pilaszter töredéke ugyanitt a kertben (IV/45. kép). – A kapuzat rajza eredeti állapotában Pákei Lajostól: BALOGH 1944. 26. – ugyanezen a lapon részletrajzok a cimerpajzsról és a kulcskőről, – és II/41. kép.

Ajtó 1586-ból, triglyphes párkánnyal, a cimerpajzsban B H R monogrammal, a frizen felirat (II/55. és IV/47, 48. kép). Az ajtó befalazva a Pákei villába. Rajza Pákei Lajostól: BALOGH 1944. 25. kép.– II/55. kép.

Ajtó 1585-ből, ajtó 1586-ból B H R monogrammal, ajtó H B monogrammal (II/42-44. és IV/32-35. kép). Mind a három a Pákei villa verandájába (vestibulumába) volt befalazva. 1936-ban mindegyiket átszállították a Muzeumba.

Ablak 1584-ből, keretelő pilasztereinek fejezetén egy-egy dombormű: geniuszok lefelé fordított fáklyával (IV/44. kép). Befalazva a Pákei villába.

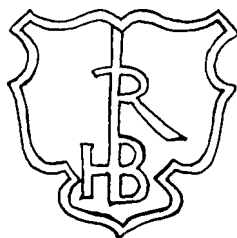
Ablak háromszögű oromzattal, valószínűleg a XVII. századból. Befalazva a Pákei villába.

Kettős keresztosztású ablak párkányának töredékei B H R monogrammal. Felirata: IVS HENCZEL (cimerpajzs) WLINVS. Rajza Pákei Lajostól: BALOGH 1944. 27. kép. (Rajzán az IVS szőmaradvány téves kiegészítése BASILIVS-ra.) Ez a párkány több darabban külön-külön befalazva a Pákei villába. A darabok a következők: friz-töredék a fenti felirattal; kannelurás keretelő gyámkő; cimerpajzs monogrammal (IV/43. kép).

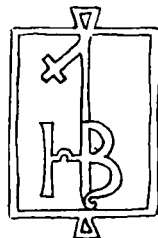
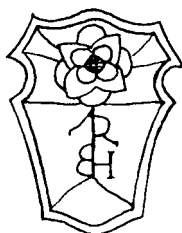
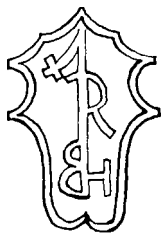
Boltozattartó gyámkő kannelurás tagolással. Ez a darab elkallódott. Rajza Pákei Lajostól: BALOGH, 1944. 28. kép.

Kannelurás tagolású gyámkövek az olasz késő renaissance építészetben fordulnak elő; megtaláljuk a firenzei Biblioteca Laurenziana egyik fülkájén is (The Art Bulletin. XVI. 1934. 140). Olasz közvetítéssel került Erdélybe, Kolozsvárra (Fő tér 5. számú háznak és Fő tér 32 [31] számú Wolphard-Kakas háznak a gyámkövei). Erdély-szerte igen elterjedt, gyakori a XVII. században is.

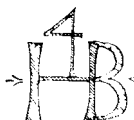
A faragványokon háromféle tulajdonos monogram fordul elő. Az egyik változat H B R összefonásából áll (kapu 1584-ből). A másik változat ennek a fordítottja,

ugyanis B H R betűkből van összeállítva (1586-os ajtó a Pákei villában, 1586-os ajtó a Muzeumban, cimerpajzs a kettős keresztosztású ablak párkányáról a Pákei villában – IV/43. kép). A harmadik változat csupán H B betűkből áll (ajtó a Muze-

umban), ez a monogram azonos Hensler Benedek ötvösmesternek egyik munkáján, egy ezüst paténán látható monogramjával (unit. egyház). Egy 1619-ből való szer-

ződés valóban említi is Hensler, másképp Eötvös Benedeknek a Hid utca nyugati során, az Óvár falához épült házát (JAKAB II. 1888. 529). Kérdés azonban, hogy 1584-1586-ban ő építkezett-e, vagyis, hogy a monogramok első és második változata őt jelöli-e avagy más személyeket. Az 1586-ban építkező valószínűleg azonos az ablakpárkány feliratában szereplő Henczel nevű személlyel. Kérdés az is, hogy ez a Henczel nevű polgár a Hensler családba tartozott-e.

A faragványokról részletesebb adatok részben a Pákei villa, részben a Múzeum anyagának az ismertetésében (lásd a 281-284. lapon).

Megjegyzendő még, hogy a Hid utca 261 számú ház a Pákei család tulajdonában volt. Pákei Lajos közvetlenül értesülhetett a 292. számú ház bontásáról és így kerülhettek azután a lebontott há faragványai a Pákei villába, még 1906 előtt.

Irodalom: THALY K.: Régi ház és harang feliratok. Századok. 1869. 269. BALOGH 1934. 145. RADOS 1942. 24. BALOGH 1944. 12. 25-28. kép. GOLDENBERG 1958. 108, 7. jegyzet; SEBESTYÉN 1963. 25, 26, 30. H. TAKÁCS 1970. 111. kép (tévesen mint a volt Pákei-ház ajtaja említve).

Magyar utca 1. sz. (ev. püspökség)

Keret-töredék egyszerű renaissance tagolással, befalazva a kapualjba. Mérete 74 x 26 cm.

Félköríves kapu gótikus profillal.

Magyar utca, északi sora, régi házak.

Ezeket a házakat az új unitárius kollégium építéskor lebontották. Alaprajzukat felmérte Pákei Lajos 1896-ban (Balogh 1944. 24. kép). – IV/31. kép). Ezekből a házakból a következő töredékek, illetve maradványok kerültek elő.

Háromosztatu ablak szemöldökköve fogsoros disszel, szabójelvény-nyel. XVI. század második fele. (Múzeum). – II/84. kép (téves felirattal mint ajtóparkány).

Háromosztatu ablak szemöldökköve fogsoros disszel, S S monogrammal. 1599. (Múzeum).

Ajtó fogsoros párkánnyal. XVI. század vége. (Muzeum).

Ajtó 1595-ből, Petrus Daumen nevével és monogramjával (II/80. kép).
Mérete: 187 x 107 x 17; belvilág 168 x 76; pilaszterszélesség 15. Felirata:
15 DAS HAVS STECH IN GOTTES GEVALDT 95

PETRVS

DAVMEN

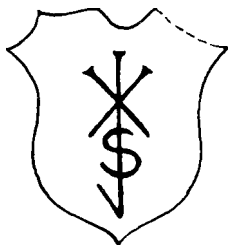
A fríz közepén címerpajzs, mezejében P D betűk, és mészárosjelvényként balra forduló ökör. Az ajtó jelenleg befalazva az Unit. Kollégium egyik udvari helyiségében. Az ajtó rajza Pákei Lajostól (II/80. kép), Sebestyén Györgytől.

Petrus Daumen egykori háza – Kelemen Lajos közlése szerint – az unit, templom tőszomszédságában állott, vagyis annak a keleti oldalán; félköríves, kőbéléses kapuja és boltozatos kapualja volt, két ablaka nyílt az utcára. Pákei Lajos alaprajzán (IV/34. kép) a bal szélső épület. Távlati képe látható Veress Ferenc felvételén (BALOGH 1935. 123. kép).

Irodalom: K. L.: Lebontott régi házak. Erdély. 1899. 85-86. GERECSZE 1906. 437. BALOGH 1935. 22. BALOGH 1944. 11-12. SEBESTYÉN 1963. Pl. 30.

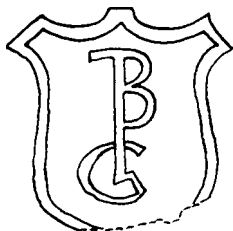
Magyar utca 4. sz.

A kapu felett befalazva címerpajzs S betűs monogrammal. A pajzs formája alapján a XVI. század második negyedéből származhatik

Magyar utca 32. sz.

Ajtó 1559-ből, a címerpajzsban G B monogrammal (II/32, 33. kép).
Jelenleg pincelejárát. Mérete: 266 x 165 x 21 cm; belvilág 175 x 113 cm, keret-

szélesség 25 cm. A koronázó attika mezejének alsó sávjában felirat, felső széle-
sebb sávja üres, talán dombormű díszíthette.

Évszáma az ívhajlás jobb és bal felén: 15 59.

Felirata: AVDI VIDE TACE SIVIS VIVERE PACE

A felirat eredete: Lucianus (Lukianos) görög mondásának latin változata (Adagia
1670. 677. MARGALITS 1895. 57. WALTHER II/1. 1963. Nr. 1720).

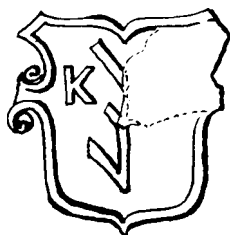
Irodalom: BALOGH 1934. 145, 138. képpel. 1935. 21. 42 kép. 1940. 145. RADOS 1942. 25. GOLDENBERG 1958. 107 (feltételezése szerint itt volt a Szent Erzsébet ispotály és ennek maradványa az 1559-es ajtó). SEBESTYÉN 1963. T1. 28. MURÁDIN 1965. 1440. H. TAKÁCS 1970. 110. kép. (Sebestyén György rajza).

Magyar kapu melletti ház

Ajtó kannelurás pilaszterekkel, frizén két rozetta között üres cimerpajzs. Ezt a faragványt a ház lebontása után Nagy Lajos Hosszu-Szapann utcai háza tűzfalába falazták be. Ugyanezen a helyen 1962-ben is megvolt. Rajza Pákei Lajostól (II/81. kép).

Közép utca 32. sz. (régí számozás szerint 33.)

Kapuzata (II/34. kép) félköríves nyílással, kulcskövén cimerpajzs, benne K betű és sérült kőfaragó-jel, az ívezet felett jobb és baloldalt egy-egy medail-

lon arckép. A félköríves nyílást kétoldalt egy-egy, korinthusi fejezetű féloszlop keretezi, amelyeket fogsoros párkány zár le. A párkány frizén felirat: PSALMO 18 HATALMASSAGNAK WRA BODOG EMB. . . . BENNED BIZIK HIERO IX. ATKOO [az O betűkben TT] EMBER AKI EMBER. . . A felirat szövege csak Pákei Lajos rajzáról ismeretes, szövegmásolata azonban hiányos, sőt tévedések is csuszak bele, – feltehetőleg a párkányfriz rongáltsága miatt. Az idézetek ezért pontatlanok. Ugyanis a Károli Gáspár-féle fordításban a 18. zsoltárban ilyen ige nem található, de hasonló szövegű igék vannak a következő zsoltárokbán: 2. 12; 34. 9; 40. 5; 84. 13. stb. A második sorban a hivatkozás szintén téves, Jeremiás (Hieronymus) könyvének 9. fejezetében ilyen ige nincs, ez valójában Jeremiás 17. 5. igéje ("átkozott az a férfi, aki emberben bíz"). A kaput 1928-ban bontották le, töredékei sokáig a ház udvarán feküdtek. A kapu rajza Pákei Lajostól: BALOGH 1944. 22. kép.

Irodalom: KELEMEN 1902. 30. MÁRKI 1902. 289. 16. sz. GERICZE 1906. 437. kl. [KELEMEN Lajos]: Elpusztult kolozsvári faragott kőemlékek. Művészeti Szalon. 1928. 10. sz. 13. BALOGH 1934. 145. 1935. 22, 43. kép. 1944. 11. 22. kép. GOLDENBERG 1958. 108.

Közép utca. Eötvös Ágoston Gergely kőháza

1572-ben a reformátusok ebben a házban istentiszteleteket tartottak. Ennek emlékére feliratos táblát illesztettek a ház falába. Szövege:
Hic locus est, Lucas hic pastor in urbe Marothi
Eloquio docuit mystica verba Dei.

Haec fuit ipsa domus, domus haec cunabula quondam
Prima Reformatae Religionis erat.
Parvus hic populus, primum grex parvus, in unum
Convenit, populi concio parva fuit,
Donec in immensum nascens Ecclesia Coetum,
Ter Sancti crevit Numinis auspicio.

Georgius Agoston Eötvös

Possessor harum aedium haereditarius
Monumentum hoc marmoreum memoriae
ergo locavit.

Létavay közlése szerint az utolsó szó nem "locavit", hanem "curavit". Ugyanő írja 1818-ban, hogy az emlékkövet néhány évvel ezelőtt a Reformátusok Könyvtárába vitték.

Irodalom: Descriptio 1734; LÉTAVAY 1818. 139. l. 29. sz. VASS J.: Emléklapok Kvár előkorából. Kvár 1865. 33-34, JAKAB II. 1888. 503.

Király utca, Kőmyves András háza

Kőmyves Andrást 1589-ben "Király utcabeli Keomies Andrásnak" nevezik.

Farkas utca, kőfaragó mesterek házai

Georgius Wywary – Georgius lapicida (1525-1530);

Keomyes Ambrusné (1555-1588);

Komyes Máté (1555);

Benedictus Valazwthy – Benedictus lapicida (1530-1556);

Keomyes Gergel (1554-1570);

Seres János (1571-1579).

Megjegyzendő, hogy a kőművesek (kőfaragók) bástyája a Farkas utca déli ház-sora mögött végighuzódó városfalnak mintegy a közepén volt, a Bethlen bástyától a harmadik (SZABÓ 1946. 71, térképén [32-33] a 39. sz.).

Széna utca, Viczei Máté ötvösmester háza

Viczei Máté 1580-ban lett magister (JAKAB II. 1888. 313.), 1623-ban halt meg. Háza a Széna utca sarkán állott. Itt szállt meg Bethlen Gábor 1615-ben (HEREPEI 1971. 43). Házát 1627-ben 3200 forintra becsülték, hagyatékában 20 festményt és "kilenc remek gypszbeol eonteot tablat", azaz stukkó domborművet leltároztak (JAKÓ 1957. 368. 374-375).

Széna utca, Seres János ötvösmester háza

1633. Segesvári Bálint feljegyzése: mikor a nagy templom tornyát villámütés érte és a toronygomb lezuhanva kettévált, "forrasztotta Seres János Szén utcában öszve." (Erd. Tört. Adatok. IV. Kvár, 1862. 207). Seres Jánost 1640-ben és 1651-ben ötvösmesternek nevezik (SZÁDECZKY L.: Iparfejlődés és a czéhek története Magyarországon. Bp., 1913. 141; JAKAB Okl. II. 1888. 221). Bethlen Gábor nagyra becsülte munkásságát. Ezt bizonyítja a fejedelemnek 1619. aug. 21-én Gyféhérvárt kelt levele a kolozsvári tanácsához: "Seres Eötvös Janosra byztrwk es adtrwk mi igien zorgos draga aranj ezust mijvunkett, hogij el kezijtene..." (Kvár, Áll. Ltár. Fasc. III/243. – O.L. Filmtár. 11543. sz. doboz).

Seres János kétségtelenül a Szécsi Seres családból származott. Talán azonos az-
zal a Seres Jánossal, aki 1624 októberében a nagy templom toronyórájának a táb-
láját festette (JAKAB II. 1888. 378).

Széna utca 6. sz.

Ajtószemöldök-kő. 1539 (befalazva a pincelejáróba). Méretei: 32 x 155
cm, belvilág szélessége 105 cm. Felírata: (feloldva a ligatúrás betűket): FORNIX
CELLARI FACTA ANNO 1539. A betűtípusok átmeneti jellegűek. Rajza Pákei
Lajostól (BALOGH 1944. 29. kép).

Irodalom: BALOGH 1943. 101, 261, 154. kép. BALOGH 1944. 12. DEBRECZENI
1957. 229.

Ajtópárkány 1561-ből. Elpusztult. (Debreczeni nem említi).

Óvár, Mátyás-ház (II/5, 6. és IV/36-39. kép).

Helye a Szentlélek és a Torony utca találkozásánál kiszélesedő kis tér déli során
a Klostrom utca sarkán, szemben az Óvár déli bejáratával (egykori kapujával), a
későbbi Mátyás király utcával. Tehát igen hangsúlyos központi helyen áll.

Történeti adatok:

1467 szept. 29. Kvár. Mátyás király, mivel "Regiam decet Majestatem domum
et locum nativitatis suae" kiváltságokkal felruházni, továbbá tekintetbe véve hi-
veinek kérését Stephanus Kolb-nak az érdekében és az ő apósának Jacobus Mehffi-
nek hűséges szolgálatait, "quendam fundum Curiae, seu domum ipsius lapideam
in veteri Castro Colosuar ex opposito nouae civitatis sitam et habitam, cui ab
orientali quaedam platea per quam iter ad Claustrum Beatae Mariae virginis in
eodem veteri Castro habitum, ab occidentali vero domus Anthonii Veres conti-
gue vicinari dicuntur", azaz ezt a házat minden hozzátartozandóságával együtt
(vineis, agris, pratis, terris arabilibus) minden adó alól felmenti, amelyeket
Stephanus Kolb és felesége Méhffi Orsolya, valamint testvére Méhffi Erzsébet
(mindketten Méhffi Jakab leányai) fizetni kötelesek voltak.

1648. dec. 23. A kolozsmonostori konvent ezt az oklevelet, melynek eredeti
pecsétes hártypéldányát Petrus Huszár senior Caspar Kovács főbíró megbízásából
bemutatta, átírja.

1649 dec. 12. II. Rákóczi György, a fenti okleveleket átírja és Kovács Gáspár
szénátor házáat, azaz "domum natalem quippe nunquam intermoriturae memoriae
Principis et Regis Hungariae Matthiae bono jure possideret, et aequitate et vene-
ratione tanti regis moti" minden adó alól felmenti (JAKAB Okl. II. 1888.
320-322).

1575. Heltaí Gáspár feljegyzése: "Kolozsvárban lőtt a felséges Mátyás király az
Óvárban egy régi házban, mely a déli kapunak szintén ellenében vagyon". (Hel-
tai Krónikája. I. III. r. sz). Heltaí korában a ház ajtaján és ablaka vastábláján
ott volt a Hunyadi család címere: a holló.

1743. Franciscus Fasching: "... In minori foro stat alterum Templum coenobio
in ruinas vergente, quod Mathias I. Hungariae rex cujus gentilitia quoque domus
non procul visitur, Ordini Praedicatorum Construi fecerat". (FASCHING, F. :
Nova Dacia. Claudiopoli, 1743. 81.).

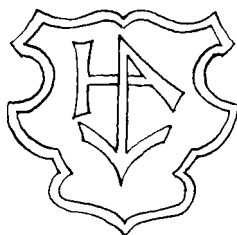
1746 január. Tanuk kihallgatása "az Óvárban Mátyás király nevezete alatt
lévő kőháznak proprietassa" felől. (JAKAB Okl. I. 1870. 410-413.).

1769. A házat kórházzá alakítják (JAKAB II. 130-131.; DEBRECZENI 1957. 234).

Rajzok a Mátyás házról Pákei Lajostól: földszinti alaprajza, emeleti alaprajza több példányban, ezek közül az egyik földszinti alaprajz a boltozatokat is jelzi; keresztmetszete és hosszmetzete egy lapon. Régi felvételek: Veress Ferenc fényképe; fametszet Kővári László könyvében (KŐVÁRI 1866, 303.): "Az öreg emeletes ház, mint képünk is mutatja, még mind régi felosztását bírja, jelenleg Kvár város tulajdona"; Osztrák Magyar Monarchia írásban és képben. XX. (Magyarország VII.) 1901. 153., NAGY 1926. 29. (Tóth István rajza).

A házat a XX. század elején restaurálták, akkor kapta ujonnan az emeleti hármasszoros ablakokat, valamint a teljesen hamis pilaszteres tagolást: ezeket 1941-1944 között eltávolították.

A kapuja csucsíves keretelésű, a kapu alja boltozatos, valószínűleg XVIII. századi. Első emeletén a délkeleti nagy szobában kicsiny csucsíves falifülke (52 x 37). Ugyanitt négyszögletes pilléren nyugvó kettős árkád, ívei félkörívesek és szélesek: ezt a kettős árkádot 1941-1944 között bontották ki, utóbb azonban befalazták; a pillér méretei: 118 x 76 x 27; az ivhajlás belvilága 274 x 365. Az 1930-as években az egyik emeleti helyiségben látható volt még egy ajtó egyszerű renaissance kereteléssel fogoros párkánnyal 1578-ból, a cimerpajzsban kőfaragó jegy vagy házjegy. Rajza Pákei Lajostól (Kvár, Unit. Levéltár).

Irodalom: KŐVÁRI 1866, 302-303. Visszapillantás a M. Tört. Társ. Kvárt tartott vidéki nagygyűlésére. Arch. Ért. I. 1869. 30 (a ház jelentősége). JAKAB Rajzok. I. 1870. XXXII. tábla. JAKAB II. 1888. 706-707. Erdélyi Múzeum. 1899. 396. SZÁDECZKY L.: Mátyás király születési háza. Erd. Muz., 1901. 373-378. Osztrák Magyar Monarchia Írásban és Képekben. XX. (Magyarország. VII) Bp., 1901. 153. MÁRKI 1902. 289. SZÁDECZKY L.: Mátyás király szülőháza. - Mátyás király Emlékkönyv. Szerk. Márki S. Bp., 1902. 302-307. (a ház Mátyás születésekor a magyar Méhfi Jakab tulajdonában volt, őtőle örökölték lányai és veje Kolb István). GERECZE 1906. 435 (régebbi irodalom). BALOGH 1935. 18., 31. kép. VÁSÁRHELYI 1942. 141 képpel. DEBRECZENI 1957. 227. 234. SEBESTYÉN 1963. 87. 1. 17 jegyzet. PASCU-MARICA 1969. 44. kép.

Óvár, Karolina tér északi sora, un. Basta-ház vagy un. Mikes ház (valójában a Mikes ház keleti szomszédja).

A házat 1902-ben lebontották. Homlokzatáról régi fénykép a kolozsvári Múzeum gyűjteményében, valószínűleg 1902-ből (II/9. kép). Homlokzatáról Cserna Károly rajza 1891-ből. Továbbá rajzok Pákei Lajostól dr. Korács István felmérése (1902) alapján: a ház földszinti és emeleti alaprajza (BALOGH 1944. 23. kép - IV/42.

kép). Maradványai: két kettős keresztosztású ablak, fogsoros párkánnyal (a kaputól jobbra eső földszinti ablakok) – II/30. és IV/41. kép. ; ajtó egyszerűen profilált kerettel fogsoros párkánnyal, a j t ó 1553-ból, H monogrammal (II/31. és IV/40. kép). Valamennyi faragvány a Muzeumban.

Irodalom: SZÁDECZKY L.: Kovacsóczy Farkas. Bp., 1891. 127. (Cserna K. rajza). MÁRKI 1902. 288. POSTA 1903. 28. sz. CSÁNYI 1913. 15, 26, 7. kép. BALOGH 1934. 144. RADOS 1942. 19/2. kép. BALOGH 1944. 11. GOLDENBERG 1958. 107. SEBESTYÉN 1963. Pl. 19, 20.

Óvár, Heltai Gáspár háza (nyomda műhely)

Ifjabb Heltai Gáspár nyomtatványában (1592, 1596) jelzés: "Helthay Gáspár házánál az Óvárban" (Régi Magyar Könyvtár. I. Bp., 1879. 257, 283. sz.; Régi Magyarországi Nyomtatványok. I. Bp., 1971. 686, 779. sz.)

1603. Az adószedők számadáskönyve szerint a "Domus Heltana Typographica" a "Vetus Castrum"-ban, "Intra Moenia" állott.

Herepei János így jelöli meg a helyét: "az Óvárba vezető utcácskának keleti során a hajdani várfal szomszédságában állott."

Irodalom: HERPEI 1971. 457, 466. (fenti adatok).

Óvár, Bernardus Jacobinus orvos háza

XVI. század végi, XVII. század eleji adójegyzékek szerint Bernardus Jacobinus orvosnak a háza az Óvárban volt. Szász patricius családból származott, 1587-ben a lengyel királyválasztásra küldött követség egyik tagja volt. 1602-ben halt meg. Kata leányának magyar nyelvű sírfelirata "Bernard doctor"-nak nevezi. Fia Jacobinus János humanista notárius, utóbb fejedelmi titkár, majd kancellár.

Irodalom: HERPEI 1971. 311-312. (fenti adatok).

Majális utca 29. [37.] sz., egykori Pákei villa

Lebontott kolozsvári házak maradványai, amelyeket Pákei Lajos építész gyűjtött össze és falaztatott be villájába. Ezek a következők:

1.) Ablak 1581-ből, egykor keresztosztással, párkányán Wolphard István címere (IV/17. kép). Mint a villa egyik ablaka magasán befalazva és két oldalt, alól megtoldva. Felirata: NIHIL VERITATE FIRMIVS 1581. Mesterjegye:

Leőhelye: Wolphard István Fő téri 32 (31) sz. háza. Rajza eredeti állapotában Pákei Lajostól (IV/17. kép).

Irodalom: SÁNDOR 1913/II. 58, 59.

2.) Boltozat záró-kő maszkkal (szakállas fej levéldiszes körbe foglalva)

Egykor befalazva a földszinti nagyterem mennyezetébe, utóbb elkallódott. Leőhelye: Kakas István Fő téri 32 (31) számú háza. Rajza Pákei Lajostól.

3.) Cimerpajzs E B monogrammal (befalazva) – IV/50. kép. Lelőhelye: Fő tér keleti sora, a Bogner-Gelyén ház.

4.) Ajtó rozettasoros kereteléssel 1574-ből (befalazva az előszobában) – II/27. és IV/9. kép. Felírata:

MVNDVS TRANSIT ET CONCVPISCENTIA EIVS
QVI AVTEM FACIT VOLVNTATEM DEI MANET
IN AETERNVM I IOAN II

(János apostol első levele 2. 17)

A cimerpajzsban M monogram és felirat: PETRVS MINCH 1574.

Mesterjegye:

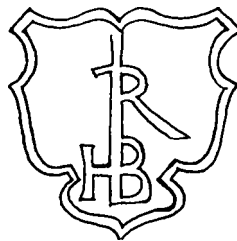

Lelőhelye: Fő tér 19. sz. ház. Rajza Pákei Lajostól: Balogh 1944. 16. kép, valamint jelen közleményben: IV/9. kép.

Az ajtó keret-disze – rozettasor levélkapcsolással – a firenzei mestereknek, főként Benedetto da Majanónak a formakincséből ered. Mátyás korától kezdve gyakori a hazai renaissance emlékeken (Buda, Visegrád, Veszprém, Pécs stb.); Erdélyben először Gyerőmonostoron fordul elő, a papi ülőfülkén (1536). Utolsó megjelenése a keresdi kastély ablaka 1598-ból. (BALOGH J.: A művészet Mátyás király udvarában, Bp., 1966. 128, 218-219.)

5.) Baluster-oszlop leveles dísz (IV/46. kép). Méretei: 50 cm magas (a középgyűrűtől a fejezetéig), 21 cm széles fenn. Lelőhelye: Fő tér 20. sz. ház.

6.) Kapuzat maradványai 1584-ből (II/41. kép). A párkány (cimerpajzsában HBR monogrammal) befalazva a veranda bejárata felett (kb. 363 cm hosszú); az

egyik kannelurás pilasztere, fejezetén két rozettával (82 x 42 x 29 cm) a kertben (IV/45. kép), párkányának kiugró sarka, mezejében széles leveles rozettával (42 x 27,5 cm) a kertben; ivezetének voluta-alaku levéldíszes záróköve (23 x 50 cm) külön befalazva.

Felirata:

FORTVNA · VITREA · CVM · (rozetta) · SPLENDET · FRANGITVR
 HODIE MIHI CRAS · TIBI · DI · IW · X · 1584

(Az első szállóige idézve: MARGALITS 1895. 208; HENKEL-SCHÖNE 1967. 531; WALTHER II/2. 1964. Nr. 9878. A második szállóige idézve: MARGALITS 230, HENKEL-SCHÖNE 998; WALTHER II/2. 1964. Nr. 11085a).

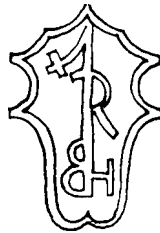
Lelőhelye: Hid utca 22. sz. Rajza Pákei Lajostól; BALOGH 1944. 26. kép.

A rozettadíszes pilaszterfej antik eredetű motívum, előfordult a római Basilica Emilian (G. B. da Sangallo rajza – Huelsen, Chr. : Il libro di G. da Sangallo, Codice Vaticano Barberiniano, Lipsia, 1910. Tav. F.). Antik hatásra gyakori motívum az olasz renaissance építészetben (Róma, Palazzo Lante-Medici. – FROMMEL, Ch. L. : Der römische Palastbau der Hochrenaissance. Tübingen, 1973. Bd. 3. Taf. XIX/d, e.)

7.) Ajtó 1586-ból (II/55 és IV/47, 48. kép), befalazva mint kertre nyíló ajtó. Mérete: 280 x 170; belvilág 222 x 106. Felirata:

DVM · RECTE (címerpajzs) WIWAS · NE
 CVRA · VERBA MALORVM
 A D 1 5 8 6

(MARGALITS 1895. 438. WALTHER II/1. 1969. Nr. 6684. b.). A címerpajzsban BHR monogram. Lelőhelye Hid utca 22. sz. Rajza Pákei Lajostól (BALOGH

1944. 25. kép). SEBESTYÉNTől (1963. Pl. 22).

8.) Kettős keresztosztású ablak felső része a fogsoros párkány maradványával, címerpajzsban B H R betűk. Egyes részei külön-külön befalazva: egy voluta-alaku kannelurás keretgyámkő, a címerpajzs (31,5 x 21,3) – IV/43. kép; a feliratos párkány (34 x 73), közepén, a címerpajzs helyén önkényesen kiegészítve. Felirata: "... IVS HENCZEL WLINVS". Lelőhelye Hid utca 22. sz. Rajza Pákei Lajostól; Balogh 1944. 27. kép. (Pákei rajzán a felirat kiegészítése BASILIVS-ra téves és önkényes.)

9.) Ablak 1584-ből (IV/44. kép). Párkánya triglyphes tagolású, pilasztereit domborművek koronázzák; geniuszok lefelé fordított fáklyával (befalazva).

Mérete: 262 x 214 cm. Felirata:

MEMENTO MORI A D · 1 · 5 · 8 4

(WALTHER II/2. 1964. Nr. 14632a.) Utólagos bekarcolás: MATEFI DANIEL ANNO 1765. Lelőhelye: Hid utca 22. sz. Rajza Pákei Lajostól. SEBESTYÉNTŐL (1963. Pl. 25.).

A fátylós géniuszok motívumát az olasz renaissance szobrászok az antik művészetből vették át, és többször alkalmazták. Előfordul Lorenzo Colonna római sir-emlékén (SS. Apostoli – GRISEBACH, A.: Römische Porträtbusten der Gegenreformation. S. 44. Nr. 5.), mely tipológiailag mintegy távoli előzménye a kolozsvári domborműveknek.

10.) A blak háromszögű lezárással (befalazva). Valószínűleg XVII. századi. Rajza Pákei Lajostól, SEBESTYÉNTŐL (1963. Pl. 30.).

11.) Párkányfriz német felirattal:

"1 GOTTES SEGE [N] HAS..... ES GELEGEN SSSNR 5.."
Futólagos vázлата Pákei egyik rajzlapján, de nem Pákei kezétől, ezzel a megjegyzéssel: "kertben levő (most lépcső) felírása." Elkallódott.

A Muzeumba kerültek 1936-ban a következő darabok: Wolphard-cimeres párkány a Fő téri Wolphard házból, három ajtó (1585-ből, 1586-ból, és a H B monogramos) a Hid utca 22. sz. házból.

A jelenleg ott lévő maradványok leelőhelyek szerint így oszlanak meg: 1, 2 a Fő téri Wolphard házból; 3. sz. a Fő téri Bogner házból; 4. sz. a Fő téri 19. sz. házból; 5. sz. Fő téri 20. sz. házból; 6, 7, 8, 9, 10. sz. a Hid utca 22. számú házból.

Irodalom (általában a villában lévő faragványokra): MÁRKI 1902. 289. GERECEZ 1906. 437. LECHNER 1913. 3. BALOGH 1935. 22. BALOGH 1944. 9-13. DEBRECZENI 1957. 230.

*

Debreczeni (1957. 230) említ még XVI. századi ajtókeretmaradványokat a következő helyeken: Közép utca 13 és 27; Hid-utca 2. Továbbá XVI. századi boltokat a következő házakban: Fő tér 13 és 14; Közép utca 5, 13, 17, 27, 31; Magyar utca 16; Hid utca 27 (régí szám 22); Puskin utca 2; Béke utca 3.

*

Házak helymegjelölés nélkül (a történeti források feljegyzései)

Iratos ház 1553-ban. Tinódi Sebestyén: "Loen enec írása az io Kolosuarba, Tinódi Sebestyén egy iratos házban, Lette Cronicaíát ot nyomtatássába, Kis karczon koezbe írta oetuen haromba." (Históriás Enec János Királynac testamentomáról. – Heltai G.: Cancionale. Kolozsvár, 1574. Lij.)

Hospicium regium. 1561-ben itt istállót építenek, 1565-ben elhatározzák, hogy itt a király jövelete előtt "hypocaustun" építtessék meg (JAKAB II. 1888. 185).

A fejedelem szállása (hospicium). Említik 1573-ban a városi számadások (JAKAB II. 1888. 221). Valószínűleg azonos Kakas András Fő téri házával.

Báthory Boldizsár háza. 1592. febr. 5. Kvár szkve: "Báthory Boldisár maga házához száll", amikor menyegzőjére ment Gyaluba (V/XV, 128). Elfogatása után (1594. aug. 29) a fejedelem Báthory Boldizsár szállását (hospitium) lepecsételtette (BETHLEN FARKAS III. 468.).

Bornemisza Gergely háza. 1593. szept. 10. Gyfehérvár. Báthory Zsigmond megerősíti a gyfehérvári országgyűlés határozatait. "Helye az repositorynak Kolosvar legyen az Bornemisza Gergely házánál, kiről méltó conuentiot tegyenek az conservatorok, az bíró pedig az tanáccsal egyetemben szorgalmatos gondot viseljen annak őrzésére." (Erd. Orsz. Eml. III. 1874. 424-425). – Bornemisza Gergelyt 1563-ban vették fel az ötvösmesterek sorába (JAKAB II. 1888. 313). Utóbb kereskedéssel is foglalkozott (GOLDENBERG 1958. 272).

Seres István ötvösmester háza. 1594. aug. 29-én Szamosközy feljegyzése szerint a törökpartí főurak közül néhányat "Seres vagy Széczi István házánál" vonták kintpadra (IV. 1880. 46). Ugyancsak Szamosközy jegyezte fel, hogy 1598-ban: "Missi postea statim die Stephanus Seres, patria Zechi dictus, vir praetorius et Johannes Longus, perspectae virtutis et prudentiae cives" (II. 1876. 118.). Szamosközy feljegyzése tisztázza a Szécsi Seres család származását és névhasználatát. Seres házáról Bethlen Farkas is írt ugyanacsak az 1594-es események alkalmából (III. 470). 1613. októberében és valószínűleg november 19-én is Bethlen Gábor itt szállt meg (Erd. Tört. Adatok. IV. 1862. 182.); 1630-ban a császár követe, Sennyei Sándor (ugyanott 199). Seres István ötvösmesterről adatok vannak, 1574-ből, amikor Stephanus Szetchi néven vették fel az ötvös magisterek közé (JAKAB II. 1888. 313), továbbá 1584-ből, 1639-ből (SZÁDECZKY L.: Iparfejlesztés és a czéhek története Magyarországon. Bp., 1913. 85, 137, 139). 1627-ben céhmester (JAKAB Okl. II. 1888. 276).

Kathonai Mihály főbíró háza. 1598 aug. 20-án este a visszatérő Báthory Zsigmond fejedelem egyenesen Kathonai Mihály főbíró házába ment (JAKAB II. 1888. 300). Feltehetőleg ugyanezen a házban dolgozott Kőműves Mihály Kathonai megbízásából 1598-ban (Kvár szkve VIII/III. 11). Kathonai Mihály ötvösmester volt, 1576-ban vették fel a magisterek közé (JAKAB II. 1888. 313). Kolozsvár városa 1585-ben "Katonai Eötvös Mihálytól" kupát vásárolt, amelyet Kendi Sándornak ajándékoztak (Kvár szkve III/XXII. 27). 1585-ből való "Katonai Eötvös Mihály regestruma", melyben a következő feljegyzés olvasható: "Bíró uram hagyásából csináltam pogán pénzt egy gyrat, melyet bíró uram elosztogatott. Az ezüstje, csinálása fl. 10." (Kvár szkve III/XXII. 58.)

Ötvös Ferencné háza. 1596 április 27-én "Petrus Paulus és Erdély Ferenc doctor" szállása (Kvár szkve VII/XXI-a. 14.).

Munich (Barát) Sebestyén háza. 1596-ban Munich Sebestyén kolozsvári kereskedő és felesége Viczey Anna hagyatékának felosztásakor "az elseo hazban negy eoregh kep-" et találtak, a többi szobákban még kilenc "keozepzerew" képet (JAKÓ 1957. 374). L. még az 1597 márc. elsején kelt magyar nyelvű hagyatéki jegyzéket (GOLDENBERG 1958. 400-402).

Rósás János orvos háza. A Rósás család tagja, aki Báthory István-tól 1581 márc. 18-án Varsóban címeres nemeslevelet kapott. (A címereslevél eredetije: Kvár, Román Akadémia Levéltára, régebben Erd. Nemz. Muz. Levéltára, elhelyezve az Egyetemi Könyvtár disztermében.) Ebben a neve így szerepel: "Johannes Rosas chirurgus ex comitatu Bachiensi". Házának maradványai: R I monogramos, címeres baluszter-oszlop 1580-ból, mely egykor udvari tornác árkádjait tarthatta. A címert (koronából kinövő egyszarvu) Kelemen Lajos azonosította a fent említett címereslevéllel, ugyanő közölte a darab kolozsvári provenienciadatát. Ez a töredék az 1930-as években a választói báró Bánffy kastély parkjában

állott, utóbb nyomaveszett. Rósás chirurgus háza valószínűleg nem azonos a hasonlónévű szenátor Fő tér 19 [20] számú házával (BALOGH 1944. 10. és 1974/2. 275. – téves azonosítás), mivel az utóbbit özvegye, Teomeosvari Sára 1610-ben kelt felíratos tábláján polgári (prudens et circumpectus), nem pedig nemesi títullal illeti.

"L á b a s h á z a k ." 1582-1586 közötti időből, valamint 1634-ből adatok vannak a kvári házak udvarán lévő emeleti fa- vagy kőoszlopos folyósókra és az un. "l á b a s h á z a k " -ra. (1582-1586 Protocolla iudiciaria p. 411; 1634. Divis. 105., a kvári Állami, régebben Városi Levéltárban. – JAKÓ 1957. 369.)

A II. Közlemény sajtóhibái (Ars Hungarica. 1974/2. Bp., 1975.)

- 254, alulról 6. sor: kőműves – kőművest
- 255, alulról 6. sorból törlendő: "negyedik" – helyesen: a szabók bástyájától (vagyis a délkeleti sarokbástyától) a harmadik volt.
- 260, alulról 8. sor: murario –muratore
- 264, felülről 9. sor: monumentali – monumentalitas
- 264, felülről 15. sor: Pulacher István – Pulacher Istvánt
- 265, felülről 7. sor: monumentalis – monumentalitas
- 271, alulról 6. sor: 1530-1550
- 275, alulról 2. sor: karolva – kezdve
- 277, utolsó sor: 1586-1583
- 280, 17. jegyzet: 1931-1943. 31.
2. kép. XVI. század eleje – XV. század eleje
15. és 16. kép. 1542-1541
56. és 57. kép aláírásai fel vannak cserélve
75. kép. Muzeum – Fő tér 32 [31] számú ház
84. kép. Ajtóparkány – Ablakparkány
- 347, alulról 19. sor: részei – részeit
- 257, a köv. címszó törlendő: Benedictus Lapidica – Benedictus Walazwthy –
Kőfaragó Benedek
- 358, kezdő sor a fenti címszó: BENEDICTUS LAPICIDA – BENEDICTUS WA-
LAZWTHY – KŐFARAGO BENEDEK
- 366, Pákai villa – Pákei villa
- 373, felülről 21. sor: Murardin – Murádin.